

RÓZSA GYÖRGY

MC
88.402

„TUDOMÁNYOK ÉS MŰVÉSZSÉGEK SZERETETE...”

Írások az MTA Könyvtáráról

BUDAPEST • 1986

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1100 EAST 58TH STREET

CHICAGO, ILLINOIS 60637

**„TUDOMÁNYOK
ÉS MŰVÉSZSÉGEK
SZERETETE...”**

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI**

**PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE
ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE**

16 (91)

ÚJ SOROZAT

**SOROZATSZERKESZTŐ:
REJTŐ ISTVÁN**

RÓZSA GYÖRGY

**„TUDOMÁNYOK
ÉS MŰVÉSZSÉGEK
SZERETETE...”**

Írások az MTA Könyvtáráról

BUDAPEST • 1986

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

MC 88402

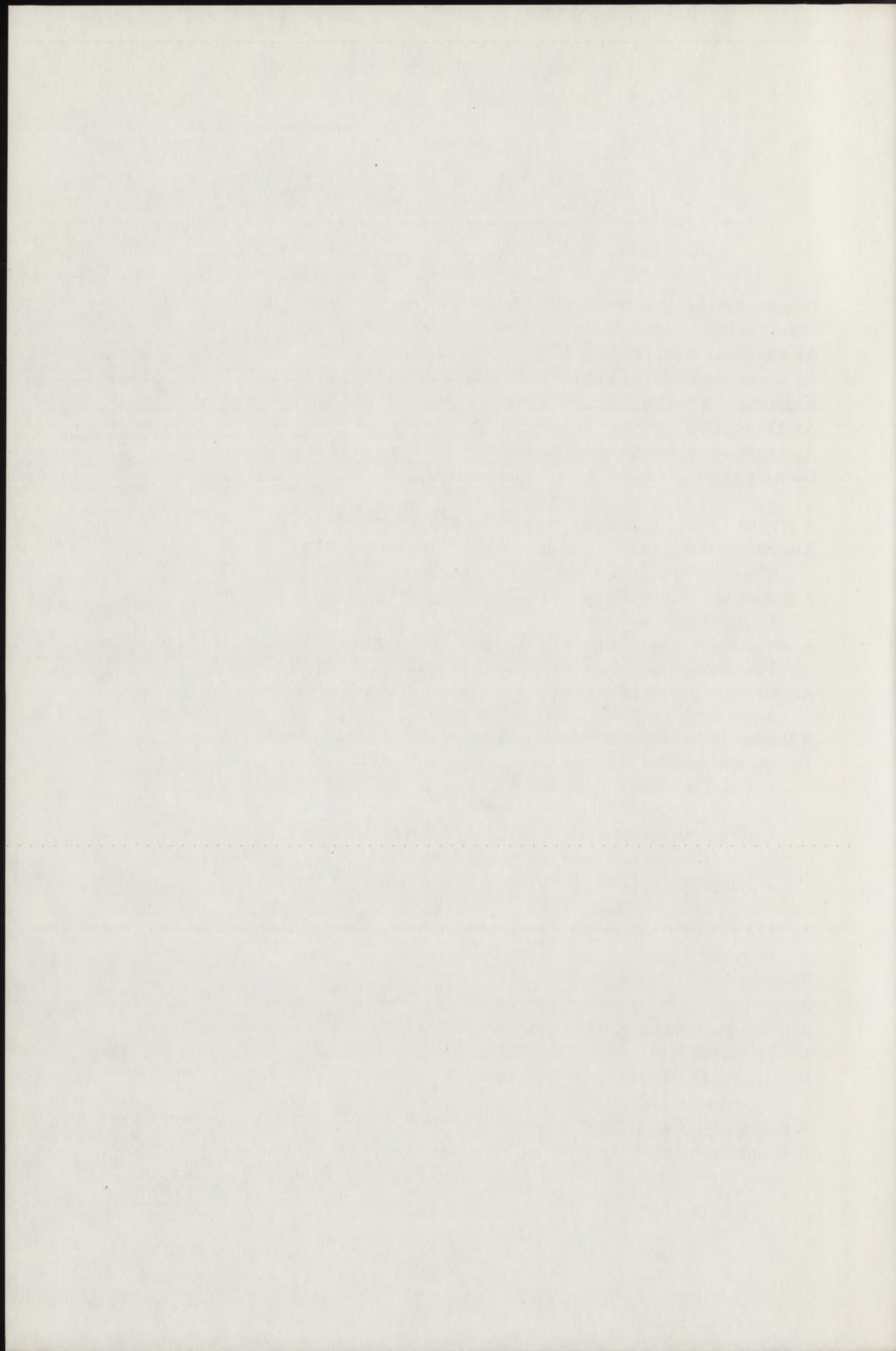
1987

ISBN 963 7302 21 2

ISSN 0133 – 8862

Tartalom

Előszó a jövő könyvtártörténetének vázlatához. (Ligeti Lajostól)	9
Szerzői előszó.	13
Az Akadémiai Könyvtár funkciói	17
Az Akadémiai Könyvtár tudományos munkája és kiadványai	22
Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről	29
Az Akadémiai Könyvtár új székházáról	39
Az Akadémiai Könyvtár új épülete	44
Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez	48
„Tudományok és művészségek szeretete.”	52
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és információs hálózata	62
Könyvtár és dokumentáció egysége a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Gondolatok a 150. évfordulón.	65
A szakirodalmi információ korszerűsítése a Magyar Tudományos Akadémián Társszerző: Braun Tibor	71
A természet- és a társadalomtudományi információellátás és a Magyar Tudományos Akadémia. Társszerzők: Braun Tibor és Bujdosó Ernő	81
Az interdiszciplináris információ felhasználása: a Magyar Tudományos Akadémia	91
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé. Gondolatok egy rekonstrukció kapcsán	97
1. Függelék: Kiadványtevékenység 1976–1985. MTA Könyvtár publikációi 1976–1985	118
2. Függelék: Az MTA Könyvtárának helyzete és fejlesztése. Az Elnökség 12/1986. sz. határozata	122
3. Függelék: Az Elnökség napirendjén: az Akadémiai Könyvtár fejlesztése	123
Az MTA Könyvtár szerepe a társadalomtudományi információ fejlesztésében Magyarországon	128
Függelék	
Az akadémiai könyvtárak funkciórendszeréről és szervezeti formájáról	139
A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon	145
Nemzetközi kapcsolatok és együttműködési lehetőségek az állomány- építésben.	152
A szocialista országok akadémiai könyvtárai a kutatás információellátásáért	157
A társadalomtudományi információ anyagi és szellemi környezete	162

„The love for sciences and arts . . .”
 Writings on the Library of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

From the foreword by Academician Lajos Ligeti, President of the Library Committee of the Hungarian Academy of Sciences	9
Author's introduction	13
The functions of the Library of the Academy	17
Scientific work and publications of the Library of the Hungarian Academy of Sciences	22
Tradition and modernity: on the perspective development of the Library of the Academy	29
On the new headquarters of the Library of the Academy	39
The new building of the Library of the Academy	44
Epilogue to the building design of the Library of the Academy	48
„The love for sciences and arts . . .”	52
The Library of the Hungarian Academy of Sciences and its network	62
The unity of library and documentation in the Library of the Hungarian Academy of Sciences.	65
Modernization of specialized information in the Hungarian Academy of Sciences. Co-author: Tibor Braun	71
Natural- and social science information supply and the Hungarian Academy of Sciences. Co-authors: Tibor Braun and Ernő Bujdosó	81
Making use of interdisciplinary information: the Hungarian Academy of Sciences.	91
The Library of the Hungarian Academy of Sciences around the year 2000	97
1. Appendix: Publication activities 1976–1985. Publications of the Library of the Hungarian Academy of Sciences 1976–1985	118
2. Appendix: The state and development of the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Resolution No.12/1986 of the Presidium	122
3. Appendix: Agenda of the Presidium: Development of the Library of the Hungarian Academy of Sciences	123
The role of the Library of the Hungarian Academy of Sciences in the development of social sciences information in Hungary.	128

Appendix

On the functional system and organization form of academy libraries	139
Problems and perspectives of social sciences information and documentation network in Hungary	145
International relations and opportunities for cooperation in collection building.	152
Libraries of national academies in the socialist countries for the information supply of research	157
The material and intellectual environment of social sciences information	162

ELŐSZÓ A JÖVŐ KÖNYVTÁRTÖRTÉNETÉNEK VÁZLATÁHOZ

Százhatvan éves az Akadémiai Könyvtár. Alapításának, fennállásának másfélszázados évfordulója alkalmából megemlékeztünk viszontagságos történetéről.* Megemlékeztünk az alapító Teleki Józsefről és az ő példáját követő mecénásokról, akik lehetővé tették a könyvtári törzsanyag kialakulását; megemlékeztünk az első vezetők odaadó, önzetlen munkájáról, szoltunk a nemzetközi könyvtári kapcsolatok fokról-fokra erősödő növekedéséről. A lelkes erőfeszítésekből sarjadt sikerek mellett beszélnünk kellett nemzeti történetünk küzdelmes korszakait követő megpróbáltatásokról is. A szabadságharc leverése után bénító némaság borult az Akadémiára és a Könyvtárra. Az első világháború után minden eddiginél komolyabb nehézségek jelentkeztek. A Könyvtár anyagi forrásai jóformán teljesen elapadtak. A könyvtárosok száma a minimumra zsugorodott, ezek nem voltak képesek még a megcsappant számú kötelespéldányokat sem feldolgozni. A korábban annyi gonddal kialakított csere-hálózat aggasztóan szakadozni kezdett. A korábban hűséges olvasók népes tábora egyre ritkult. Hiányozni kezdtek a tudományos kutatásokhoz szükséges új művek és folyóiratok; a zord téli hidegben a fűtetlen olvasóterem ajtajai zárva maradtak. Ebben a sivár korszakban — anyagiak hiányában — akkor sem lehetett volna új életre serkenteni a tisztes múltú intézményt, ha a nyugdíjas professzorok közül verbuválódott főkönyvtárosok energiával ezt győzték volna. A bénító körülmények ellenére az élet apránként mégis megindult. A váratlanul érkező Vigyázó-hagyaték** felcsillantotta a reményt, hogy az Akadémia és a Könyvtár visszanyeri, sőt talán túl is szárnyalja régi sikereinek fényét. Erre azonban nem került sor, jött a második világháború.

A megpróbáltatás még súlyosabb következményekkel járt. Budapest ostroma során az Akadémia egykor büszke palotáját érzékeny sérülések érték. A fedél nélkül maradt székházba becsurgó esővíz barázdákat szántott Benczúr freskóin a díszteremben. A Duna-parti szárnyat több belövés érte, ezek az épületet, a könyvraktár bizonyos részét komolyan megkárosították.

Alig hallgattak el a fegyverek, a romokban heverő Város éledezni kezdett. A Könyvtár is hozzáfogott, hogy — teljesen eszköztelenül — rendet teremtsen háza táján. Három évbe került, míg az ostrom elől kimenekített értékes kéziratok és könyvritkaságok viszszerültek helyükre. A veszteségekkel ekkor tudtunk számot vetni, így pl. Arany János levelezése egy biztonságosnak gondolt Ménesi úti villa pincéjében bombázás következtében elpusztult. A Könyvtár csigatempóban induló útkeresése nem tartott sokáig. Az Akadémia 1949-ben bekövetkezett újjászervezése a Könyvtár számára is új korszak kezdetét jelentette. A megújult Akadémiának megújult Könyvtárra volt szüksége. Megkez-

* Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. Bp. 1976.

** Gergely Pál: A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa. Bp. 1971.

dődött a könyvtári munkafolyamatok korszerűsítése. Rövidesen létrejött a Keleti Gyűjtemény, amely török, perzsa, mongol, tibeti kéziratával, s nem utolsósorban Kaufmann-gyűjteményével nemzetközileg ismert és becsült részévé vált a Könyvtárnak (1951). A tudományos kutatómunka hatékonyabb megsegítése céljából létrejött egy külön Folyóirattár (1954). A régi könyvek gyűjteménye a Kézirattárba került. A Könyvtár megnövekedett feladatkörének eredményes ellátását új szolgáltatások megszervezése segítette. Így keletkezett a Tájékoztatói és Bibliográfiai részleg, a Mikrofilmtár, a Fotolaboratórium, a Xerox-csoport (1968), majd röviddel rá a Sokszorosító-részleg (1970). Házon belül új Könyvkötészet látta el a szükségleteket. Elnökségi határozat hívta életre az Akadémiai Levéltárat (1963). Az Akadémia új kutatási funkciójának ellátására egész sor tudományos intézetet hoztak létre; ezek mindegyike kutatásait szolgáló szakkönyvtárat szervezett magának. Ezekből az újonnan szervezett intézeti szakkönyvtárakból jött létre a valamennyit összefogó Hálózati csoport. Az új könyvtári anyag apránként szinte megkésztette a régi könyvvállományt. A szakkönyvtárak létrehozása lehetővé tette, hogy az Akadémiai Könyvtár régi hagyományát folytatva még erőteljesebben gyűjtse a társadalomtudományok könyvanyagát.

A Könyvtár állománya különben számottevő mértékben gyarapodni kezdett. A korábbi adományozási kedv az új viszonyok között sem szűnt meg, ám a kéziratok, az új könyvek és folyóiratok jórésze most már vásárlás útján került hozzánk. A nemzetközi, Akadémiák közti csere, főleg folyóiratok terén igen magas szintre emelkedett. Erre a nemzetközi könyv- és folyóirat árak drágulása erősen ösztönzött. Végül soron a tudományos kutatást szolgáló Akadémiai Könyvtár minden segítséget megkapott, amit az ország gazdasági lehetőségei megengedtek. A segítséggel azonban tudni kellett élni.

A könyvtári vezetésnek az elmúlt negyedszázad alatt *két alapvető gonddal* kellett megbirkóznia: elodázhatalanná vált a Könyvtár *új székházának* a kérdése; ugyanakkor gondoskodni kellett *megnövekedett funkcióinak* korszerű ellátásáról.

Az új feladatok ellátására hivatott Akadémia maga is helyszűkével küzdött. Növekedő számú hivatali helyiségeit nem volt képes befogadni a székház; ezek egymás után a székházon kívülre kerültek. Népesebb tanácskozások számára az Akadémia megkapta a Kongresszusi termet a Várban. Szépszámu tudományos intézetei számára szintén nem volt hely; a társadalomtudományiak számára szintén a Várban sikerült otthont biztosítani.

A Könyvtár elhelyezésének gondja alapításától fogva összefonódott az Akadémiáéval. Ismeretes, hogy a Könyvtár alapítása után csak tíz év múlva került valóságban az Akadémia birtokába, az első otthonát képező Trattner-házba, a mai Petőfi Sándor utca 3. helyén álló épületbe. Megnyitására még később, 1844 december 23-án került sor; e nagy esemény ihlette Vörösmartyt *Gondolatok a könyvtárban* c. költeménye megírására. Itt működött a Könyvtár, szerény körülmények között, gondozását maga a főtítkár, Toldy Ferenc „titoknok” látta el egy írnok segédletével. A Könyvtár életében is nagy eseményt jelentett az Akadémia palotájának elkészülte; ide 1865-ben költözött, de csak 1867-ben nyílt meg új, a korábbihoz képest valóban fényes otthonában, korszerű olvasóteremmel, bőségesnek tűnő raktárhelyiségekkel.

A székházban valóban kifogástalanul el tudta látni feladatát a Könyvtár. Az első világháborút követő szűk esztendőkből azonban olykor a tisztas megmaradásért is küzdenie kellett.

A felszabadulás után az Akadémia megújítása során a Könyvtár feladatai megszapordtak, a régi otthon egyre szűkebbé kezdett válni. Rövidesen rá kellett szánnia magát, hogy növekvő anyaga számára vidéken is keressen raktárhelyiségeket. Jó szervezéssel az itt elhelyezett könyvek is könnyen hozzáférhetőek maradtak ugyan, de mégiscsak lelassították a rájuk utalt kutatók munkáját. Rövidesen kiderült, hogy a Könyvtárnak új székházra van szüksége. A lehetőségek mérlegelése után helyéül a Roosevelttéren az egykori Lloyd-palota telkét szemelték ki. A nagy körültekintéssel, sok munkával megszervezett tervet azonban nem sikerült megvalósítani. Új megoldást kellett keresni. A szerény számú lehetőségek közül a választás az Arany János utcai egykori akadémiai bérházra esett. Ezt a tervet, úgy látszik, sikerül megvalósítani; az érdem a Könyvtár vezetőjéé és az ő szívós munkáját támogató felsőbb hatóságoké. A székház rekonstrukciója megkezdődött és belátható időn belül be is fejeződik.

A Könyvtár új feladataihoz igazított rendjének megszervezése nem volt kis gond. Sikeres megvalósításához nagyban hozzájárult a Könyvtár munkatársainak lelkiismeretes, odaadó munkája, nem utolsósorban pedig azok a hasznos tapasztalatok, melyeket a Könyvtár vezetője az Egyesült Nemzetek genfi könyvtárának vezetésében eltöltött idő alatt szerzett.

Miként alakult az Akadémiai Könyvtár sorsa, története? Erről szólnak a következő írások.

Budapest, 1986. november 1.

Ligeti Lajos
az MTA rendes tagja
a Könyvtári Bizottság elnöke

*

Ligeti Lajos (1902) akadémikust 1936-ban választották meg levelező tagnak, így több mint ötven esztendeje tagja az Akadémiának. A Könyvtári Bizottságnak (az Akadémia egyik legrégebbi bizottsága, 1865-ben hozták létre) több mint negyedszázada elnöke.

FROM THE FOREWORD BY ACADEMICIAN LAJOS LIGETI,
PRESIDENT OF THE LIBRARY COMMITTEE OF
HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

... „During the last quarter century library management had to overcome *two basic problems*: answer to the question of the *new library headquarters* could no longer be delayed; at the same time up to date provisions had to be made for its *growing functions*.” ... This volume is essentially about the efforts aimed at the solution of these two basic problems.

SZERZŐI BEVEZETŐ

E kötet írásai egy intézmény, az MTA Könyvtára fejlődéstörténetéről szólnak. Keletkezésüket tekintve ezen írások negyedszázados fejlődést fognak át, ám időbelileg jóval többet. A 160 éves Akadémiai Könyvtár múltjából villantanak fel több mindent, ami az intézmény legutóbbi huszonöt esztendejének megértéséhez szükséges és felvázolják a jövő könyvtártörténetének várható főbb vonulatát, ami egyben a magyar művelődéstörténet egyik fejezete is.

E gyűjteményes kötetben együttesen közreadott 19 cikk, tanulmány variációk egy témára olykor szükségképpen ismétlődéssel. A közreadott szövegek úgyszólván változatlanok (néhány, többnyire stiláris csiszolástól eltekintve). A jegyzetek azok, amelyek az eredetiek értelemszerű kibővítésével, összekötik a megírás idejét a gyűjteményes publikálásával és teszik ezáltal — ahol kell — világosabbá a folyamatosságot.

AUTHOR'S INTRODUCTION

The papers in this volume tell the history of the progress of an institution, the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Considering the time of their writing, they should span a period of a quarter of a century, but in fact they embrace much more in time. They show, in flashes, much of the past of the 160 years-old Library of the Academy, most of which is necessary for understanding the last 25 years of the institution. They also sketch the prospective future of this library, constituting at the same time a chapter in Hungarian cultural history.

The 19 articles, studies, collected in this volume are variations on a theme, including, inevitably, some overlappings. Their text is virtually unchanged (apart from some, mainly stylistic, polishing). The footnotes by amplifying the original texts, connect the time of their conception with the publication of the present volume and thus clarify, where necessary, the continuity.

Tel. 2. 22/6

6

. A londoni királyi Társaságnak utóztat.

Az 1832. évi országgyűlésen kezdett s azóta felgyűlt hazafiúi érdekes
gyűjtésekre jutása után munkatársaihoz 1831-ben fogott
magyar tudós Társaság, éhnyvancok dő közteli Ura-
ságtoknak ezen érzelssel kezdte meg, mely az egész emberi
élet, tudományok s művészetek szerelke által egy köz-
nagy lelki átfutásos egyetemes vanya

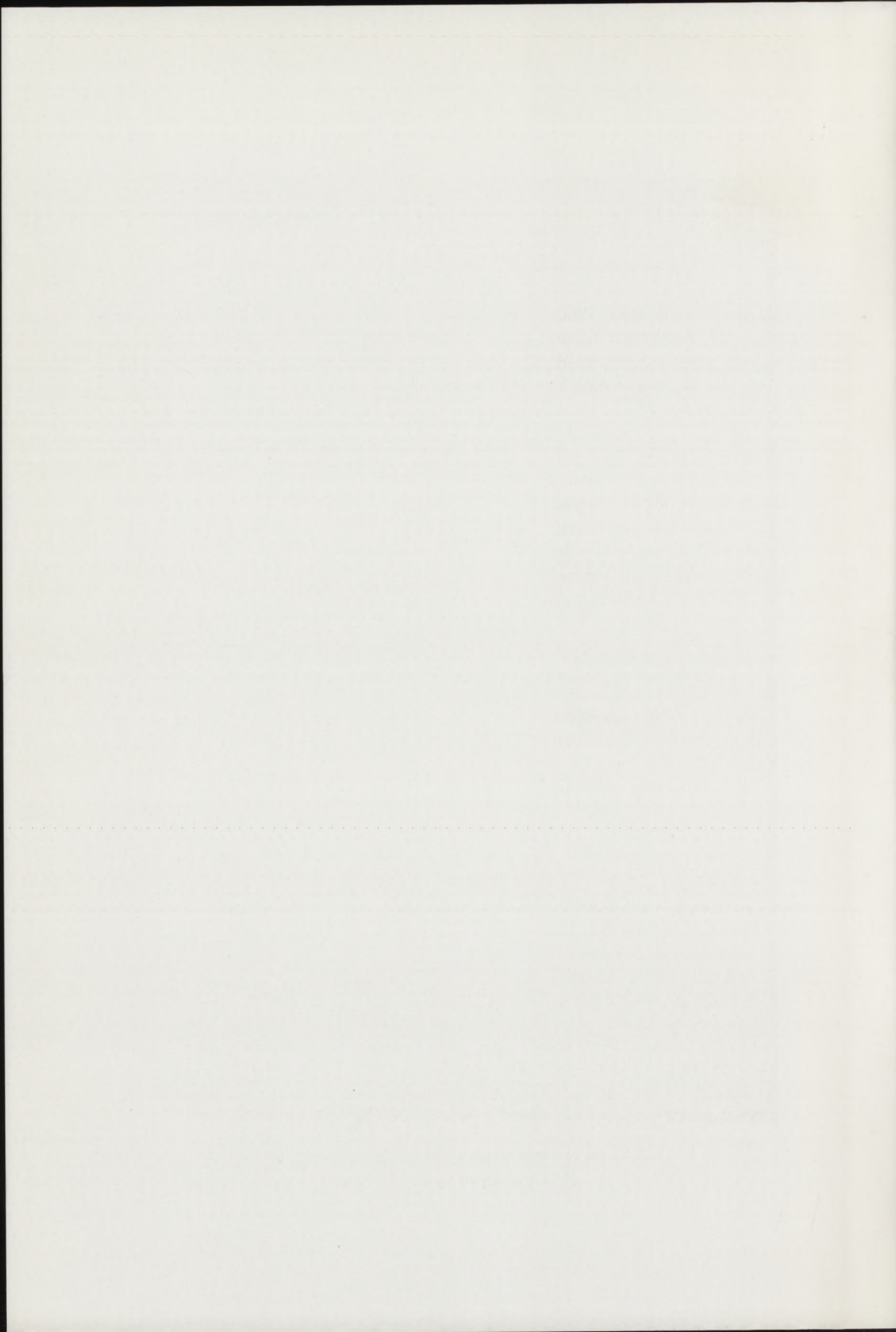
E mellett, gyánja, a magyar tudós Társaság a tudó-
mányos életkelan köz segédletét s közén Uraságtok-
nak is, érte, sáves haylandóságát

Itte van egyetemesmind csatlak a Társaság rend-
szabásaitól s magyar s anyai latin példány, a Társaság-
nak 1833-ban nektányával együtt

Kelt. Pesten, a magyar tudós Társaság 4^{ad} nagy
gyűlése 3^{ad} üléséből, Februer 11^{ed} 1833

MARY KARDI
KÖNYVTÁRA

A kötet címének eredeti forrása az 1833-ban kelt,
kiadványcserét ajánló levélben

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR FUNKCIÓI

Az Akadémiáról szóló 1960. évi törvény kiemeli az ország első tudományos testületének és intézményének tudományszervező szerepét. Ez egyebek között azt is jelenti, hogy az Akadémia alapvető feladatai közé tartozik közreműködni a kutatások irányának megszabásában, a legfontosabb kutatások prioritásának biztosításában, az alap- és alkalmazott kutatások közötti helyes arányok kialakításában, a tudományos tevékenység országos összehangolásában, a kutatásokra fordított pénzügyi eszközök racionális elosztásában, a tudományos munka káderverszükségletének felmérésében.

Kézenfekvő, hogy az Akadémiai Könyvtárnak mint akadémiai intézménynek elsőrendű célkitűzése, hogy a hagyományos könyvtári tevékenység színvonalas ellátása mellett, optimálisan elősegítse a maga sajátos eszközeivel a fentiekben vázolt akadémiai tudománypolitikai és tudományszervezési feladatok végrehajtását.

Amint az Akadémia korszerű tudományszervező tevékenysége során kísérletezik, kutatja, felméri a társadalmi-gazdasági valóságból adódó tudományos szükségleteket és ezekkel kísérli meg összhangba hozni a rendelkezésre álló anyagi-szellemi lehetőségeket és kialakítani a legcélszerűbb tudományszervezési módszereket és formákat, ugyanúgy az Akadémiai Könyvtárnak is meg kell találnia a maga helyét ebben a folyamatban, ki kell alakítania aktív közreműködésének módszereit, formáit.

Ez azonban nem megy egyik napról a másikra. Ehhez az szükséges, hogy megkísérljük elvi alapon felvetni az Akadémiai Könyvtár helyének, funkcióinak és tudományos feladatainak kérdéseit.

Az MTA Elnöksége 1961. január 27-i ülésén megvitatta a könyvtár helyzetét, és határozatot hozott perspektívikus feladatairól. Ez a határozat megszabja a könyvtár fejlődésének irányát, alapot nyújt a további munkához, és nagy vonalakban meghatározza a könyvtárnak mint akadémiai tudományos intézménynek helyét az Akadémián belül és a magyar tudományos életben.

A 135 éves Könyvtár, amely a felszabadulás után, közelebbről az utolsó 5–6 esztendőben alakult át korszerű, tudományos nagykönyvtárrá, arra törekedik, hogy immár ne csak rendkívül gazdag többszázszáz állományával (tudományos könyv, periodika, kézirat, muzeális értékű kódex, ősnymtatvány, régi és ritka könyv), hagyományos könyvtári szolgáltatásokkal álljon a tudomány rendelkezésére. Mindinkább előtérbe kerülnek a jobbra passzív jellegű gyűjtőfunkciók mellett a korszerű, aktív könyvtári funkciók, új típusú szolgáltatások (pl. hálózati munka, reprodukciós szolgáltatások, tájékoztató-bibliográfiai tevékenységek stb.).

Más szóval: a Könyvtár egyre inkább arra törekszik, hogy vállalja az Akadémiai Könyvtár jellegéből ráháruló feladatokat, az Akadémia tudománypolitikai célkitűzéseinek a maga sajátos eszközeivel való alátámasztását. Szocialista típusú Akadémiát viszont olyan szocialista típusú könyvtár szolgálhat hatékonyan, amelyet nem egyszerűen gyűj-

teménye és gyűjtőköre tesz akadémiai intézménnyé, hanem reális, társadalmi szükségletek, tudományos igények felismeréséből adódó aktív beilleszkedése az ország tudományos vérkeringésébe.

Elvileg megfogalmazva: a Könyvtár akadémiai jellegét az állománnyal egyenértékűen funkciói, szolgáltatásai határozzák meg.

Ebből az elvből kiindulva felmerül a kérdés, hogy hogyan, milyen minőségben, milyen irányban illeszkedhet be a Könyvtár az Akadémia munkásságába?

Minőségileg az Akadémiai Könyvtárnak négy vonatkozásban kell beilleszkednie e tevékenységbe:

1. Mint *akadémiai tudományos könyvtárnak (központi akadémiai intézménynek)* mindenekeelőtt az Akadémia tudománypolitikai és tudományszervezési tevékenységét kell elősegítenie tudományos tájékoztatással.

Ennek keretében biztosítania kell a vezető akadémiai szervek (és ezáltal az illetékes párt- és állami fórumok) rendszeres, szakszerű tájékoztatását a külföldi tudományos élet alakulásáról, a többi ország tudományszervezési eredményeiről. E tájékoztatás kiterjed: a tudományos kutatás szervezetére, tervezésére, igazgatására, koordinálására, irányaira, gazdaságosságára, gazdasági kérdéseire. A tájékoztatás formája változatos lehet, kezdve a fontosabb vonatkozású külföldi rendeletek, jogszabályok esetenkénti lefordításától és a vonatkozó irodalom esetenkénti referálásától – időszakos dokumentációs szemléig. *(Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról* c. dokumentációs szemle első száma áprilisban megjelenik.)¹

Továbbá a tudományos kutatás elősegítése céljából a Könyvtár többek között a következő nagyobb bibliográfiákon dolgozik, illetve tervezi ezek megjelentetését:

bibliográfia a tudománypolitika, a tudományos munka tervezése és szervezése nemzetközi irodalmáról;

bibliográfia a kandidátusi és doktori értekezésekről;

az Akadémiai Értesítő (és a Magyar Tudomány) repertóriuma 1840–1960;

az Akadémia kiadói tevékenységének bibliográfiája 1830–1960;

az Akadémiai Könyvtár és az akadémiai hálózat segédkönyveinek központi katalógusa;

a Könyvtár gondozza és fejleszti az akadémikusok bibliográfiáját, bibliográfiailag feldolgozta az akadémiai jutalomdíjak történetét.²

Tudományos tájékoztatási tevékenységének köre tehát sajátosan akadémiai jellegű.

2. Mint akadémiai hálózati központi könyvtárnak, az MTA Könyvtára törekvése arra irányul, hogy az össz-akadémiai tudományos tájékoztatási apparátus egységként szolgáljon kutatási bázisul. Ennek érdekében a Könyvtár kidolgozta az akadémiai hálózati központi rendeletet, a hálózati (kutatóintézeti) könyvtárak minta-szervezeti szabályzatát, és előtérbe helyezte a hálózati központi könyv- és folyóirat-katalógus kiépítését.³ A tudományos tájékoztatás terén a központi könyvtárnak az a feladata, hogy módszertanilag alátámassza és elősegítse a kutatóintézeti könyvtárak ilyen irányú tevékenységét (szakbibliográfiák, dokumentációs szemlék stb.).

Ugyancsak a hálózati központi könyvtári funkcióból következőleg vette a Könyvtár távlati tervébe bizonyos, már eddig is meglevő központi technikai jellegű, de a tartalmi

munkát előrevivő szolgáltatások fejlesztését, illetve kialakítását (fotoreprodukciós szolgáltatások, központi cédulasokszorosítás stb.).

3. Mint az *egyik vezető magyar tudományos nagykönyvtár*, az Akadémiai Könyvtár kiveszi a részét az országos tudományos könyvtári munkamegosztásból. Így ellátja az országos szakkönyvtári alapkönyvtári gyűjtőkörből ráeső feladatokat (ókortudomány, klasszika filológia, világirodalomtörténet, nyelvészet, orientalisztika), olyan feladatokat, amelyek hagyományos gyűjtőköréből adódnak.

Továbbá a nagyarányú nemzetközi kiadványcseréből (több mint 80 ország, mintegy 1800 intézményével cserél a Könyvtár) adódóan – és a jövőben fokozottan – ellátja a duplum és nem-saját profilú kiadványokkal az akadémiai hálózati és az egyéb gyűjtőkör szerint illetékes szakkönyvtárakat. E tevékenységet nemcsak országos állománygyarapítási, hanem gazdasági szempontból is jelentősen fejleszti (így pl. bizonyos külföldi folyóiratok előfizetésétől és könyvrendelésektől eltekinthetnek azok a könyvtárak, amelyeket az Akadémiai Könyvtár bevon szakirodalom-ellátási körébe).

4. Mint a *könyvtári munka (szolgáltatások) kiegészítéseként tudományos kutatómunkát is végző intézményben*, a Könyvtárban folyó önnálló kutató jellegű tudományos munkában is ki kell domborodnia az akadémiai jellegnek. Amint a Könyvtár nem tervez általában szaktudományi bibliográfiai munkálatokat, ugyanúgy szaktudományi kutatások (történelem, földrajz, irodalom stb.) műhelye sem lehet. Ezzel szemben bizonyos akadémiai jellegű tudománytörténeti és könyvtártudományi kutatásoknak van helyük a Könyvtárban.

Ilyen témakörök (a teljesség igénye nélkül): a tudományszervezési dokumentációból fokozatosan kifejleszthető kutatás a tudományszervezés és a tudományos munka tervezése köréből (szükség szerint külső szakemberek bevonásával), az Akadémia kiadói tevékenységének története, az akadémiai kiadványcsere története, a korszerű tudományos tájékoztatás elvi és elméleti kérdései (helye a kutatásban, racionális szervezése, hatékonysága stb.), az elnökségi határozat megfogalmazásában: „A kutatómunka terjedjen ki a könyvtártudomány művelése és magas színvonalú forráskiadványok megjelentetése, továbbá a társadalom- és természettudományok története és a kéziratár és egyéb gyűjtemények gazdag anyagának feltárása mellett a tudományszervezés és a kutatások tervezési kérdéseire is.” Végül, de nem utolsósorban a Könyvtár története, az Akadémia története egyik fejezeteként.

A Könyvtárnak az Akadémia munkásságát e négy vonatkozásban kell – részben közvetlenül, részben közvetve – szolgálnia. Tevékenységének az előzőekben vázolt iránya tulajdonképpen a szocialista típusú akadémiai könyvtárra általában jellemző.

Ahhoz, hogy az Akadémiai Könyvtár valóban segítője lehessen a maga sajátos eszközeivel az Akadémia tudománypolitikájának és tudományszervezési munkásságának, részletesen fel kell mérnie helyzetét és fejlesztésének irányvonalait. Amint a népgazdaság tervezése sokéves tapasztalatok után is állandó finomításokon, átalakulásokon, tökéletesítésen megy keresztül, amint a tudomány tervezésének „aranykorán” még jóval innen vagyunk, úgy a könyvtári munka távlati tervezésének szinte „kőkorszakát” éljük. E cikk is mindössze azzal az igénnyel íródott, hogy a könyvtárügy egy szektora – az akadémiai könyvtárügy – funkcióinak megvilágításához járuljon hozzá néhány adalékkal.

JEGYZETEK

¹ A folyóirat ösztönzője Erdei Ferenc, az MTA főtítkára volt és e gyűjteményes kötet kéziratának lezárásakor, 1986 tavaszán 26. évfolyamába lép. Kezdetétől napjainkig évi 6 számban jelenik meg, évente egy nyári összevont 3–4. számmal.

Címváltozásai:

1961–1964: Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról;

1965–1982: Tudományszervezési Tájékoztató;

1983– : Kutatás-Fejlesztés. Tudományszervezési Tájékoztató.

A címváltozás formátumváltotatással is járt, a korábbi A/4 formátum B/5 formátumra alakult. Állandó rovatai: Szemle, Figyelő, Bibliográfia. Egy évfolyam átlagos terjedelme: 38 ív. Számonként angol és orosz tartalomjegyzéket és a szemle- és bibliográfia-rovatok angol és orosz nyelvű kivonatait közli. Szerkesztése kezdetétől a Könyvtár Tájékoztatói és Bibliográfiai Osztálya keretében történik. Első évfolyamainak ihletője és első számú szervezője Szalai Sándor akadémikus. (L. Rózsa György megemlékezését: In memoriam Szalai Sándor és Szántó Lajos = Kutatás-Fejlesztés, 1983. 3–4. 245–247.p.)

Personalia: Felelős szerkesztő: 1961–1962: –

1963–1968: Rózsa György

1969–1981: Székely Dániel

1982– : Balázs Judit

Főszerkesztő: 1982– : Rózsa György

Szerkesztőbizottság: 1982–1983: Kónya Sándor, Román Zoltán (elnök), Szántó Lajos, Székely Dániel, Tamás Pál

1984– : Kónya Sándor, Páris György, Rakusz Lajos, Román Zoltán (elnök), Tamás Pál, Tolnai Márton.

² A tervezett bibliográfiákból több megjelent az évek folyamán (L. Vekkerdi László áttekintését: „Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának főigazgatója” = Magyar Tudomány, 1986. 2. 162–167.p., továbbá e kötet „A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé.” c. közleményének függelékét, valamint a Könyvtár éves beszámolójelentéseit. Nem jelent meg a kumulatív kötetben sem a tudománypolitika és kutatásszervezés hatalmasra duzzadt irodalmának bibliográfiája a K+F 1–26. évfolyamainak alapján. A Könyvtár számítógépes programja keretében kerülhet sor erre. A hálózat segédkönyveinek központi katalógusára ugyanez vonatkozik. Nem valószínű viszont továbbra sem az ún. akadémikus bibliográfia kiadása, ez cédulaanyag formájában áll a kutatás rendelkezésére. A mintegy 60–70 ezer tételes cédula-bibliográfia (ugyanakkor) tudománytörténetileg fontos segéd-eszköz és bibliográfiai alapgyűjtemény.

³ Az MTA könyvtárhálózatára vonatkozó jogszabályok:

Az MTA elnökének 13/1960.MTA/A.K.20./ sz. utasítása az MTA könyvtárhálózatáról.

Az MTA főtítkárának 17/1972./A.K.20./MTA-F sz. utasítása az MTA könyvtárhálózatáról.

Az MTA főtítkárának 11/1974./A.K.18./MTA-F sz. utasítása az MTA könyvtárhálózatáról szóló 17/1972./A.K.20./MTA-F sz. utasítás módosításáról.

Az MTA főtítkárának 15.271/1977.Ig.Jog./F sz. rendelete – Megbízás az MTAK részére az akadémiai információs hálózat gondozása tárgyában.

SUMMARY

THE FUNCTIONS OF THE LIBRARY OF THE ACADEMY

„At its January 27, 1961 session the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences discussed the situation of the Library and passed a resolution about its perspectives. This resolution lays down the orientation of the development of the Library, provides a foundation for further work, and in broad outlines defines the position of the Library as a scientific institution within the Academy and in Hungarian scientific life.”

Based on the above mentioned resolution, the article sketches the Library's programme to be developed. In its resolution the Presidium stated that the academic character of the Library is to be determined — equivalent with its holdings — by its functions and services. The article discusses the integration on the Library into the activities of the Academy in four respects:

1. as the central library of the Academy and as a scientific institution it has to assist with the scientific information, the activities of the Academy concerning science policy and the research management;

2. as the centre of the library network of the Academy it has to manage and organize the libraries of the research institutes, so that they should serve research in unison with the central library, taking the differences in the disciplines into consideration;

3. as one of the large leading Hungarian scientific libraries it takes its share of work in the national scientific library division, and thus looks after the collecting tasks devolving on it according to the nationwide division in the areas of classical studies, philology, oriental studies, etc.;

4. complementing library services, it includes research work in its planning in the areas of the history of science, librarianship and several disciplines.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR TUDOMÁNYOS MUNKÁJA ÉS KIADVÁNYAI

Az MTA Elnökségének 1961. január 27-i (123/61. sz.) határozata, figyelemmel az Akadémiai Könyvtárban végbement fejlődésre és a kialakult feltételekre, többek között kimondja, hogy *hagyományos könyvtári szolgáltatásainak kiegészítéseképpen folytasson tudományos munkát, amely terjedjen ki forrás-kiadványok megjelentetésére, a társadalom- és természettudományok történetére, a könyvtártudomány művelésére, gyűjteményei gazdag anyagának feltárása, valamint a kutatástervezés és -szervezés kérdéseire.* Továbbá a határozat a Könyvtár feladatává teszi, hogy *tudományos tájékoztatással segítse elő az Akadémia tudománypolitikai és tudományszervezési munkáját.* Mind ezen feladatok megvalósításában a *Könyvtár akadémiai jellegét* kell alapul venni.

A *Könyvtár hároméves (1961–63) tudományos programja* keretében több munka fejeződött be, jelent meg, illetve áll előkészítés alatt. A jobb áttekinthetőség kedvéért ezeket a munkákat tartalmuk és jellegük szerint, nem pedig kiadványfajta (sorozat, önálló forma, időszakos kiadvány) szerint csoportosítom. Ugyancsak eltekintek annak feltüntetésétől, hogy a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei sorozata* (a továbbiakban: Közlemények) számai először többnyire valamelyik akadémiai folyóiratban (Magyar Tudomány, Magyar Könyvszemle) jelennek meg, különlenyomatként pedig idegen nyelvű kivonattal (vagy teljes fordítással) a sorozatban.

I. Tudomány- és akadémiatörténeti jellegű forrásmunkák

Gergely Pál–Molnár Zoltán: Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertórium. 1840–1960. Bp. 1962. 375 l. (Közlemények 33.), a legátfogóbb és legrégebb magyar tudományos folyóirat cikkanyagának mutatója, 36 tudományági szakcsoportosításban 120 év alatt közreadott mintegy 4000 cikkről történő eligazítással mind az egyetemes magyar tudománytörténethez, mind az egyes tudományágak történetének kutatásához nyújt adalékokat és egyben segédkönyv az Akadémia történetének kutatásához.¹

Az Akadémia történetének egy részkérdését dolgozta fel *Fráter Jánosné:* „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia épületét. 1962. 14 l. (Közlemények 28.).

A Bolyaiak történetéhez szolgálat eredeti források alapján eddig ismeretlen adalékokat *Sarlóska V. Ernő* dolgozta: Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok. 1961. 14 l. (Közlemények 23.).

Rásonyi László: A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai. 1962. 19 l. (Közlemények 26.), a magyar tudomány és az Akadémia nemzetközi kapcsolatai történetének egyik fontos részterületét tárja fel.

Gergely Pál több évi munkájának eredményeként elkészült és megjelenésre vár az Akadémia 120 évi (1830–1950) kiadói tevékenységének mintegy 30 szerzői ív terjedelmű bibliográfiája, amely az Akadémiai Értesítő repertóriumához hasonlóan segédkönyvül szolgálhat a magyar tudománytörténeti kutatásokhoz.

II. A könyvtár gyűjteményeit feltáró munkák

Ebbe a kategóriába tartoznak a Könyvtár egyes állománytesteit feltáró, vagy egyes érdekesebb dokumentumait közreadó és leíró publikációk:

Gergely Pál: Pápai Párizs-album az MTA Könyvtárában. 1961. 9 l. (Közlemények 21.), *Gergely Pál*: Bartók Béla ismeretlen levelei az MTA Könyvtárában. 1961. 15 l. (Közlemények 22.), *Büky Béla*: Székely Bertalan hagyatéka az MTA Könyvtárának kéziratárában, 1962. 24 l. (Közlemények 29.).

A Közlemények-sorozat következő számaiban kerül publikálásra Romain Roland több mint 40 eddig ismeretlen levele és az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény rövid leírása – bevezetesként a több éves munkával készülő gyűjtemény-katalógushoz, amelynek kiadását a Nationale Forschungs und Gedenkstätten der Klassischen Deutschen Literatur in Weimar tervezi.

Mintegy évtizednyi munkát igényel külső szakemberek közreműködésével a Magyarországon található keleti kéziratok központi katalógusának elkészítése az Orientalisztikai Bizottság irányításával, a Keleti Osztály szerkesztésében. Ez a vállalkozás nemzetközi érdeklődésre tarthat számot, tekintettel a magyar orientalisztika hagyományaira.²

III. Irodalomtörténeti és történettudományi jellegű munkák

Az Akadémiai Könyvtár Mikrokiadványai sorozat első publikációjaként jelent meg *Ferenczy Endre*: Bevezetés az íráskor jogtörténetbe c. annotált bibliográfia (1962. 6 szerzői ív terjedelemben 5 mikrolapon). E munka érdekessége *előállítás-technikai* szempontból, hogy ez az első olyan magyar kiadvány, amelynek eredeti, első kiadása mikrolap.

Elkészült és megjelenésre vár a *Méreiné Juhász Margit* és munkatársai által összeállított: Mikszáth és az Akadémia c. forrásmunka.

Az Arany-kritikai kiadás keretében elkészült *Gergely Pál* munkájaként: Arany János hivatali iratai c. kötet.

Az Irodalomtörténeti Intézettel együttműködésben, több éves kutatással készül a régi akadémiai levéltár irodalomtörténeti vonatkozású anyagának feltárása, az irodalomtörténeti Fontes-sorozatban való publikálásra.

Az I. Osztály Textológiai Bizottságának irányításával készül ugyancsak könyvtári tervmunkaként az akadémiai Arany-kiadás négy levelezés-kötetének összeállítása, továbbá a Zrínyi-kritikai kiadás levelezés-kötete.

IV. Könyvtártudomány (könyv- és könyvtártörténet, könyvészet)

A történeti munkák közül megjelent *Csapodi Csaba*: Mikor pusztult el Mátyás könyvtára? 1961. 25 l. (Közlemények 24.), elkészült és megjelenésre vár a szerző több éves kutatását összegező monográfia a Corvina könyvtár állományáról.

A könyvtári munka különböző területeit illetően az Akadémiai Könyvtár, úgyis mint az UNESCO Associated Library Project magyarországi tagja a mikrofilmezés terén, foglalkozik a mikrofilmezési témakörrel. Ennek keretében megjelent *Tőkés László*: Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyv gyűjteménye és fotolaboratóriuma. 1962. 13 l. (Közlemények 27.), és befejezés előtt áll a szerzőnek – társszerzővel közösen írt – Mikrofilm és mikrokönyvtár c. kézikönyve. A Könyvtár egyébként tervezi, hogy a fotolaboratóriumában már kikísérletezett módszerrel és technikával a jogtörténeti bibliográfiához hasonlóan 100–200 példányban, a továbbiakban is megjelentet ebben a *rendkívül gazdagságos* kiadványformában bizonyos munkákat, például egy Vámbéry-bibliográfiát.

A könyvészeti segédkönyvek kategóriájában, a könyvészeti rövidítési szótárgyűjtemények keretében megjelent *Moravek Endre–Weger Imre* összeállításában az *Abbreviaturae cyrillicae*. 1961. 138 l. (Közlemények 28.) és *Moravek Endre* összeállításában a nemzetközi sziglagyűjtemény II. köteteként az *Instituta scientifica*. 1962. 287 l. (Közlemények 30.). Több évre terjedő további gyűjtés folyik mind a könyvészeti rövidítések (latin betűs rövidítések), mind a nemzetközi sziglakát illetően (állami és államközi intézmények, nevelésügyi intézmények stb.).

Több éves gyűjtőmunkával készül a magyar könyvtártudományi bibliográfia 1945-ig.

Az UNESCO-val kötött szerződés alapján készül nemzetközi terjesztésre, a Keleti Osztály munkájaként a magyar orientalisztikai bibliográfia 1950–1962.

V. Tudományos tájékoztatás

Az MTA Pszichológiai Bizottságával közös kiadványként jelent meg az Idegen nyelvű pszichológiai művek könyvtárainkban. 1950–1960. 1961. 115 l.

A Könyvtár 1960-ban kiadott Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke pótlásaként jelent meg a *Supplementum* 1. (1962. 211 l.), hogy a kutatók széles köreiből tegye hozzáférhetővé a leggazdagabb magyarországi tudományos folyóiratállományt.

Az országos távlati kutatási terv és a tudományos kéaderképzés célkitűzéseire tekintettel került összeállításra segédkönyvként a Kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa. 1952–1961. 1962. 183 l., amely hozzáférhetővé teszi a Könyvtár kéziratárában őrzött egyedülálló disszertációgyűjteményt.

1961-től jelenik meg a *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról* c. időszaki kiadvány (évi 6 számban, az I. és II. évfolyam összesen mintegy 100 szerzői ív terjedelemben). A folyóirat munkájában a szerkesztést végző Tájékoztatósi-Bibliográfiai Osztályon kívül részt vesznek külső szakemberek is.

A folyóirat témakörének tudományos tájékoztatási elméleti vonatkozásaival foglalkozik *Rózsa György*: The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information. 1962. 13 l. (Közlemények 32.).

A Könyvtár Tájékoztatói-Bibliográfiai Osztálya a széles alapon kifejlesztett tudományszervezési dokumentáció mellett – többek között – gondolja az ún. akadémikus-bibliográfiát, amely sok ezer cédulán tartja nyilván az akadémikusok életművét.

VI. Tanulmányok a tudományos munka tervezése és a kutatásszervezés köréből

Az idézett elnökségi határozat irányelveként kitűzte, hogy a tudományszervezési dokumentációból fokozatosan ki kell fejleszteni a tudományszervezésre vonatkozó kutatásokat. Külső szakemberek bevonásával ez megkezdődött és az Elnökség 1962-ben határozatot hozott fenti címen kismonográfia-sorozat megindítására. Egy kézirat elkészült, megjelenésre vár (*Balázs Tibor: A tudományos kutatástól az ipari gyártásig*).³

A viszonylag nagy terjedelmű és kiterjedésű tudományos munka és kiadványtevékenység egyik kiinduló pontja, hogy a Könyvtárban az elnökségi határozatot megelőzőleg folyt – esetleg több éves – munkálatok befejezésére a határozat serkentőleg hatott, perspektívát és irányvonalat adva a tudományos tevékenységnek. A Könyvtárral szembeni fokozott tudományos igények – fokozott teljesítményre ösztönöznek.⁴

Az Akadémiai Könyvtár kiadványai a hazai tudományos körökön, könyvtárakon kívül a nemzetközi kiadványcsere keretében eljutnak külföldre és így módon a kutatások és a kiadványok ráfordításai bizonyos mértékig meg is térülnek.

A tudományos munka továbbfejlesztése szempontjából lényeges, hogy a Könyvtár törekedjék tervszerűbbé tenni ilyen irányú tevékenységét, értve ez alatt a hagyományos könyvtári szolgáltatások jobb összehangolását a kutatómunkával, a kidolgozandó témák gondosabb megválasztását a társadalmi igények és a publikációs lehetőségek szempontjából, a tudományos kapacitás koncentráltabb felhasználását, a tudományos programnak a magyar tudomány előtt álló feladatokhoz történő fokozott hozzáillesztését.

JEGYZETEK

¹ Az áttekintésben szereplő kezdeményezések nem mindegyike volt sikeres. Így például az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriumát meg kellett ismételni.

² A Keleti Gyűjtemény kéziratának katalógusa, jóllehet már a hatvanas években munkába került és amint az idézett rész is utal rá, a tervezés stádiumában mintegy évtizednyi elkészülési idő volt előrelátható, még mindig csak előkészületben van. A perzsa és a mongol kéziratok katalógus-kötetei indítják minden valószínűség szerint a sorozatot, melynek szerkesztőbizottsági elnöke Ligeti Lajos akadémikus, sorozatszerkesztője pedig Apor Éva, a Gyűjtemény vezetője. A sorozat megjelentetése elhúzódnának okai egyaránt szakmai és szervezési-kiadási jellegű nehézségek, de mindezek csak magyarázhatják, de nem mentik fel a Könyvtárat a kiadás elmaradásának felelősségétől. Tervek szerint a sorozat perzsa, mongol, tibeti, héber (2), arab és török katalógusokból áll.

³ Erdei Ferenc főtitkár kezdeményezésére a Tudományszervezési Füzetek kismonográfia-sorozat a Könyvtár szellemi kiadásában, szerkesztésében az Akadémiai Kiadónál jelenik meg 1965-től. Első szerkesztője Rózsa György, tőle vette át a sorozatszerkesztést 1968-tól Szántó Lajos, a Tudományszervezési Csoport (a mai Kutatásszervezési Intézet) igazgatója. A Könyvtár gondozásában megjelent kötetek:

Balázs Tibor: A tudományos kutatástól az ipari gyártásig. Az izzólámpa története nyomán (1930–1940). Bp. 1965. Akad.K. 165 p.

Szakasits Doroszlói György: A tudományos kutatás szerepe a gazdasági fejlődésben. Bp. 1965. Akad.K. 143 p.

Klár János: A kutatásszervezés gazdasági kérdései. Bp. 1967. Akad.K. 164 p.

⁴ L. Vekerdi László áttekintését a Könyvtár kiadványszerkesztőségéről: „Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának főigazgatója” = Magyar Tudomány, 1986. 2. 162–167. p.

SUMMARY

SCIENTIFIC WORK AND PUBLICATIONS OF THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

The January 1961 resolution (No 123/61) of the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences reads: „With regard to the progress achieved, and the conditions evolved in the Library of the Academy, it declares, inter alia, that complementing the conventional library services it should conduct scientific work which should cover the publication of research source-documents, the history of the social and natural sciences, the studies of library science, exploration of the rich material of its collections, as well the management and planning of research. In addition, the resolution makes it the Library's duty to assist, with scientific information, the Academy's work in science policy and research management.

The accomplishment of all these tasks must be based on the academic character of the Library.”

The article surveys the work completed in the period between 1961 and 1963, and the work in progress respectively, according to subject groups.

1. Source material for the history of science and of the Academy
2. Work exploring the collections of the Library
3. Work of literary history and historiography
4. Library science (history of books and libraries, bibliography)
5. Scientific information
6. Studies in the planning and management of research.

Megjelent: Magyar Tudomány, 8.1963.2. 127–129.p.

Arany János
AKADÉMIAI KÉZIRATAIBÓL

Az Akadémiai Könyvtár kiadásában 1985-ben megjelent
fakszimile kiadás

*A Magyar
Tudományos Akadémia
palotája*

A Könyvtár kiadásában 1982-ben megjelent
képeskönyv

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG: AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR TÁVLATI FEJLESZTÉSÉRŐL

A könyvtárak, különösen a tudományos könyvtárak működése többnyire kívül esik a sajtó, a közvélemény érdeklődési körén, leszámítva egy-egy érdekesebb beszerzésüket, valamely mutató szolgáltatásukat, kiadványukat vagy fontosabb évfordulójukat. Ezt, mint világszerte tapasztalható tény, szinte természetes állapotnak foghatjuk fel. Fejlesztési terveik, gondjaik pedig különösen csak egy egészen szűk tudományos-szakmai kört érdekelnek. Egy efemer és gyengécske regény kritikája sokkalta jobban foglalkoztatja alkalmasint a közvéleményt, mint azon tudományos könyvtárak tevékenysége, amelyek a régi időktől kezdve egyik legfontosabb hordozói a nemzeti kultúrának és a világ tudományos fejlődésének – és amelyek végső soron menedéket adnak polcaikon a remekművek és a hasznos publikációk mellett a már a maguk idejében is kétséges értékű munkáknak is, biztosítva ezáltal legalább „fizikai” fennmaradásukat. A kultúra és a tudomány története nemcsak a győztes csaták és ütközetek története, hanem könyvtári raktári polc-kilométerekben kifejezhető tengernyi kudarcé is. A sikertelenségek is szerves tartozékai az eredmények reális értékelésének.

Hányszor segített azonban hozzá a tudományos könyvtárak e gyűjtő, konzerváló, megőrző funkciója a maguk korában eltemetett művek kései feltámasztásához, felfedezéséhez, újralfedezéséhez, a maguk idejében meg nem értett, vagy megvalósíthatatlan tudományos gondolatok újraélesztéséhez és évtizedekkel keletkezésük után jelentős alkotásokhoz, új felismerésekhez. Ebben az értelemben a történeti nagykönyvtárak állományai (ideértve természetesen a kéziratos anyagokat is), hogy egy ipari hasonlattal éljek, olyan „meddőhányók” is, amelyek rengetek kulturális-tudományos „kalóriadús” anyagot, energiahordozókat rejtene magukban, és „feltárásuk” a kutatók és a könyvtárak szakadatlan közös erőfeszítését kívánja meg.

A tudomány közvetlen termelőerővé válása korának követelményei messze túlnőnek, túlmutatnak a történetileg kialakult és folyton gyarapodó „meddőhányók” feltárásán, és a legkorszerűbb szakirodalmi tájékoztatási igényt támasztják a tudományos nagykönyvtárakkal szemben. Lehet-e azonban a 10–15 évenként megduplázódó szakirodalmi áradat egészét felfogni, befogadni, és aktívan közreadni egy-egy nagykönyvtár keretében? Ez nyilvánvaló képtelenség. A nagyfokú specializálódás, a szakkönyvtárak és ágazati dokumentációs intézmények széles körű hálózatának kialakulása-e vajon a megoldás? Csak részben, mert egyrészt a tudományok specializálódásával egyidejűleg integrálódási folyamat is végbemegy, másrészt a többnyire adott kutatási vagy termelési programhoz igazodó szakkönyvtárak – dokumentációs intézmények gyűjtése, feldolgozása éppen az adott program minél tökéletesebb kiszolgálása miatt, nem terjedhet ki az abban nem szereplő témákra, jöllehet azok valamilyen formában a világ szakirodalmában valahol már jelentkeztek. Az erős specializáció, az adott programhoz való

kötöttség nem mozdítja elő a tudományos könyvtári munkában is oly lényeges problémaérzékenység ébren tartását a határterületek, vagy új diszciplínák kialakulásának figyelésében. Egy, az érdekelt szakemberek előtt ismeretes konkrét példával jobban megvilágítva az előbbieket: amikor a kibernetikáról jóformán még az az álláspont uralkodott Magyarországon, hogy burzsoá maszlag, az Akadémiai Könyvtár jó néhány tucat fontos művet szerzett be a kibernetikáról, s mikorra ez a felfogás megváltozott és következképp megindultak a szervezett kutatások, rendelkezésre állt már egy bizonyos szakirodalmi bázis. Ugyanez történt a matematikai módszerek legkülönbözőbb közgazdasági alkalmazási lehetőségeiről szóló szakirodalommal is (ökonometria, lineáris programozás, input-output stb.), melynek gyűjtése az MTA Közgazdaságtudományi Intézete könyvtárában még a vonatkozó hazai kutatások megindulása előtt megkezdődött – hogy egy másik akadémiai példával éljek. Ez egyben azt is jelzi, hogy a központi könyvtárat és az akadémiai kutatóintézeti könyvtárhálózatot *elvileg egységként és gyakorlatilag is fókuszatosan* annak kell tekinteni. Ismeretes, hogy 1–2 évre visszamenően is rendkívül nehéz szakkönyveket beszerezni, tehát az új eredményeket tükröző szakirodalom idejekorán történő beszerzése, jóllehet technikai, de igen fontos kérdés. Nem kevésbé igaz azonban az is, hogy az olyan esetekben, amikor a könyvtár előtte jár a kutatásnak (ez úgy is megfogalmazható, hogy *kutatási igényt felkeltő funkcióról* van szó), bizony évszámra használatlanul állhatnak a kiadványok számai. Ez olyan kockázat (az esetleg tévesen megrendelt, valóban múlt divatnak bizonyuló irányzatok irodalmának beszerzése is ide tartozik), amelyet vállalni kell.

Mi tehát a hagyományos történeti jellegű tudományos nagykönyvtárak jövője? Mi a funkciójuk a tudományok viharos fejlődésének korszakában? Milyen legyen a viszonyuk a fiatalabb, hagyományoktól nem terhes, kisebb, mozgékonyabb szakkönyvtárakhoz és dokumentációs intézményekhez?

E kérdések megválaszolása nem könnyű, és valójában – visszatérve a bevezető sorokra – vajmi csekély érdeklődést váltanak ki e kérdések, jóllehet megoldásukhoz súlyos tudományos és nem kevés anyagi érdekek is fűződnek. Mindeme problémák taglalása nem e cikk feladata, és a következőkben kifejtendők az Akadémiai Könyvtár kapcsán mindössze érintik ezeket, az általánosítás igénye nélkül.

Az utóbbi hónapokban ugyanis a figyelmes olvasó nem kevés cikket, kisebb közleményt, hírt láthatott a sajtóban az Akadémiai Könyvtárról – a Roosevelttéren létesítendő könyvtárárpülettel kapcsolatban. Granasztói Pál szép és meggyőző cikket szentelt a Magyar Nemzetben az új épület városképi problémájának,¹ más közlemények és különböző fórumokon elhangzó közlések is arra utalnak, hogy az új létesítmény megvalósítása elsősorban városképi exponáltsága miatt meglehetősen érdeklődést vált ki. Sokféle vélemény van, hogy milyen legyen az új könyvtárárpület homlokzata. Ez kétségtelenül rendkívül fontos kérdés, még fontosabb azonban *a homlokzat mögé betekinteni*, amellet, hogy „milyen lesz az új épület”, megvizsgálni azt is, hogy „mi lesz az új épületben”, a figyelmet az ország egyik legrégebb és legnagyobb, nemzetközileg is ismert – és több tekintetben elismert – tudományos könyvtárának, Akadémiánk a legrégebb és hosszú időn keresztül egyetlen tudományos intézményének távlati fejlesztési koncepciójára fordítani.

Hol tart jelenleg az Akadémiai Könyvtár?

Messzire vezetne a Könyvtár közel 140 éves történetét akárcsak nagy vonalakban is felvázolni. „A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1961” (1960. Akadémiai Kiadó, 109 lap) c. összefoglaló tájékoztató köteten kívül, a Könyvtár munkatársai az utóbbi évtizedben jónéhány közleményben dolgoztak fel egy-egy részkérdést, amelyek egyben mind előtanulmányul is szolgálnak a megírandó könyvtártörténethez. Maga az idézett kötet is annak számít, mint Rusznyák István, az MTA elnöke bevezetőjében kiemelte: „Ezt a könyvecskét az Akadémia egy megírandó nagyobb szabású könyvtártörténet elődjének, szerény előmunkálatának tekinti: megírására a kibontakozó magyar tudománytörténeti kutatások keretében minden bizonnyal sor kerül.”² Jelen közlemény annyiban foglalkozik a múlttal és jelenrel, amennyiben az a jövő, a távlati fejlesztés terveihez szükséges.³

A könyvtár fejlődését a felszabadulás után, különösen az MTA átszervezése óta a következő néhány adat is érzékelteti: a költségvetés másfél évtized alatt tizenkétszeresére emelkedett, munkatársainak száma megháromszorozódott, 1950-ben 300 külföldi tudományos intézménnyel – 1963-ban 100 állam 2100 intézményével folytat kiadványcserét. 1953-tól 1963-ig a könyvtárhasználati alkalmak másfélszeresre, a használt könyvtári egységek száma három és félszeresre, az egy alkalommal használt egységek száma kétszeresre növekedett.

Az állomány mintegy *1 millió könyvtári egységet* tesz ki jelenleg (könyv, folyóirat, kézirat, mikrofilm), de értékét nem annyira a milliós mennyiség jellemzi, mint inkább az, hogy *egészében véve tudományos jellegű*. A Könyvtár korlátozott nyilvánossága (csak tudományos munkát végzők használhatják) és „praesens” jellegéből (helyben olvasással használható az állomány, kölcsönzést csak kisebb mértékben folytat) következőleg duplumok, többes példányok gyűjtésére nem rendezkedett be, az állomány száma tehát némi korrekcióval lefelé, a címek mennyiségét is adja.⁴ A Könyvtár gyűjteményei között van az ország legjelentősebb tudományos folyóirattára (több mint 136 ezer kötet, *a kurrens periodikák száma több mint 4 és félezer cím a világ minden tájáról*). A Könyvtár állományának alapjait megvető adományok és hagyatékok (Teleki, Ráth stb.) mellett több mint egy évszázadon keresztül főleg a nemzetközi kiadványcsere útján gyarapodtak a gyűjtemények; tervszerű, nagyvonalú és *költségvetésileg* biztosított beszerzési politika azonban csak Akadémiánk átszervezésével vehette kezdetét. Ezt jól érzékelteti az a tény, hogy *a jelenlegi állomány mintegy 30 %-a az utolsó másfél évtizedből származik* (1826–1949; 1949–1964).

Az állományban 85 középkori kódex, a világszerte számon tartott orientalisztikai gyűjteményben 1890 keleti kódex, tudós és irodalmi kéziratok, levelezések, naplók, több mint 1100 ősnymtatvány, unikumok, régi és ritka kiadások, nyomdaművészeti remekiek találhatók a világ tudományos publikációinak java mellett.

A Könyvtár *gyűjtőköre* a történetileg kialakult gyűjtésre épül az országos könyvtári munkamegosztás keretében: *nyelv- és irodalomtudomány, ókortudomány*, (ókori történet, klasszika filológia) *orientalisztika, tudománypolitika és tudományszervezés* (ideértve a külföldi tudós testületek, akadémiai, központok működésére vonatkozó

kiadványait), „*academica*” — összefüggésben az előbbiekkal — (a külföldi tudományos szervezetek és testületek kiadványai, leszámítva az alkalmazott és műszaki tudományokat), továbbá *összefoglaló és kézikönyv* jellegű, *enciklopédikus*, standard, reference műveket *valamennyi tudományterületről* (leszámítva az alkalmazott és műszaki tudományokat), végül, de nem utolsósorban a *határterületek* irodalmát, különös tekintettel a *matematika alkalmazására*. A teljes állományt tekintve az arány a humán- és társadalomtudományok, valamint a természettudományok (alapkutatások) között kerekítve 80 %-20 %, és nagyjából ez az aránya az évi gyarapodásnak is (évi mintegy 20 ezer egység). A folyóiratoknál a természettudományok aránya nagyobb, mint a monográfiáknál.

A könyvtár használatát nem az abszolút számok magassága (szakosított olvasótermekben, illetve kutatószobákban összesen 70 férőhely van), az extenzív, hanem az *intenzív használat* jellemzi, igen magas az egy olvasóra (olvasási alkalomra) jutó egységek száma: 6–7 mű, ami tudományos könyvtáraink között a legmagasabb. Ennek oka a *kutató könyvtári* jelleg (viszonylag kevés olvasó nagyméretű állományhasználat, tehát hiányzik a könyvtárakat elsősorban nem az állományuk, hanem az olvasási körülmények miatt felkeresők tömege). Ez korántsem jelenti, hogy ne volnának további teendők e téren; az állomány kihasználtságát növelni kell, aminek azonban a jelenlegi elhelyezési viszonyok között, a szűkös férőhely gátat szab. Az Akadémiai Könyvtár használoinak összetétele *összhangban van* az állománnyal, mindkettő túlnyomó többségben tudományos jellegű, tehát megfelel a *Könyvtár akadémiai jellegének*.

Ez vonatkozik *szolgáltatásaira, tudományos munkájára, tájékoztatási tevékenységére* is. A Könyvtár igyekszik e tekintetben végrehajtani az *MTA Elnökségének azt az elvi állásfoglalását, hogy a Könyvtár akadémiai jellegét az állománnyal egyenértékűen funkciói, szolgáltatásai határozzák meg*. Olyan össz-akadémiai érdekeket kifejező funkciók mellett, mint az akadémiai kiadványcsere és az „akadémiai kiadványtár” működtetése, bizonyos akadémiai központi hatósági feladatok ellátása (pl. kiadvány-devizagazdálkodás) és még egyéb, amelyekről még szó lesz, a tudományos munka és tájékoztatás terén már mutatkoznak bizonyos eredmények. Ezek közé tartozik olyan tudománytörténeti segédletek kiadása, mint „Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma 1840–1960” (1962. 377 lap), olyan akadémia- és tudománytörténeti közleményeké, mint a Könyvtárnak 1956-ban indult és jelenleg a 39. számnál tartó „*Publicationes*”-sorozatának több száma (épület-történet, könyvtár-történet, „A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai” stb.), továbbá az egyes állománytesteket feltáró és leíró olyan kiadványok, mint a „Kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa 1952–1961” (1962. 183 lap), valamint kéziratári anyagközlések és tanulmányok (Bolyai, Bartók, Székely Bertalan stb.), amelyek többnyire a Magyar Tudomány „Történelmi adattár” rovatában jelennek meg. Ugyancsak a tudományos munkát hivatottak elősegíteni különböző könyvtári-könyvészeti segédletek, mint a nemzetközi sziglagyűjtemények („*Index acronymorum selectorum*”), vagy az olyan kiadványok, mint a mikrokártya szerepéről a kutatásban szóló tanulmány (amelyet egyébként fordításra átvettek az NDK-ban és Csehszlovákiában). Ezzel összefüggésben említem meg, mint lényeges központi akadémiai szolgáltatást, azt a tevékenységet, amelyet a Könyvtár *Mikrofilmlaboratóriuma* végez.

Külön kell megemlíteni a Könyvtár által megszervezett tudományszervezési dokumentációs és bizonyos mértékű tudományszervezési kutatómunkát és ezzel összefüggésben a Könyvtár legjelentősebb kiadványát, a negyedik évfolyamába lépett *„Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról”* c., évi hat számban megjelenő dokumentációs folyóiratot, amely iránt külföldön is fokozódó érdeklődés mutatkozik. A Könyvtár gondozásában indul meg a *„Tudományszervezési füzetek”* c. kismonográfia-sorozat. Mindezek a kiadványok az Elnökség útmutatásának megfelelően, a Könyvtár munkatervébe illesztett tudományos program keretében készültek és jelenleg már *több száz szerzői ív terjedelmet* tesznek ki. Amint e rövid áttekintésből is kitűnik, a Könyvtár törekedik bizonyos *egyensúly* kialakítására a hagyományos, történeti témák (forrásfeltárások, tudománytörténet) és az időszerű, az Akadémia tudománypolitikai célkitűzéseit támogató témák és szolgáltatások között (tudományszervezési dokumentáció).

Az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztésének irányvonalai

Az MTA Elnöksége, illetőleg az Elnökségi Tanács és az Elnökségi Könyvtári Bizottság az utóbbi esztendőkből több alkalommal is foglalkoztak a Könyvtár helyzetével és különböző problémáival. Ezek során határozta el az Elnökség új könyvtárpépület létesítését az Akadémia intézetfejlesztési programja keretében, figyelembe véve a rendkívül értékes állomány elhelyezésének lehetetlenülését, a könyvtári tevékenység jelentős mértékű további kiterjesztésének és fellendülésének jelenlegi akadályait (utalok az előzőekben ismertetett adatokra az utóbbi évtized fejlődéséről) és a kapcsolatos problémák teljes megoldhatatlanságát az Akadémia székházában (és a székházon kívüli átmeneti „pót”-lehetőségekre, mint a kihelyezett raktárak, amelyekből máris több mint kívánatos számmal rendelkezik a Könyvtár). Vagyis a Könyvtár működése, fejlődése *ellentmondásba* került elhelyezési körülményeivel. Hozzá tartozik a teljes képhez az is, hogy hovatovább nemcsak a könyvtár működése áll lehetetlenülés előtt, hanem az Akadémia is évek óta fokozódó elhelyezési gondokkal küzd, mind az Elnökség, mind egyes irodái, mind pedig tanács- és előadótermeinek elhelyezése, illetve férőhelykapacitása elégtelenné vált. A százéves épület végképp szűknek bizonyul a tárcaként is működő Akadémiának és a korszerű nagykönyvtárrá fejlődött Akadémiai Könyvtárnak. Mindezekre való tekintettel az illetékes kormányzati szervek magukévá tették az Akadémiai Könyvtár felépítésének tervét, és a könyvtárpalota céljaira kijelölték a volt Lloyd-palota helyét a Roosevelten téren.⁵

Az új épületben a tervek szerint mintegy 40 esztendőre kell befogadóképességet biztosítani az állomány elhelyezésére (mintegy 2 millió egységnek) és minden tekintetben korszerű körülményeket kialakítani a Könyvtár működéséhez (raktár, olvasótermek, munkahelyek).

Ez volna az a keret, amelyet korszerű tartalommal kell kitölteni, illetve magát *a keretet a távlati funkcionális tervből kiindulva* kell kialakítani (az épület végső soron „cifra szolga”, remélhetőleg semmilyen értelemben nem lesz „cifra”, hanem, amint Granasztói Pál idézett cikkében mondja, ez az épület lesz a bizonyítéka annak, hogy

a magyar építőipar építőművészetté vált, hogy a modern és a szép nem ellentétes fogalmak az építészetben sem).

A Könyvtár *akadémiai jellegéből, tradícióiból és az eddigi működéséből levonható következtetésekből, az országos könyvtári munkamegosztásban elfoglalt helyéből*, amelyeket együttesen és összefoglalóan az *Akadémiai Könyvtárral szemben fennálló társadalmi szükségletnek* fogalmazhatunk meg, a következő feladatok látszanak távlatilag kirajzolódni (részben a már kialakultak *továbbfejlesztésével*, részben *újakkal*):

akadémiai csereközpont (tudománypolitikai funkció, beszerzési forrás, az akadémiai kiadványtár – 10–50 példányos tartalék képzése akadémiai kiadványokból – kezelése),

akadémiai könyvtári hálózati központ (hatósági funkciók, devizagazdálkodás, koordinálás, szervezés, módszertani munka),

akadémiai mikrofilmszolgálat (szolgáltatások és fejlesztési kutatás),

akadémiai központi tudományos tájékoztatás (új szervezésként 10–12 000 kötetes központi referencegyűjtemény, az ún. akadémikus bibliográfia továbbfejlesztése, egyes speciális katalógusok felállítása, szakreferensi szolgálat),

tudományszervezési dokumentáció,

akadémiai kéziratár (tudomány- és kultúrtörténeti hagyatékok – a nemzeti könyvtárral bizonyos mértékű és indokolt párhuzamosság a magyar irodalmi hagyatékok tekintetében),⁶

akadémiai levéltár (új létesítmény mint a Könyvtár önálló osztálya),

országos szakkönyvtári funkciók (az országos könyvtári gyűjtőkori munkamegosztásból következőleg, a történetileg kialakult gyűjteményekre építve: nyelv- és irodalomtudomány, ókortudomány, orientalisztika, tudományszervezés, részletesebben kifejtve az előzőekben a *gyűjtőkörnél*).

Mindez még nem meríti ki természetesen – hisz számos tényezőt nem is lehet előre látni, legfeljebb utópisztikusan – a Könyvtár távlati működési körét, inkább címszöszörűen vázolja a feladatokat. A 2000. év Akadémiai Könyvtárát nehéz előre látni, ezért olyan rugalmas távlati funkcióterv látszik reálisnak, amely lehetővé teszi az újólag felmerülő szükségletek szerinti módosításokat. A következőkben a funkcióterv realizálásának néhány kérdéséről, további szóba jöhető feladatokról, illetve a terv vitatott részéről lesz szó. Ez utóbbiak nem módosítják – akármilyen döntés születik is – a beruházási program, az új épület terveit.

A vázolt távlati funkciótervvel kapcsolatban vannak elképzelések a *bővítés* irányában az országos szakkönyvtári funkciók tekintetében. A Művelődési Minisztérium Könyvtár Osztálya és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács több tagjának álláspontja szerint az ellátatlan *országos természettudományi szakkönyvtári* (alapkönyvtári) *funkciókat* néhány tudományág tekintetében az Akadémiai Könyvtárnak kellene vállalnia, úm. matematika, biológia, fizika, kémia, esetleg megosztva az akadémiai intézeti könyvtárakkal. Elvileg is tisztázásra szorul, hogy szükség van-e egyáltalán és ha igen, milyen mértékben ilyen funkciókra, mert hiszen nyilvánvalóan mások a kutatási feltételek, a tájékoztatási igények a természettudományi kutatásban a társadalomtudományokhoz viszonyítva. A kutatás oldaláról hasonló igény nem nyilvánult meg. Ami már az eddigi tapasztalatok alapján is megfontolandónak látszik, az a matematika gyűjtése.

Az országos szakkönyvtárnak kijelölt Műegyetemi Könyvtárral szemben (főleg műszaki matematikai műveket szereznek be) az Akadémiai Könyvtár és a Matematikai Intézet együttesen máris jóval jelentősebb mértékben szereznek be matematikai műveket. Egy esetleges gyűjtőköri rendezés tehát csak kodifikálná az amúgyis meglevő gyakorlatot. A többi szóba került területeket illetően pedig elemzéseket kell végezni az álláspontok tisztázása és tudománypolitikailag megalapozott döntések céljából.

Távlatilag felmerül egy *központi, ún. reportkönyvtár* (nem-publikált kutatási jelentések központi nyilvántartó és — esetleg — gyűjtőkönyvtár) kijelölésének kérdése; az Akadémiai Könyvtár mind központi jellegénél, mind pedig tudományszervezési dokumentációs tapasztalatainál fogva szóba kerülhet egy ilyen funkció ellátására.

A könyvtári-dokumentációs műszaki fejlesztés (modernizálás, gépesítés a tudományos tájékoztatásban stb.) területén az Akadémiai Könyvtárnak is lesznek kutatási feladatai, a *reprográfia* terén ilyen feladatot már évek óta ellát, és ennek nemzetközi elismerését jelenti, hogy az UNESCO „Associated Library Project”-nek („társult intézmény”-nek, magyarországi módszertani központnak) minősítette a *mikrofilmezés* terén. A gépesítésnek egy másik vonatkozása közvetlenül is érinti a tervezést. Nevezetesen ki kell kísérletezni saját használatra és az Akadémiai Könyvtár állományának egyes szakjaira alkalmazva az *osztályozás mechanizálását* (lyukkártya-rendszeren kezdve), például a nyelv-tudományi vagy a tudományszervezési irodalom sokoldalú nyilvántartására.

Még egyéb feladatok is kirajzolódni látszanak a Könyvtár távlati munkájával kapcsolatban, mint amilyen például egy *idegen nyelvű társadalomtudományi referáló folyóirat* kiadása és más hasonló szolgáltatások, illetve kiadványok az Akadémia tudománypolitikai célkitűzéseinek előmozdítására.

Mindezekben az elképzelésekben a központi könyvtár a maga milliós egységnyi állományával és a kutatóintézeti könyvtárak a maguk több mint félmilliós össz-állományával, az Akadémiai Könyvtár több mint 4 és félezer kurrens folyóirata mellett az intézetek a maguk kb. 5 ezer folyóiratával (a központi könyvtárral és az egymás közti átfedések miatt a címanyag természetesen kisebb) *egységes egészet alkotnak*, kölcsönösen kiegészítik egymást, így módon úgyszólván valamennyi fontos tudományterületet átfogva.

A *kutatókönyvtár jellegen* (korlátozott nyilvánosság, „praesens” használat) az új épületben sem látszik indokoltnak változtatni. E mellett azonban, tekintettel a tudományos munkát végzők számának várható növekedésére, gondoskodni kell a könyvtárhasználat reális bővítési lehetőségeiről. A jelenlegi 70 férőhellyel szemben mintegy 210 fő részére lesz kutatási lehetőség szakosított olvasótermekben (2 ötvenszemélyes nagyolvasó, 1 kurrens folyóiratolvasó, különgyűjteményi olvasók, kutatófülkék írógéppel, magnóval felszerelve, ezeket egészíti ki pihenő — klubszerűen kialakított újság- és képeslap-olvasó és az új külföldi könyvek bemutatóterme). E számok a férőhelykapacitást jelzik, kialakításuk és fejlesztésük rugalmasan, a szükségleteknek megfelelően fokozatosan történhet meg.

Néhány szót a *Levéltári Osztályról*, a Könyvtár legfiatalabb egységéről, amely munkáját elnökségi határozat értelmében 1964. február 1-ével kezdte meg, de feldolgozott állománya teljes hozzáférhetővé tételének időpontja az új épület megnyitása lesz. A Levéltári Osztály, amellet, hogy anyaga (1949-től, az Akadémia átszervezésétől kezdődő

iratanyagot veszi át az előírt selejtezések végrehajtása után) nélkülözhetetlen forrása lesz a felszabadulás utáni tudomány- és kultúrtörténeti kutatásnak, bizonyos akadémiai hatósági funkciókat is ellát, mint az akadémiai ügyiratok megőrzésének és selejtezésének felelős szerve.

Az új épületben a kutatás elősegítésére és az Akadémiai Könyvtár állományának az egész országban, sőt külföldön is jobb hozzáférhetővé tételére a cédulakatalógus mellett *betűrendes kötetkatalógust* is tervezünk. *A katalógusok egyébként bizonyos mértékű eltérést fognak mutatni a szokásostól:* a régi magyar könyvek korszakhatára 1850 lesz (a szokásos 1711-gyel szemben), míg a külföldieké 1800 (1600-zal szemben). Ennek következtében nagymennyiségű könyv kerül át a Régi és ritka könyvek Osztálya kezelésébe és egy tudománytörténeti szempontú tárgyszó-katalógusba, ahová valójában valók is, mentesítve és áttekinthetőbbé téve ezáltal az ETO rendszerű szakkatalógust. Ily módon a tudomány- és kultúrtörténeti kutatók egy speciális szempontú katalógusban férhetnek hozzá az őket érdeklő anyaghoz.

Az elmondottakból kitűnik az a bonyolult, sokoldalú és nagy erőfeszítéseket kívánó munka, amely az Akadémiai Könyvtár előtt áll az új épülettel kapcsolatban. Az új épület nem egyszerűen gazdasági-szervezési-műszaki problémákat vet fel – önmagukban ezek is meglehetősen tetemesek, gondoljunk csak egy milliós állományú könyvtár költöztetésére és az ezt megelőző *teljes állományrevízióra* –, nem egyszerűen azt jelenti, hogy a teljesen korszerűtlen körülmények között működő könyvtár – az ország három tudományos nagykönyvtárának egyike⁷ – megfelelő és méltó elhelyezési viszonyok közé kerül, és mód nyílik a „nagyüzemi” könyvtárszervezésre – ez így önmagában is rendkívül nagy előrehaladás volna –, hanem *megnyílnak általa jelentős tartalmi tudományos fejlesztési lehetőségek*, amelyeket az előzőkben érzékeltetni igyekeztem.

Mindeme elgondolások kialakításában egy nagy hagyományú, történetileg kialakult tudományos intézmény távlati fejlesztésénél napi tudomány- vagy könyvtárpolitikai megfontolások (ha egyáltalán létezhet e területen „napi-politika”) csak a legcsekélyebb mértékben játszhatnak szerepet. Különösen érvényes ez Magyarországra, ahol a történelem viszontagságai folytán elég jelentős mértékben pusztultak közgyűjtemények, tehát fokozott a felelősség az olyan nagy gyűjteményekkel szemben, mint amilyen az *Akadémiai Könyvtár, amely gyűjteményeivel egyszerre demonstrálja a magyar tudomány és kultúra hozzájárulását a világkultúrához, mit adott Magyarország a világnak és megfordítva, hogy Magyarország milyen mértékben vette át a nagyvilág kiadványokban kifejezett tudományos és kultúrjait*, egyszóval a maguk sajátos módján képviselik hazánk részvételét a világ tudományos vérkeringésében.

Ugyanakkor az új könyvtáráépület pusztá létével is egyik demonstrálója lesz a szocialista állam áldozatkészségének és tudománypártolásának, miáltal történetileg viszonylag rövid idő alatt megoldott egy egy és negyedszázados megoldatlan problémát.⁸

Rusznay Istvánnak a már idézett könyvtári tájékoztató kötethez írt bevezető soraiból: „Az Akadémia és Könyvtára elválaszthatatlanok egymástól, történetük szorosan összefonódott sok-sok évtized alatt. Amint az Akadémia, éppúgy Könyvtára is mindazon haladó törekvések örökösének és folytatójának vallja magát, amelyek a magyar nép tudományos és kulturális felemelkedését, a világ tudományosságával való békés és alkotó

együttműködést célozták. A Könyvtár a maga sajátos eszközeivel szolgálja a célkitűzéseket.” Hozzátehetem: távlatilag remélhetőleg még sikeresebben fogja e célkitűzéseket szolgálni az új épület adta kedvezőbb körülmények között, a hagyományok és a korszerű követelmények harmonikus összekapcsolásával.⁹

JEGYZETEK

¹ GRANASZTÓI PÁL: Gondolatok a könyvtár előtt. Magyar Nemzet, 1964. június 1.

² A kötet 50–54. lapján válogatott bibliográfia a Könyvtár történetéhez.

³ A Magyar Tudomány hasábjain erre vonatkozóan már korábban megjelent kisebb tájékoztatások és közlemények: 1961. 3. sz. 183–184. és 186–188. lap, 1963. 2. sz. 127–129. lap.

⁴ A Könyvtár állományára vonatkozó adat hozzávetőlegesnek tekintendő, fennállása óta teljes és alapos állományrevízió és elemzés nem volt, 1950-től állnak rendelkezésre az évenkénti gyarapodásról ellenőrzött számok, az előző korszakéi azonban jobbra becslésen alapulnak.

⁵ Az épületre kiírt országos tervpályázat lebonyolításáról: Magyar Tudomány 1964. 2. sz. 116. lap. Az épület tervezését a KÖZTI végzi (főtervező: Havassy Pál, a tervpályázat első díjazottja). A tervfeladatsztintú beruházási programnak 1964 végéig kell elkészülnie, 1965 a kiviteli terv éve, 1966-ban kezdődik meg a tulajdonképpeni építkezés, amelynek 1969-ig kell befejeződnie. A kijelölt telekre mintegy 100 ezer lég m³ terjedelmű, 33 m magasságú épület kerül. Ez lesz egyébként a magyar könyvtáráépítéset legnagyobb vállalkozása önálló könyvtári cél-épület tekintetében.

⁶ A korunkban erőteljesen jelentkező koordinálási törekvések közepette nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy vannak *szükséges* és *szükségtelen* párhuzamosságok. A lényeges nem a párhuzamosságok minden áron való kiküszöbölése, hanem hogy a párhuzamos tevékenységet folytatók *tudjanak* egymásról. Az irodalmi hagyatékok gyűjtése a nemzeti könyvtár és az Akadémiai Könyvtár által éppen ilyen szükséges és ha úgy tetszik „koordinált” párhuzamosság.

⁷ Az Országos Széchényi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár mellett.

⁸ „A viszonylag rövid idő” két évtizeddel eltolódott, l. e kötetből a Roosevelt térre tervezett könyvtár „nekrológját”: Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez. = Könyvtáros, 1972. 7. 402–403. p. és a most készülő rekonstrukcióról: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985. 11. 503–522. p. c. közleményt.

⁹ Az MTAK a 2000. év felé c. közlemény érdekes összevetést kínál a több mint 20 évvel ezelőtt tervezett könyvtárral. A jelenlegi férőhelybővülés szinte azonos a korábban tervezettével, néhány vonatkozásban többet, néhányban kevesebbet tűz ki célul. Így például nem alakultak ki egy központi reportkönyvtár megszervezésének feltételei, újból és konkrétabb formákat ölt a külföldre irányuló idegen nyelvű társadalomtudományi tájékoztatás megszervezése 1986-ban, egészen más megvilágításba került a gépesítés és ennek legmagasabb formája a számítógépesítés (l. a vonatkozó szolgáltatásokat), a fejlesztés során megkezdődött a betűrendes katalógus mikrofilm programja stb.

SUMMARY

TRADITION AND MODERNITY: ON THE PERSPECTIVE DEVELOPMENT
OF THE LIBRARY OF THE ACADEMY

Setting out from the process of specialization and integration of scientific disciplines, the study analyses their effect on library- and scientific information work. Strong specialization involves being tied to given research programmes, which is characteristic of the specialized branch libraries. The general scientific library has to follow the literature of the border areas of research or the emergence of new disciplines. In this way, in principle, within the network of the Academy, the central library and the libraries of the research institutes function as a unit. The central library has to develop strongly a function that gives rise to research needs. At the same time, as a large, historically developed traditional library, it must, in its services, combine the tasks of collection and preservation with modernization emerging from scientific development. The study speaks in this context of the new library building planned opposite the palace of the Academy, and surveys the foci of evolution and further development of the Library in the past 140 years.

1. Where does the Library of the Academy stand at present (stock, scope of collection, utilization, information, publications).

2. Trends of the perspective development of the Library of the Academy. This chapter discusses in some detail the resolution of the Presidium on the establishment of a new library building. The functioning of the Library has come into conflict with its housing. In perspective development the following functions have to be reckoned with:

- national special library function (built on the historically developed collections),
- exchange of publication centre,
- centre for the library network of research institutes,
- micro-film service,
- scientific information centre,
- documentation of research management,
- central collection of manuscripts,
- archives of Academy.

The study analyses the potential development of these functions within the scope of the planned new building, demonstrating the contribution of Hungarian culture to world culture, and vice versa, the extent to which Hungary adopted the scientific and cultural achievements of the world as expressed in publications.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ÚJ SZÉKHÁZÁRÓL

Az Akadémiai Közlöny 1966. évi 1. száma közli az MTA Elnökségének 83/1965. sz. határozatát az Akadémia intézetfejlesztési tervéről és III. ötéves tervének beruházási javaslatairól. A határozat melléklete tételesen felsorolja a tervezett beruházásokat, közte az egyik legjelentősebb volumenként az Akadémiai Könyvtár új székházának felépítését, ami két ötéves tervidőszakban valósul meg. A beruházás a tervjavaslat szerint a III. ötéves terv második felében (1968–1970) kezdődne meg és befejeződne a IV. ötéves terv első éveiben (1970–1972). Mintegy 4–5 év alatt épülne tehát meg az új könyvtárlétesítmény. Az Akadémia, újjászervezése óta eltelt történetileg viszonylag rövid idő alatt old meg egy egy és negyedszázados problémát, korszerű elhelyezést biztosít legrégebb intézményének, az ország egyik legnagyobb és legértékesebb, nemzetközileg is jelentékeny és számon tartott közgyűjteményének.¹

Az Akadémiai Közlönyben közzétett határozatnak az új könyvtárépületre vonatkozó pontjáig, illetve az azt megelőző 22/1965. sz. (1965. június 25.) elnökségi határozatig, az új épület létesítését kimondó alaphatározatoktól (Elnökség 13/1962., illetve 65/1962. sz. határozatai) az Akadémiai Könyvtár épületének tervezési programjától hosszú és műszaki-szakmai vitákkal terhes út vezetett. Sőt a műszaki-szakmai viták az 1965. júniusi elnökségi határozat után is folytatódtak még,² amíg 1965 őszére kialakult az *Akadémia és az építészeti szervek teljes egyetértése az új könyvtárépület tervezési koncepciója, illetőleg az 1966 áprilisra elkészülő beruházási program tekintetében*. Ennek a korábbi, Havassy–Vajna-féle terv-variánsok legjobb elemeinek felhasználásával történt kialakításához nagymértékben hozzájárult az ÉM Középülettervező Vállalat vezetőségének és személy szerint Skoda Lajos igazgató főmérnöknek a fáradozása, valamint az Építésügyi Minisztérium Tervezési Főosztályának közreműködése. Így vált lehetővé, hogy a kijelölt főtervező, *Czebe István* (akinek Vámosy Ferencsel közösen készített terve az 1963. évi tervpályázaton a második díjat nyerte)³ és *Pálfi Pál* gépésztérvező, a közel kétéves vita eredményeit leszűrve, az akadémiai igényekkel összhangban alkothassák meg az épület új koncepciójú tervét.

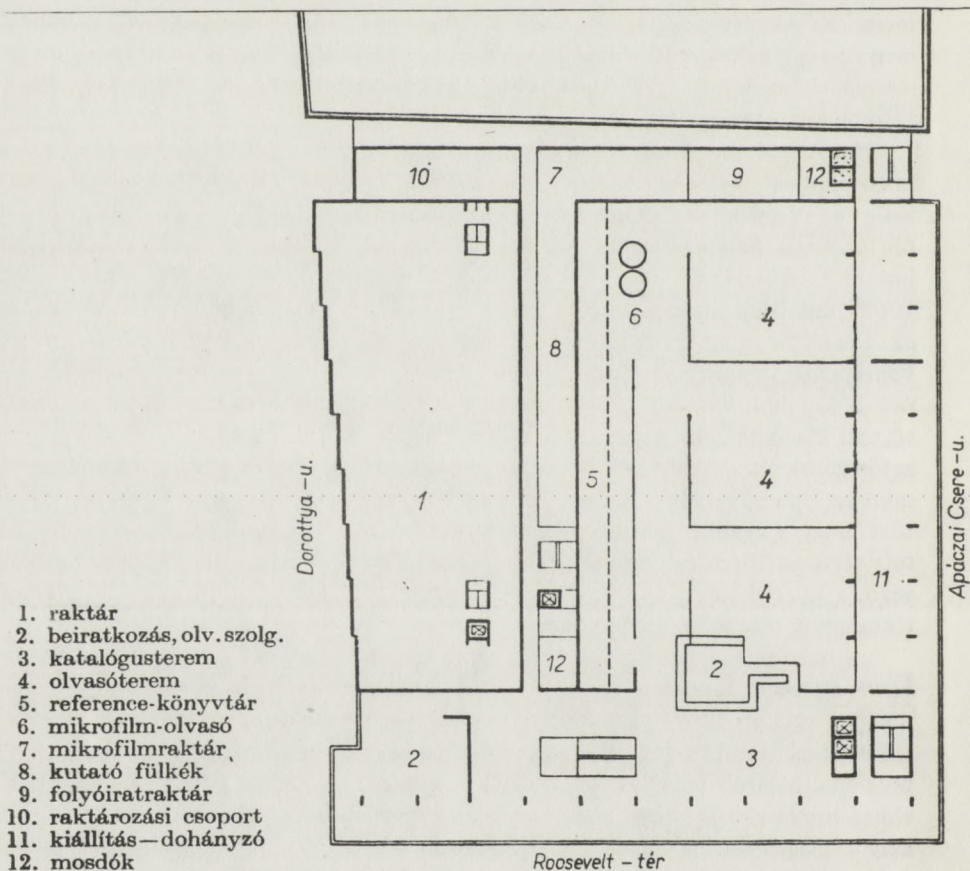
A műszaki-szakmai jellegű viták szinte természetesen egy *olyan városképileg rendkívül exponált területen* tervezett, *funkcionálisan rendkívül igényes létesítménynél*, mint az egykori Lloyd-palota helyén épülő Akadémiai Könyvtár, amely az Akadémia székházával szemben fog elhelyezkedni a Roosevelttér–Dorottya utca–Apáczai Csere utca által határolt telken, ahol kötött a beépíthető alapterület és a magasság. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a tudományos könyvtári célépületek tervezésében igen csekély a magyarországi tapasztalat (a legutolsó, a Műegyetemi Könyvtár is félévszázados épület), már így is nyilvánvaló a tervezési feladat nagysága. Ezt még csak fokozza az állomány sokrétűsége (tibeti táblanyomatoktól és mongol kéziratoktól a modern fototechnikai előállítási dokumentumokig), a szolgáltatások széles skálája (a hagyományos

helyben olvasástól a tudományszervezési dokumentációig), továbbá a több mint 100 ország 2000 intézményére kiterjedő kiadványcsere, s végül az a figyelembe veendő körülmény, hogy az új épületben legalább 40–50 évi állománygyarapodás számára kell férőhelyet biztosítani.

Hogyan kívánja megoldani ezt a feladatot *Czebe István–Pálffy Pál* terve, mit fog nyújtani a kutatóknak az új könyvtárépület, hogyan oldották meg a vitatott műszaki-technológiai problémákat, melyek a tervezett épület főbb mutatói?

Az épület jellemző adatai a következők.

A beépítésre kerülő alapterület kerekén 4000 m^2 , az épület tömege $95\,000 \text{ m}^3$, magassága átlagosan 28 m (ez megfelel a Roosevelti téri épületek és a Duna-parti épületsor párkánymagasságának), 6 emeleten (illetve 9 szinten, alagsor, földszint, félemelet + 6 emelet) helyezkednek el a raktárak, olvasóhelyiségek, munkahelyek stb. A raktáraknak

legkevesebb 40–50 év távlatában biztosítani kell az állomány zökkenőmentes elhelyezését, mintegy 2–2 1/2 millió könyvtári egységet (a jelenlegi állomány hozzávetőleg

1 millió egység, amihez hozzá kell számítani még a nagy tömegű, az akadémiai kiadványokból képzett tartalékállományt, az ún. „vas-tartalék”-ot, továbbá az ugyancsak jelentős férőhelyigényű akadémiai levéltári anyagot). Az olvasói férőhelyek száma 220 lesz (jelenleg 70), ebből 3 nagy olvasóban (2 könyv és 1 kurrens periodika) 50–50 fő részére, a többi a különgyűjteményekben (orientalisztika, kéziratár, levéltár stb.). Az épület alagsorában nyer elhelyezést az akadémiai gépkocsiszolgálat, a Dorottya utcai fronton mintegy 750 m² területen szeparáltan az Akadémiai Kiadó egyes osztályai (ez a terület távlatilag a Könyvtár egyik bővülési tartaléka), az Apáczai Csere utcai fronton pedig ugyancsak szeparáltan akadémiai vendégszobák (10). A közel 100 ezer légköbméterű épület teljes beruházási előirányzatának felső költségszintje 100 millió forint két öt-éves tervre elosztva.⁴

Az épület megfogalmazása olyan – és ez egyik jelentős pozitívuma –, hogy mind a raktárak, mind a szolgáltatások tekintetében lehetőség van a *bővítésre* (pl. az alagsor egy részében – szükség esetén kompakt rendszerű – raktár képezhető, az olvasóhelyek száma növelhető stb.).

Az *épület funkcionálisan* három jól elhatárolható fő részre tagolódik: a *raktári tömb* a Dorottya utcai fronton, a *szolgáltatási helyiségek* a Roosevelti téren, a *munkahelyek* az Apáczai Csere utcai fronton (Duna-parti rész), míg az *üzemi* jellegű részlegek (fotolaboratórium, könyvkötészet stb.) belső udvari jó megvilágítással a Dorottya utca–Apáczai Csere utca között húzódó tűzfal traktusán nyernek elhelyezést. Az osztályok egymás közötti *könyvtári-funkcionális* kapcsolata mind vertikálisan, mind pedig horizontálisan biztosított a dokumentumok és az olvasók útjának logikus rendjében. A különgyűjtemények szintenként horizontálisan kapcsolódnak a megfelelő raktári szintekhez (különgyűjtemények állománytestei a legrövidebb úton, gépi szállítás nélkül közvetlenül hozzáférhetők).

Minden könyvtárépület sarkalatos pontja a raktár és az olvasószolgálat, ezek elhelyezése építészeti-technológiai, sőt nem kis mértékben könyvtári-szakmai funkcionális szempontból meghatározó jellegű. Nem véletlen tehát, hogy éppen e két egymással szervesen összefüggő kérdéscsoport körül bontakozott ki az előzőkben már említett műszaki-szakmai vita, pontosabban az *olvasószolgálati szint* elhelyezése körül, ami maga után vonta a raktári tömb kialakításának kérdését is. A vita lényege az volt, hogy az olvasószolgálati szint, amely a terv-kiírás előírásai szerint magában foglal három 50 személyes olvasótermet, 15–20 ezer kötetes központi referenz-gyűjteményt, a katalógusokat, 10–12 kutatófülkét, a szakreferens-szolgálatot és természetesen magát az olvasószolgálat lebonyolítására szolgáló helyiségeket, tehát a Könyvtár centrumát, a legfelső szintre vagy pedig a bejáratához minél közelebbre helyezték el, úgy, hogy az olvasóhelyiségek zajmentessége csorbát ne szenvedjen.

Az adott telken a beépítési költségek miatt az igényelt méretű és szerkezetű olvasószolgálati szint elhelyezésére adódott egyik megoldásként, hogy az az épület legfelső szintjére kerüljön, rátelepítetten a raktári tömbre, amelyet termosz-szerűen vesznek körül a különgyűjtemények és a munkahelyek. Üzemeltetési szempontból (gyorsabb megközelítés, szélsőséges hőhatások egyszerűbb ellensúlyozása) kedvezőbbnek látszott a másik koncepció: az olvasószolgálati szintnek, mint a legnagyobb forgalmú térségnek alacsonyabbra, a bejárat közelébe történő elhelyezése, itt viszont a zajsínt 10–12 méterig

erős, hosszabb ideig nem sikerült jól megoldani a lehelyezett olvasószolgálati szint mellett a raktár gazdaságos, üzembiztos elhelyezését, illetve a kettő jó funkcionális kapcsolátát.

Az Elnökség 1965. júniusi ülése az MTA főtitkárának előterjesztése alapján behatóan megvitatta az új könyvtáráépület tervezésének kérdéseit és figyelembe véve az addig készült tanulmánytervek előnyeit és hátrányait, különös tekintettel *a gazdaságosságra és az üzembiztonságra, egyhangúlag állást foglalt az olvasószolgálati helyiségek alsóbb szintre való helyezése mellett*, s egyszersmind irányelveket adott a beruházási program elkészítéséhez.

Czebe István terve optimálisan törekedett megvalósítani a következő elnökségi irányelveket: törekedni kell a fényűző vagy a funkciókat nem szolgáló megoldások elkerülésére, a maximális helykihasználásra, a biztonságos üzemeltetés lehetőségére, ugyanakkor mindazt megadva városképi megjelenésben, takarékosan alkalmazott építészeti-technológiai megoldásokban, az olvasók kulturált ellátásában stb., amit az Akadémia Könyvtárával szemben joggal támasztanak a Fővárosi Tanács és a Könyvtár használói. Tervével sikerült olyan *szintézist* teremteni a vitatott kérdésekben, amely kielégíti az adott megkötöttségek keretei között az összes igényeket. *Az olvasószolgálati szint* 6 m magasan helyezkedik el, elfoglalva a teljes I. emeletet, természetes megvilágítást kap tetővilágítással, valamint a Roosevelt tér és az Apáczai Csere utca felől, ugyanakkor a zajvédelmet is megoldja azáltal, hogy az olvasótermeket üvegfallal határolja el egyéb hozzájuk tartozó funkcionális terekkel az utcai forgalom zajától (katalógusterem, pihenő-dohányzó), ez utóbbiakat is megfelelően szigetelve. A mellékelt vázlat tájékoztatást nyújt az olvasószolgálati szint kiképzéséről és a helyiségek szolgáltatási rendeltetéséről. Az olvasószolgálati szint (az I. emelet) fölött kezdődő légtér nemcsak az olvasóteremnek, hanem az egész könyvtárnak a jobb, természetes fényű megvilágítását is szolgálja (az utca mellett az udvarról). *A raktártömb* Dorottya utcai elhelyezése szervesen kapcsolódik mind az olvasószolgálati szinthez, mind pedig szintenként a különgyűjteményekhez. Elhelyezése abból a szempontból is szerencsés, hogy ez a traktus a legjobban védett a naptól, tehát könyvhigiéne tekintetében megnyugtató.

A különgyűjtemények (kézirattár, keleti gyűjtemény stb.) *olvasótermei* egymás fölött helyezkednek el a Roosevelt téri fronton, kényelmes, minden igényt kielégítő kutatási lehetőséget biztosítva.

A könyvtárosi munkahelyek nagy többségükben (az üzemi jellegűeket leszámítva) az Apáczai Csere utcai traktusban biztosítanak egészséges, kulturált munkahelyeket.

Végül néhány szót *a városképi megjelenésről*. A könyvtár a tervező elgondolása szerint nem egyszerű „kubus” jellegű épület lesz, hanem az olvasószolgálati szint és a legfelső szint magasságának variációival, továbbá egyéb, építészeti-funkcionális megoldásokkal megbontja a „kubus”-épületek egyhangúságát, bizonyos játékoságot, de nem nyugtalanító mozgást vivén be a homlokzatba. Az Elnökség már idézett határozata kiterjed arra is, hogy a városképi megjelenés, a homlokzat kérdésében *a nyilvánosság*, mindenekelőtt *a szakmai közvélemény* bevonásával, illetve meghallgatása után kíván a *Fővárosi Tanács*sal egyetértésben állást foglalni.

Remélhető, hogy amint az építészeti-funkcionális kérdésekben sikerült az egységes álláspont kialakítása, ugyanúgy vitákon keresztül sikerülni fog a homlokzat kérdésében

is megnyugtató megoldást találni, jóllehet a városképi megjelenés esetében művészeti, ízlésbeli, szubjektív megítélésről lévén szó, aligha várható tökéletes összhang – a döntést azonban mindenképpen meg kell előznie a széles körű véleménynyilvánítás lehetőségének. Ez azonban az Akadémiai Könyvtár új székháza megvalósulásának már egy újabb fejezete.⁵

JEGYZETEK

¹ A Könyvtár jelenlegi helyzetéről (elhelyezés, gyűjtemények, állomány, szolgáltatások stb.) és távlati fejlesztésének irányvonalairól l. *Rózsa György*: Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről. *Magyar Tudomány*, 1964. 8–9. sz. 547–555. p.

² Az Akadémiai Könyvtár épülete. 118–119–120/1965. sz. ügyiratok.

³ *Magyar Tudomány*, 1964. 2. sz. és *Magyar Építőművészet*, 1964. 4. sz.

⁴ Az állomány eszmei értéke, tudományos és kulturális jelentősége felbecsülhetetlen. Valamelyes tájékoztatást nyújtó, jellemző adat, hogy egy nyugat-németországi kiállításra 1963-ban kölcsönadott két művet a kölcsönvevő intézmény 40 000 dollárra biztosított.

⁵ Az „újabb fejezet” a könyvtártervezés felfüggesztése volt, erről szól e kötet Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez c. közleménye.

SUMMARY

ON THE NEW HEADQUARTERS OF THE LIBRARY OF THE ACADEMY

The official organ of the Hungarian Academy of Sciences, *Akadémiai Közlöny* (Bulletin of the Academy) issue No. 1/1966 published resolution No. 83/1965 of the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences on the development plan of institutions of the Academy and investment proposals for the third five-year plan. The annex to this resolution lists the planned investment projects, including one of the most important, the building of the headquarters of the Library opposite the Academy, in Roosevelt Square. The article describes in detail the complex path of designing the new building, including detailed data and sketches on its functional and aesthetic solutions. (Owing to financial reasons, the headquarters have not been built.)

Megjelent: Magyar Tudomány, 11.1966.5. 322–325.p.

AZ AKADEMAI KÖNYVTÁR ÚJ ÉPÜLETE

Az 1826-ban alapított Akadémiai Könyvtár történetében egy évszázadra visszakéntve aligha akad olyan termékeny és reményteljes esztendő a könyvtár végleges elhelyezésének megoldása szempontjából, mint a 140. évforduló esztendeje: 1966. Mindenféle megemlékezésnél értékesebb és méltóbb az a nagyvonalú és áldozatkész tevékenység, amelyet akadémiánk, az ország legfelső tudományos fóruma új könyvtáráépületének megvalósítása érdekében kifejtett.

Az Akadémiai Könyvtár új otthonának felépítése az országos könyvtárügy szempontjából beilleszkedik abba a néhány éve — ha késedelmesen, de mégis csak — megindult folyamatba, amely a tudományos és szakkönyvtárak fejlesztését, sok évtizedes elhelyezési problémák, illetve a műszaki-gazdasági és tudományos fejlődés követelményeiből adódó, újabb keletű könyvtári problémák megoldását célozza.

EBBE a folyamatba tartozik a nemzeti könyvtár elhelyezése a budai várban, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ önálló épületbe költöztetése és jelenleg folyó bővítése, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem új könyvtáráépületének megépítése, jónéhány korszerű ipari és akadémiai kutatóintézeti könyvtár megépítése, illetve rekonstrukciója (többek között a Kohó- és Gépipari Minisztérium Híradástechnikai Intézete, a Magyar Tudományos Akadémia Automatizálási, Biokémiai, valamint Központi Fizikai Kutatóintézetének könyvtárai).

Az Akadémiai Könyvtár új épületének megvalósítása egyaránt szolgálja a jelenlegi rossz elhelyezés megszüntetését és a tudományos fejlődés követelményeiből adódó új igények kielégítését.

A jelenlegi elhelyezés az Akadémia székházában, ahol a könyvtár egy évszázada működik, nem biztosíthatja a mintegy *1 millió könyvtári egységet* számláló gyűjtemények korszerű megőrzését és fejlesztését még pótraktárak rendszere mellett sem. A gyűjtemények között olyanok vannak, mint a nemzeti kulturális vagyonhoz számító kézirattár, az ország második legnagyobb ősnymtatvány-gyűjteménye, a világszerte számon tartott keleti gyűjtemények, az ország legnagyobb és legértékesebb külföldi tudományos periodika tára, a rendkívül gazdag és sokrétű modern könyvgyűjtemény, az új akadémiai levéltár stb. Ugyanakkor a szolgáltatások fejlesztése (pl. reprográfia, mikrofilmezés), a könyvtárhasználat bővítése (jelenleg csupán összesen 70 olvasói férőhelye van a könyvtárnak), a tájékoztató szolgálat több irányú fejlesztése a jelenlegi elhelyezési körülmények között nem oldható meg.

Az Akadémia több lehetséges változat megtárgyalása után úgy döntött, hogy 40–50 évre oldja meg a könyvtár elhelyezési problémáját. Így került sor az illetékes szervekkel egyetértésben az új könyvtáráépület helyének kijelölésére a volt Lloyd-palota helyén, a *Roosevelt tér–Dorottya utca–Apáczai Csere utca által határolt 4500 m² alapterületű telken*. Az 1963-ban lebonyolított országos tervpályázat bebizonyította, hogy az adott

programot meg lehet valósítani a kijelölt telken. Megjegyzem, hogy több műemléképület, például a volt Clarissa-kolostor könyvtári célokra való átépítése és a város különböző pontjain fekvő telkek beépítése is szóba került.¹ A műemléképületek átépítése rendkívül gazdaságtalannak látszott, a szóba került telkek pedig vagy fekvésük vagy méreteik miatt bizonyultak alkalmatlannak. A Fővárosi Tanács által kijelölt Roosevelt téri telek beépítése – jóllehet az alapterületi és magassági megkötöttségek nehezebb feladat elé állítják a tervezőket, mintha egy kötetlen, szabadon álló területre kellene tervezniük – az Akadémiához való közelsége és a program megvalósíthatósága miatt igen kedvezőnek tekinthető.

Az adott program a következő funkciórendszerre épül:

- *akadémiai kiadványcsere-központ* (1966-ban több mint 100 ország mintegy 2500 intézményével állt kapcsolatban a könyvtár: a csaknem 5000 kurrens periodikát túlnyomórészt csere útján szerzi be, a kiadványcsere azonban nemcsak beszerzési forrás, hanem tudománypolitikai funkció is; a könyvtár az Akadémia kiadványtára),
- *akadémiai könyvtári hálózati központ* (hálózati funkciók; devizagazdálkodás; koordinálás; szervezés; a könyvtár módszertani munkájának keretében 45 hálózati könyvtárat irányít, amelyek együtt félmillió könyvtári egységgel, köztük mintegy 5000 évfolyam kurrens periodikával rendelkeznek),
- *akadémiai központi tudományos tájékoztatás* (új szervezésként mintegy 15 000 kötetes reference-könyvtár; szakreferensi szolgálat; speciális katalógusok és bibliográfiai kartoték-rendszerek kiépítése),
- *akadémiai mikrofilm szolgálat* (szolgáltatások és fejlesztési kutatások; az UNESCO „társult intézményeként” országos módszertani feladatok és nemzetközi tapasztalatcsere kötelezettségek),
- *akadémiai kéziratár* (tudomány- és művelődéstörténeti hagyatékok gyűjtésének és a katalógusoknak fejlesztése),
- *akadémiai levéltár* (az MTA átszervezése, 1950 óta keletkezett irattári anyag selejtezése, begyűjtése és feltárása),
- *tudományszervezési dokumentáció* (a „Tudományszervezési Tájékoztató” továbbfejlesztése, szakosított és gyorsinformációs szolgálat a tudományszervezés köréből),
- *országos szakkönyvtári funkciók* (az országos tudományos könyvtári munkamegosztásból következőleg a nyelv- és irodalomtudomány, ókortudomány, orientalisztika, tudományszervezés „alapkönyvtári” feladatainak ellátása a történelmileg kialakult gyűjteményekre építve).

A könyvtárt tudományos munkát végzők használhatják, ideértve az egyetemi hallgatók bizonyos kategóriáit is. Az állomány a könyvtárközi kölcsönzés keretében pedig mindenhol eljuthat.

Az új épület adta kedvezőbb lehetőségek között az Akadémiai Könyvtár nemcsak akadémiai funkcióinak lesz képes jobban eleget tenni (pl. olyan központi szolgáltatások, mint a reprográfia, kötészet, cédulasokszorosítás stb.), hanem minden bizonnyal nagyobb mértékben veheti ki részét az országos könyvtárügyi feladatokból is, így többek között az országos gyűjtőköri megoszlásból adódó feladatokból.

A funkciórendszer alapjául az MTA Elnökségének az az elvi állásfoglalása szolgál, hogy *a könyvtár akadémiai jellegét az állománnyal egyenértékűen határozzák meg funkciói, szolgáltatásai*, és a funkciórendszer kialakításánál figyelembe vettük a könyvtár akadémiai jellegéből, hagyományaiból, az eddigi működéséből, az országos könyvtári munkamegosztásban elfoglalt helyéből levonható következtetéseket, amelyeket összefoglalóan *az Akadémiai Könyvtárral szemben támasztott társadalmi igénynek nevezhetünk*. A funkciórendszer nem statikus valami, módosulhat, mint ahogy vannak is különböző elképzelések, például *a társadalomtudományi dokumentáció* fejlesztésével kapcsolatban, vagy *az országos gyűjtőköri munkamegosztással* összefüggésben (például a földrajz, biológia tekintetében). Ezekben az elgondolásokban a központi és az intézeti könyvtárak együttese akadémiai egységként jelentkezik.

Czebe István (KÖZTI) terve (gépészet: Pálffy Pál és Kovács István), amelyben az előbbieken vázolt funkciórendszer építésetileg ölt testet a 30 méter magas (ez a Duna-parti és Roosevelti téri épületek párkánymagassága), 10 szintes (6 emeletes), 95 000 m³ tömegű épületet funkcionálisan három fő részre tagolja: a *raktári tömb* a Dorottya utcai frontra (természetes megvilágítás, de napfénytől legjobban óvott rész), a *szolgáltató traktus* a Roosevelti térre (olvasószolgálati helyiségek, ideértve az egymás felett elhelyezkedő különgyűjteményeket) kerül, a *könyvtári munkahelyek* pedig a Dunára néző Apáczai Csere utcai részre.

A raktári tömb mintegy 2–2 1/2 millió könyvtári egység befogadására alkalmas, az olvasói férőhelyek száma összesen 220 (e férőhely-szám a fejlődés során rugalmasan alakítható), ebből az I. emeleten elhelyezett nagy olvasószolgálati szinten 3x50 fős olvasótermek (ugyanott kapnak helyet a mikroolvasók és a magnóval és írógéppel felszerelt ún. technikai fülkék), a többi olvasóhelyek szintenként kapcsolódnak raktáraikhoz, percekben belül közvetlenül szolgálják ki kutatóikat.

Az olvasószolgálati szint két könyvolvasón, a kb. 4000 féle kiadvánnyal rendelkező szabadpolcos, kurrens periodika olvasón, a már említett mikroolvasókon és technikai fülkéken kívül magába foglalja a mintegy 15 000 kötetes központi reference-könyvtárat, a szakreferensi szolgálatot, a katalógusokat és az olvasószolgálati adminisztrációt (beszerzés, kölcsönzés stb.).

A legfelső szinten a büfé és pihenő mellett klubszerű környezetben helyezkedik el az új szerzemények bemutatója és éves katalógusa.

Az épület földszintjén van az előadóterem és helyezkednek el a kiállítási tárlók. A könyvtár alagsorába kerül az akadémiai gépkocsiszolgálat, a Dorottya utcai fronton, kb. 750 m² alapterületen – a könyvtár fejlesztési tartalékeként – az Akadémiai Kiadó, pontosabban annak bizonyos osztályai, a Duna-parti részen pedig néhány vendégszoba.

A kiviteli terv készítése során nyilván tovább csiszolódik, finomodik a fenti elképzelés, amelynek megvalósítására két ötéves tervidőszakban (a III. ötéves terv második fele, a IV. ötéves terv első fele) kerül sor, előreláthatólag 1968–69. évi kezdéssel 1972. évi befejezéssel.

JEGYZET

¹ A könyvtár vári elhelyezését az MTA és a Könyvtár vezetősége nem tartotta célszerűnek annak ellenére, hogy az akadémiai társadalomtudományi intézetek vári telepítése már akkor napirenden volt. Indokok: a Könyvtár távol kerül az Akadémiától, általában kiesik a forgalomból, kulturális értékek rendkívüli mértékű koncentrációja a Várban állományvédelmi szempontokból sem kívánatos.

SUMMARY

THE NEW BUILDING OF THE LIBRARY OF THE ACADEMY

The publication presents to the library profession the building of the Library planned in Roosevelt Square, opposite the palace of the Academy. (Owing to financial reasons it has not been built.)

Megjelent: Könyvtáros, 17.1967.2. 75–77.p.

UTÓHANG AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ÉPÜLETTERVÉHEZ

Amennyi nyilvános vita, könyvtári és építészeti szakmai konzultáció, közvélemény megnyilvánulás — mint például a homlokzati tervek nyilvános bírálatra bocsátása —, sajtófigyelem kísérte az Akadémiai Könyvtár Roosevelt térre tervezett új épületének sorát, annyira szinte visszhang nélkül került le a napirendről. Sem az MTA 1971. évi közgyűlésének dokumentumai, sem a III. könyvtárügyi konferencia közleményei között még csak utalás sem történt rá, hogy ilyen terv volt. Ennek lezárását a Magyar Tudomány 1969. évi 9. számában lakonikus közlemény adta hírül: Az elnökség június 24-i ülésén... Tudomásul vette az Akadémiai Könyvtár tervezési munkáinak felfüggesztését.

Bizonyosság tehát: a közelinek vélt lehetőség, hogy újabb „Gondolatok a könyvtárban” vers szülessen az Akadémiai Könyvtár ihletésére, elhalt. Az Akadémia „elnökségi hírei” között is néhányszavas mondat adta tudtul az egyik legjelentősebb magyar kulturális és tudományos s egyben akadémiai beruházás sorsát.

A sajtó, a nyilatkozatok, a különféle közlemények furcsa módon már 1968-ban és 1969 első felében úgy emlékeztek meg a Duna-part rendezéséről, a volt Lloyd-palota telkének beépítéséről, mintha másról, mint szálloda- vagy irodaépületről soha nem is lett volna szó. Mintha az előző években nem jelentek volna meg hírek, cikkek, nyilatkozatok, makettfényképek arról, „milyen lesz az új Akadémiai Könyvtár”.

Nem polémia kíván lenni e töredékes visszaemlékezés sem a sajtóval, sem a döntéssel, illetve az azt kiváltó körülményekkel. A tény — tény marad, s e körül bármiféle vita most már céltalan. Lehetséges, hogy az utókor — amelynek számára is tervezték, mint minden történetileg kialakult nagykönyvtárat — másként ítéli majd meg a Roosevelt tér beépítését, de ismétlem, ez nem vita tárgya.

Minek akkor e hatyúdal, mi értelme van írni róla? E sorok szerzője nem tagadja elfogultságát. Mint a megbukott vállalkozás egyik szervezője és szerzője, erkölcsi kötelességének érzi, hogy megemlékezzék a terv elmúlásáról is — legalább a könyvtári szaksajtóban.¹

Meggyőződésem, hogy igaznak tartott ügyet — akár csupán egy létesítmény ügyét is — csak szenvedéllyel lehet előre vinni, és hogy az új könyvtárárpület terve egyáltalán 1969-ig életben volt, abban a ráció mellett nem kis szerepet játszott többeknek a jó, vagy annak vélt ügybe vetett szenvedélyes hite.

Amennyi álmodozás, hit feszült a tervekben, olyannyira szárazak maguk a tények, az adatok. Hogyan történt? Több éves előkészítő munka után mondotta ki az MTA Elnökségének 83/1965. sz. határozata, hogy az akadémiai intézetfejlesztési terv keretében meg kell valósítani a könyvtár új székházának felépítését. Az új könyvtárárpület megalkotását két ötéves tervidőszakra tervezték. 1968–1970-ben indult volna meg a kivitelezés, és a IV. ötéves terv első éveiben, 1970–1972-ben fejeződött volna be.

Az első program-vázlatoktól hosszú, műszaki-gazdasági és könyvtárosi vitákkal kísért út vezetett a részletes tervdokumentáció kidolgozásáig. A Roosevelt tér–Dorottya

utca—Apáczai Csere János utca által határolt telek városképi exponáltsága több vonatkozásban is kötöttségeket okozott a beépíthetőség szempontjából, a városképi-funkcionális-gazdasági követelményeket rendkívül nehéz volt összeegyeztetni. Végül sikerült a mintegy 100 000 m³ tömegű épület tervét elfogadtatni. A 28 m magas, 9 szintes épület 4000 m² alapterületű lett volna. Fél évszázados távlatban két és félmillió könyvtári egységnek adott volna helyet. A világviszonylatban is korszerű könyvtári nagyüzem tervét viszontagságos tervezői előzmények után *Czebe István*, a KÖZTI munkatársa dolgozta ki. Az új akadémiai könyvtárárpület a magyar könyvtárárpítészet eddigi legnagyobb önálló vállalkozása volt, illetve lett volna, akadémiai beruházként pedig a szegedi Biológiai Telep mellett a második legjelentékenyebb beruházása a szavidőszaknak.

Aligha volt még az Akadémiának olyan tervezett létesítménye, amellyel annyit foglalkozott volna, mint az új könyvtárárpülettel. Az Elnökség érdeklődése kiterjedt az olvasótermek elhelyezésére, foglalkozott az épület gazdaságos kihasználásával, ismételten a városképi-homlokzati kialakítással, nyilvános kiállítást rendeztetett a pályaművekből stb. Az Akadémia állásfoglalásait olykor indulatokat sem nélkülöző heves viták kovácsolták ki, amelyek részben az Akadémián belül, részben az érdekelt társhatóságok bevonásával folytak. Az Akadémia — a legjobb akadémiai hagyományokhoz híven — végig a legnagyobb szeretettel és törődéssel foglalkozott legrégibb intézményének új székházával. (A könyvtár alapításának éve 1826, így mindössze egy esztendővel fiatalabb a Magyar Tudós Társaságnál, amelynek több mint egy évszázadon át egyetlen tudományos intézménye volt.)

Végül azonban az új létesítmény költségelőirányzata az eredetileg tervezett 80–100 millió forintról az építőipari árak alakulása miatt 200 millióra emelkedett és ezt a kiadást már az Akadémia nem vállalhatta. Így került sor egyéb, itt nem említett okokon kívül az új könyvtárárpület megvalósításának napirendről történő levételére.²

Az Akadémiai Könyvtár — másfél évszázados története során — számos és többnyire már csírájában elbukott kísérlet után e tervvel jutott a legközelebb gyűjteményeihez méltó, önálló székházának megvalósulásához. Soha ennyire kézzelfoghatónak nem látszott még az eredmény és talán soha annyi akarat, energia, fantázia nem töltődött még e kísérletekbe, erőfeszítésekbe, mint a Roosevelti téri tervbe. Az Akadémia és könyvtárosai, építészek és egyik-másik társhatóság szakértői valóban szívügyüknek tekintették az új könyvtárárpületet. És akiknek szívügyük volt, azok sajnálhatják, hogy a Lánchíd—Akadémia—Akadémiai Könyvtár történeti létesítmény-együttes nem valósult meg. Az egészséges közszellemhez az is hozzátartozik, hogy egy nagyszabású és szép terv kudarcán sajnálkozni lehessen.

Nem kétséges azonban, hogy az Akadémiai Könyvtár, amely gyűjteményeivel egyidejűleg demonstrálja, hogy a magyar tudomány és kultúra mit adott a nagyvilágnak és mit kapott tőle, túljutva a kudarc megpróbáltatásán, a tudománypolitikai irányelvek szellemében működve — amelyeknek kialakításához hozzá is járult, tudományszervezési dokumentációjával — és a maga sajátos eszközeivel kivevén részét azok megvalósításából, új épületének problémáját más formában újra napirendre tűzi és talán kevésbé igényes, de gazdaságilag realisabb keretekben megoldást is talál rá.³

JEGYZETEK

¹ E „nekrológ”-nak is megvan a maga külön kis története. A Könyvtáros c. folyóiratban azután került közlésére sor, hogy a Magyar Tudomány és a Magyar Könyvszemle „sine ira et studio”, de nem vállalkoztak rá. Ennek okai azonban már túlmutatnak egy szakmai közleményen.

² Alapjában véve gazdasági okok buktatták meg a Roosevelt téri vállalkozást, de ebbe belejátszottak egyéb motívumok is, így például az időbeli egybeesés a nemzeti könyvtár telepítésével a Várba (1972-re tervezték a megnyitást) és ennek várható költségei. Ekkor merültek fel különböző elképzelések az OSZK várbeli „F” épületének „gazdaságosabb” kihasználására (más intézmények betelepítésével), az OSZK felkínálása az Akadémiának és hasonlóké. Ezek olyan epizódjai a legújabb kori magyar könyvtártörténetnek, amelyek valamilyen formában történő rögzítésére valamikor minden bizonnyal sor kerül. Mint ahogy arra is, hogy a Roosevelt téri vállalkozás megkezdését milyen epizódok előzték meg, úm. az Arany János utca–Akadémia utca sarkán lévő telek többszakaszos beépítésének terve a Könyvtár céljára (jelenleg az Egészségügyi Minisztérium székháza, korábban az Országos Tervhivatalé), továbbá hogyan és miért kapta meg az MTA a könyvtár részére a már korábban más célra kiutalt Roosevelt téri telket.

³ L. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985. 11. 503–522. p. De a Roosevelt téri terv és a rekonstrukció közötti időszakban is volt még egy elgondolás, az V. Münnich Ferenc u. 7. alatti MTA Hivatal épületének átalakítására könyvtár céljára.

SUMMARY

EPILOGUE TO THE BUILDING DESIGN OF THE LIBRARY OF THE ACADEMY

„While the fate of the new building of the Library of the Academy planned to be built in Roosevelt Square was accompanied by a public debate, professional consultations between librarians and architects, and manifestations of public opinion — as for instance the submission of the designs of the facade to critique by the public — and attention by the press, it disappeared from the agenda almost without an echo. The closing of the subject was published in a laconic release in issue No. 9/1969 of *Magyar Tudomány* (Hungarian Science): „at its June 24 meeting the Presidium took notice of the suspension of the design work of the Library of the Academy.”

This article is an obituary to the planned new library building. The author of the article „does not deny his bias. As one of the originators and organizers of the failed enterprise, he considers it his moral duty to remember the passing of the plan — at least in the professional library press.”

The article projects that the „problem of the new building of the Library will be revived in another form and a solution will be found in a perhaps less demanding but economically more realistic framework.”

(This is being realized while this volume goes to press, see: The Library of the Hungarian Academy of Sciences around the year 2000 . . .)

Megjelent: Könyvtáros, 22.1972.7. 402–403.p.

„TUDOMÁNYOK ÉS MŰVÉSZSÉGEK SZERETETE . . .”

Nagymultú nemzeti intézmények jubiláris megemlékezései során általában két véglet kísért. Az egyik, a múlt felhők nélküli ünneplése, a másik, a múlt értékeinek olyanfajta elismerése, amely alkalmas a jelen erényeinek hangsúlyozottabb kidomborítására.

Az Akadémiai Könyvtár megalapításának 150. évfordulója kapcsán mindkét véglet bizvást elkerülhető. A könyvtár, Akadémiánk legrégibb és a felszabadulásig egyetlen intézménye, a magyar tudomány- és művelődéstörténetnek olyan fejezete, a nemzeti művelődés múltjának és a jelen tudománypolitikájának olyan tényezője és e kettő olyan ötvözete, amely egyaránt állja a történelem kritikai vizsgálatát és mellőzheti a jelen eredményeinek a múlt tükrében történő felnagyítását.

A könyvtár, az Akadémiához hasonlóan a magyar társadalom alapítványa a nemzeti nyelv művelésére és a tudományok ápolására s egyben „a közjó előmozdításának vágyától indítva . . . és a haza összes polgárainak használatára”.

A reformkor célkitűzései fogalmazódtak meg gróf *Teleki József*nek 1826. március 17-én kelt könyvtár-alapítólevelében. Azáltal, hogy az Akadémia könyvtárát a haza összes polgárainak használatára szánták az alapítók, a *ma* közművelődéspolitikája felel a *másfél évszázados* távlatból hangzó kezdeményezésre.

Nem kevésbé előremutató és a *ma törekvéseivel egybehangzó* a Magyar Tudós Társaságnak az az igyekezete, hogy már első lépéseivel bekapcsolódni kívánt a világ tudományos vérkeringésébe. 1833-ban kiadott első évkönyvét az Akadémia eljuttatta a külföldi tudós testületeknek és nem lehet nem észrevenni az első akadémiai cserekönyvek ajánló soraiból¹ kiolvasható reformkori szemléletet a haza és a világ kapcsolatáról: „A magyar tudós társaság évkönyveinek első kötetét Uraságtoknak azon érzéssel küldi meg, mely az egész emberiséget, tudományok és művészségek szeretete által közlelki atyafiságos nagy egyesületbe vonja. E mellett ajánlja a Magyar Tudós Társaság a tudományos dolgokban kész segedelmét, s kikéri Uraságtoknak is iránta szíves hajlandóságát.” A szép gondolat szép nyelvi formában ölt testet e levélben.

A megvalósulás? Sok szűk évtizeden keresztül jóformán a kiadványcsere volt a külföldi irodalom egyetlen számottevő beszerzési lehetősége az Akadémiának — 1949-ben történt átszervezéséig. Jelenleg az akadémiai kiadványcsere 90 ország 1600 tudományos intézményére terjed ki és nemcsak beszerzési, hanem tudomány- és művelődéspolitikai célokat is szolgál.

És folytathatnánk a sort a reformkor kezdeményezéseinek és a *ma* művelődéspolitikájának egybecsendüléséről — az Akadémiai Könyvtárról szólván. De nemcsak a közművelődési elképzelések, a nemzetközi könyvtári kapcsolatok vonatkozásában érezni az évszázados átívelést, hanem még olyan, a nagyközönség által alig ismert tevékenységek kapcsán is, mint amilyen a belső könyvtári feldolgozó munka.

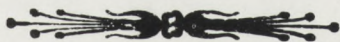
A Jelenkor, *Helmezy Mihály* lapja az Akadémiai Könyvtárnak 1844. december 23-án történt megnyitása alkalmával *Magy. tud. társaság könyvtárnyitásának ünnepe*

UTASÍTÁS

A

M. ACADEMIAI KÖNYVTÁR'

TISZTVISELŐJ SZÁMÁRA.

BUDÁN;

A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰVEL.

1848.

A Könyvtár első működési szabályzata
Toldy Ferencről

KÖNYVTÁRI UTASÍTÁS.

I. Fejezet.

A' m. academiai könyvtár' rendeltetéséről.

1. §.

A' magyar academia' könyvtára főkép az intézet' tagjai' használatára van ugyan szánva; mindazonáltal a' tudományos közönségnek is meg fog helybeni használat végett nyitvatni, mihelyt lajstromainak állapotja azt megengedendi.

II. Fejezet.

Az academiai könyvtár' alkatrészei 'a egymáshozí viszonyai.

2. §.

Az academiai könyvtár két fő részre oszlik:

1) A' szorosan academiaira, melly egyes hazafiak' ajándékaiból, az országos törvény' rendeleténél fogva a' kormány' útján érkezett új nyomtatványokból, 's az academia' vásárlásaiból áll; 's ehhez képest az academia' bélyegét viseli;

(„Valódi örömnép volt ránk nézve e' tekintetben a' magyar akadémia könyvtármegnyitása . . .”) c. tudósításában nemcsak ünnepelt, hanem észrevett valami nagyon lényegeset is. *Schedel (Toldy) Ferenc* által készített „az egész gyűjtemény betűszerinti névsora” kapcsán írja: „Illy munka sokkal hangosabban szól, hogysen szerénytelenség nélkül szabad volna az azzal foglalkozó érdemeiről magasztalólag emlékeznünk.”² Több mint 130 évvel később az Akadémiai Könyvtár eddigi egyik legjelentősebb tájékoztatói vállalkozásáról, az ún. akadémikus névmutatóról³ hasonló elismeréseket olvashatunk akadémikusoknak a könyvtárhoz intézett leveleiben.⁴

Mindez azt jelentené-e, hogy felhőtlen volt a múlt, töretlen a fejlődés? Korántsem. Anyagiak hiánya, szemléleti fogyatékoságok, konzervatív bezárkózás és megannyi egyéb gátló körülmény – különösen századunkban – akadályozta az Akadémiai Könyvtár fejlődését, felzárkózását a korszerű magyar nagykönyvtárak sorába. Ez a fejlődési szakasz csak az Akadémia átszervezése után következett be és az Akadémia Elnöksége 1961. évi elemzésében állapította meg, hogy az 1959. évvel lezárult egy 1953 körül kezdődő időszak, melynek során az eddig elmaradott Akadémiai Könyvtár korszerű tudományos nagykönyvtárrá alakult át.⁵ Az Elnökség ugyanakkor kijelölte a továbbfejlesztés irányait, mely szerint ki kell alakítani a korszerű és az igényeknek megfelelő tájékoztató szolgálatokat, meg kell alapozni a könyvtár hálózati központ funkcióját s azt, hogy a hagyományos könyvtári teendők mellett folytasson munkatervbe illesztett tudományos munkát.

Ez az új típusú, többretű funkciójú tudományos nagykönyvtár, amivé az Akadémia Könyvtára vált, egyidejűleg képviseli a *megőrzést és megújulást*, megmaradt annak a „filosz” menedéknek, amelynek *Sötér István* „Piros pünkösöd” c. elbeszélésében oly szép emléket állít⁶ és ugyanakkor aktív tudománypolitikai tájékoztató szolgálatával a konkrét irányítási igényeknek is igyekszik eleget tenni. A legutóbbi tizenöt esztendőben több évtizedes hiányt pótoló be a beszerzésben, érdeklődését kiterjesztette az alapvető természettudományi és interdiszciplináris művekre. Ily módon egészül ki a rendkívül értékes természettudományi időszaki kiadványgyűjtemény, amely annak köszönheti létét, hogy a Magyarországnál gazdaságilag jóval fejlettebb országok tudományos intézményei a kiadványcsere keretében elküldték természettudományos periodikumait is. Országosan egyedülálló értéket képviselnek a külföldi, ún. academicáknak hiánytalan sorai. Az időszakos kiadványgyűjtemény mintegy 12 500 címet tartalmaz, 200 000 kötetből áll és az ország legjelentősebb nemzetközi tudományos folyóirattára.

Melyek is hát az Akadémiai Könyvtár funkciói, főbb gyűjtőkörei, merre tart? Hogyan tölti be a „tudományok és művészségek szeretetében” vitt immár másfél évszázados szerepét, hogyan viszi tovább és magasabb szinten a megőrzést és megújulást? Milyen irányban várható fejlődése, annak fényében, hogy a haladás nem egyenes vonalú és egy intézmény pályaképe nem szükségképpen esik egybe koráival, lehet jobb és rosszabb is annál.

Az Akadémiai Könyvtár pályaképe induláskor egybeesett a reformkor leghaladóbb törekvéseivel, a magyar és a nemzetközi progresszió jegyeit viselte, majd a kiegyezés után fokozatosan esett vissza, nem követte a polgárosulás emelkedő tendenciáját, megőrizte idejétmúlta vonásait, mígnem a századfordulótól a felszabadulásig fokozatosan esett vissza, kis mértékben vett csak tudomást a világ alakulásáról, elmaradt mind a magyar, mind a nemzetközi szakmai fejlődéstől.

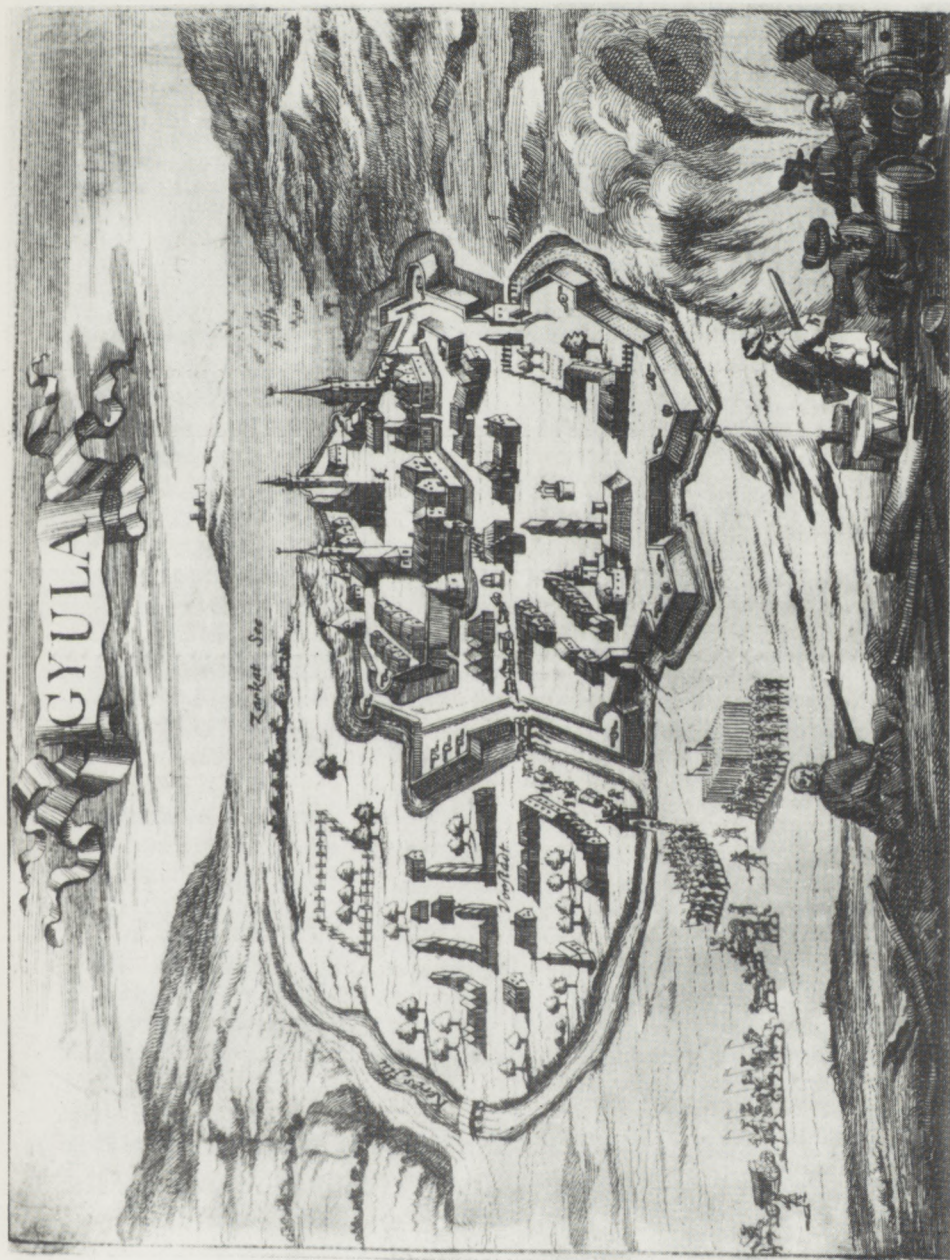
A gyökeres fordulat és felemelkedése az Akadémiával együtt ennek átszervezésétől számítódik, a könyvtár *szinkronba* került korával – elhelyezésétől eltekintve, amelynek megoldása még várat magára – és a szakmai világszínvonalal.

Az Akadémiai Könyvtár funkciórendszere *gyűjteményi, tájékoztatósi, tudományos és szervező* jegyeket egyaránt hordoz. E jegyek egymással összefüggésben, kölcsönhatásban jelentkeznek, szervesen kiegészítik egymást. Időszakoktól, igényektől függően hol egyik, hol másik funkciócsoport kerül előtérbe, de ez nem mehet a többi rovására. Kétségtelen, hogy az utóbbi évek fejlődése a korábban általában elhanyagolt tájékoztatósi funkciók kiemelését kívánta meg, amelyek azonban a gyűjteményi funkciókra épülnek, enélkül az alapjától fosztaná meg magát. Előreláthatólag még jó ideig akadémiai és országos könyvtári-tudományos érdekekből kiindulva, továbbá nemzetközi kötelezettségeket kielégítendő, a tájékoztatósi funkciók további erőteljes fejlesztésével kell számolni, ide számítva Magyarország képviseletét a szocialista országok akadémiai nemzetközi társadalomtudományi információs rendszerében (MISZON).

A *gyűjteményi* funkciókon belül a könyvtár gondoskodik az akadémiai kutatások szakirodalmi megalapozásáról, mindenekelőtt az országos tudományos könyvtári munkamegosztásban ráháruló főbb gyűjtőkörökben, amelyekben alapkönyvtár. Ezek a *nyelvészet, irodalomtudomány, ókortudomány, orientálistika, tudománypolitika és kutatásszervezés*. A könyvtár gyűjti azonban a társadalomtudományok általános és elvi módszertani munkáit, a reference-műveket, az interdiszciplináris kutatásokhoz szükséges munkákat és az alapvető természettudományi műveket. Muzeális és legkorszerűbb tartalmú és formájú művek, kéziratok, régi és ritka könyvek, mikroreprodukciók egyaránt tartoznak állományába. A gyűjteményi – és részben a szervezési – funkciókhoz tartozóan látja el a könyvtár az *akadémiai levéltár* feladatkörét. Ily módon az Akadémiai Könyvtár egységben lát el könyvtári-levéltári-muzeális feladatokat.

A *tájékoztatósi* funkciók a hagyományos könyvtári bibliográfiai felvilágosítástól a korszerű információs szintézisig, mint amilyenek a 16. évfolyamánál tartó Tudomány-szervezési Tájékoztatóban jelennek meg rendszeresen, felölelik a könyvtári és dokumentációs tájékoztatás legváltozatosabb formáit, kiemelten kezelve az akadémia- és tudománytörténethez szükséges indexek, repertóriumok megjelentetését⁷ és saját gyűjteményeinek leíró ismertetését, mint amilyenek a kéziratári katalógusok.⁸ E tevékenységek egyben átmenetet is képeznek a tudományos munkához, vagy maguk annak termékei. A társadalomtudományi kutatások fejlesztése érdekében a könyvtárnak fejlesztenie kell tájékoztató tevékenységét, ideértve a kutatásnyilvántartást, bekapcsolódni egy integrált, munkamegosztáson alapuló országos automatizált gépesítési programba, kifejleszteni a nemzetközi társadalomtudományi kutatási trendekről és a prognosztikai módszerekről szóló tájékoztatást és mindjobban közelíteni az akadémiai információs intézeti funkcióhoz, amelynek betöltésére a mi hagyományaink és körülményeink szerint nincs szükség újabb intézetre, hanem az Akadémiai Könyvtárt lehet és kell azzá fejleszteni.

A *tudományos* funkciók immár másfél évtizede alkotják szerves részét a könyvtár tevékenységének és ennek irányát az MTA Elnöksége szabta meg. Tudós könyvtárosok mindenkor is működtek az Akadémiai Könyvtárban,⁹ de magának az intézménynek *tudományos műhelyként* történő fejlesztése a közelmúlt másfél évtizedének fordulata, egyik legnagyobb vívmánya. A tudományos munka felé forduló könyvtáros nem új jelenség a tudományos könyvtárak életében, az azonban annál inkább, hogy az effajta

Magyar vonatkozású illusztráció a Keleti Gyűjtemény egy XVII. században megjelent,
a 15 éves török háborúról szóló kötetéből

敬禮救度蓮勇母
三世界尊蓮華面
目如利那雷光顯
從妙華中現端嚴

敬禮百秋明月母
普遍開照無垢面
如千星宿俱時聚
殊勝威光超於彼

敬禮紫磨金色母
雄精野行柔善靜
妙蓮華手勝莊嚴
忍辱禪定性無雙

敬禮如來順德母
慈到彼岸盡無餘
最勝施滿無邊行
勝勢佛子極所愛

敬禮恒曜時字母
離愛方所滿虛空
還足遍履七世界
悉能鉤召攝無餘

敬禮釋梵火天母
風神自在衆俱集
部多起風尋香等
雷轟又衆作稱歎

A Keleti Gyűjtemény egy japán kiadású szerzeménye
(Taishō shinshū daizōkyō.)

érdeklődést, törekvést szervezetteren össze lehessen kapcsolni intézményi érdekekkel, mi több anyagilag-erkölcsileg ösztönözni ezt az összekapcsolást. A kutatás és a könyvtári tevékenység között ezzel még nem szűnik meg a kétféle munka jellege közötti különbség. Az egyik alkotó, a másik szolgáltató, transzmisszió jellegű, de az intézményesített tudományos munka belevisz a könyvtári munkába egy olyan elemet, ami gazdagítja, színesíti, alkotóbbá teszi azt és ezáltal azt is, aki műveli, továbbá magát az intézményt is, végső soron pedig tudományt gazdagító tényezővé válik. Ki más is lehetett volna ennek az új tudományos könyvtári koncepciónak a támasza, mint a Magyar Tudományos Akadémia? Az Akadémiai Könyvtár „műhelyéből” kritikai kiadások, szaktudományi munkák, tanulmányok (irodalom- és művelődéstörténet, nyelvészet stb.) sokasága került ki, harmonikusan ötvöződve az egyéb könyvtári tevékenységekkel.

A szervező funkciók a tudományos funkciókhoz hasonlóan ugyancsak az utóbbi másfél évtizedben alakultak ki. Az Akadémiai Könyvtár az intézeti könyvtáraknak – ezek száma 40 – gyűjteményeivel mintegy két és félmillió dokumentumbázist alkot, az ország tudományos potenciáljának egyik erőssége, nemzetközileg is számottevő. A könyvtár hálózati központja a kutatóintézeti könyvtáraknak, szakmai-módszertani segítője, tapasztalatcsere-központi („clearing-house”-szerű) feladatokat lát el. Tevékenységének e vonatkozását erősíteni kell, különös tekintettel az országos könyvtári és az akadémiai könyvtárközi munkamegosztás szükségleteire és lehetőségeire a beszerzésben és a tájékoztatásban. A szervező feladatok körébe tartozik az akadémiai kiadvány-tartalék kezelése, bizonyos központi szolgáltatások kialakítása (pl. tároló raktárban elhelyezni az intézetek inkurrens, de tudománytörténetileg értékes állományát), illetőleg fejlesztése (pl. reprográfiai technika).

Az Akadémiai Könyvtár a maga sokrétű funkciórendszere, a gyűjteményi, a tájékoztatási, a tudományos és a szervező funkciók ötvözete által, a könyvtári, levéltári, muzeális, információs intézeti és tudományos műhely feladatköreivel sajátos típusú és integrációjú tudományos intézmény. De nemcsak mint intézmény képvisel integrációt, hanem gyűjteményei és szolgáltatásai által – az intézeti könyvtárakkal egyetemben – a tudományos kutatás interdiszciplinaritásának, integrációjának műhelye is.

Sok szó esik az utóbbi években az ún. információ-robbanásról vagy forradalomról, a tájékoztatás jelentőségéről, nehézségeiről, hatékonyságáról. Egy tudományos nagykönyvtár hatékonyságát egyáltalán nem vagy alig lehet mérni. Aligha volt még a történelem során olyan valóban robbanó hatású tudományos tájékoztatási szolgálat (amikor pedig így a fogalom még csak nem is létezett), mint amilyent Marx élvezett a British Múzeumban „A Tőke” megalkotásához. A tudományos alkotásban – a jéghegy messze látható csillagásában – általában a tudományos nagykönyvtárak képezik a jéghegy nem látható, víz alatti részét.

Ilyen az Akadémiai Könyvtár is a maga 150 éves történetével, melynek során közvetlenül és közvetve jelentős alkotások megszületésének százait-ezreit tette lehetővé.¹⁰

Az Akadémia régi jelmondata „Borúra-derű” a könyvtár viszontagságokban nem szűkölködő 150 esztendejére úgy érvényes, hogy az Akadémia átszervezése óta került

egyértelműen és folyamatosan a derűs oldalra. Jó hagyományainak tiszteletével és megőrzésével és a megújulásra való készséggel készül történelme új lapjait írni.

JEGYZETEK

- ¹ *Teleki József* „előlülő” és *Döbrentei Gábor* „titoknok” aláírásával.
- ² Jelenkor. Politikai tekintetben a két haza 's külföld hírleveleiből szerkesztő 's értesítő tolla-lékkal kiadja *Helmezy Mihály*. Pest, 1844. Tizenharmadik évi folyam. 103–104. sz. 618. p.
- ³ A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973. Összeáll. *Fekete Gézáné*. Bp. 1975. 609 p.
- ⁴ Néhány idézet: „A régi akadémikusok székfoglalóinak címéből, megválasztási és életkori ada-taiból megdöbbenően érdekes képet sikerült rekonstruálnom mind a szabadságharc előtti, mind a kiegészést megelőző korszak akadémiai biológiáját illetően . . . ezzel a munkával kivételesen jó szol-gálatokat tettek a magyar tudománytörténetnek.” (*Balogh János* akadémikus 1975. febr. 27-i levelé-ből, MTAK Ig. irattár).
- „Az ilyesmi [ti. a kötet] igénytelennek látszik, valójában azonban meg tudom ítélni, hogy ren-geteg munka van benne, gondos szemek és kezek aprólékos fáradozása, amellet pedig a kiadvány a jelen és jövőbeli tudományos kutatás számára nélkülözhetetlen.” (*Barta János* akadémikus 1975. március 4-i leveléből, MTAK Ig. irattár.)
- ⁵ MTA Elnöksége 123/1961 (01.27) sz. határozata a Könyvtárról.
- ⁶ Új Írás, 1975. október, 58–70. p.
- ⁷ Pl. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970 (Szerk. *Darabos Pál* és *Domsa Károlyné*) 3 kötetben több mint ezerkétszáz oldalon; *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudomá-nyos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949.
- ⁸ A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának Katalógusai (eddig 8 kötete jelent meg), vagy a rendszeresen kiadott kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa.
- ⁹ A hajdani főkönyvtárnokok valamennyien tudományáguk jelentős művelői voltak, így *Toldy Ferenc* „a magyar irodalomtörténetírás atyja”, aki 1851-ig látta el a főkönyvtárnok teendőket, őt követte *Hunfalvy Pál* (1851–1891) a kiváló nyelvész és etnográfus, őt *Fröhlich Róbert* (1892–1894) régész, majd *Heller Ágost* (1894–1902) természettudományi író és tudománytörténész vette át a könyvtár vezetését. *Szily Kálmán* (1905–1924) nyelvész, természettudós két évtizeden át töltötte be ezt a posztot, *Ferenczi Zoltán* (1925–1927) irodalomtörténész mindössze két évig, de igen ered-ményesen, *Szinnyei József* (1928–1943) nyelvész, majd *Melich János* (1943–1948) ugyancsak nyelvtudós zárja le a múlt tudós főkönyvtárnokainak sorát. De nem maradhat említés nélkül, hogy a tudós főkönyvtárnokok mellett olyan tudós könyvtártisztviselők szolgáltak, mint a nyelvész *Budenz*, a régész *Rómer Flóris* és mások.
- ¹⁰ E közlemény a Könyvtár 150 éves jubileuma alkalmából készült és a Magyar Tudomány te-matikus számában jelent meg; gyűjteményes kötet formában pedig I. Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. Bp. 1976. MTAK. 9–13.p.

SUMMARY

„THE LOVE FOR SCIENCES AND ARTS ...”

The occasion for this publication was the 150th anniversary of the Library. The essay surveys the path covered since the foundation of the Library, the system of functions evolved, which carries distinguishing marks of collection, information, science and organization alike. Through the blending of these functions the Library has become an integrated scientific institution of a particular type, and together with the libraries of the research institutes it is also a manifestation of the interdisciplinarity of research. „Respecting and maintaining its good traditions and ready for renewal it intends to write new pages of its history.”

Megjelent: Magyar Tudomány, 21.1976.9. 537–541.p.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRA ÉS INFORMÁCIÓS HÁLÓZATA

Rövid történeti áttekintés

1826. március 17-én, néhány hónappal a Magyar Tudós Társaság megalapítását követően – akkoriban az MTA még ezt a nevet viselte – Teleki József, a tudós társaság első választott elnöke, családi könyvtárát, amely mintegy 30 000 kötetet számlált, az Akadémiai Könyvtárnak adományozta. Ez az adomány képezte a könyvtár kezdeti állományát.

Az Akadémiai Könyvtár alapító szabályzatának szellemét is a XIX. század elején kibontakozó reformkor határozza meg. Két alapvető célt tűz ki a könyvtár elé: „a magyar nyelv ápolását és a tudományok fejlesztését”. Előírja azt is, hogy „a könyvtárnak az ország minden polgára rendelkezésére kell állnia”. De ezt a célt, mint a múlt számos más haladó kulturális célkitűzését, végül is a szocialista rendszer tudományos és kulturális politikája tudta igazán valóra váltani. Az a tény, hogy az Akadémia „szervezeti felépítésének a tudomány fejlesztését kell szolgálnia” azt eredményezte, hogy az MTA élénken bekapcsolódott a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe. Így történt az, hogy az Akadémia 1833-ban kiadott Almanachjának első kötetét külföldi tudós társaságoknak is megküldte, azóta a kiadványcsere az Akadémiai Könyvtár egyik megkülönböztetetten fontos tevékenységévé vált.

A könyvtárt a nyilvánosság előtt 1844 végén nyitották meg. 1848-ban állították össze a könyvtár első működési szabályzatát, amely belső munkarendjét határozta meg és jól megfelelt a kor követelményeinek. 1865-ben hozták létre az Akadémiai Könyvtári Bizottságot, amely néhány rövidebb megszakítástól eltekintve mind a mai napig működik. Ugyancsak 1865-ben nyitották meg az Akadémia Székházát, ami magának az MTA-nak a történetében is jelentős esemény. Mindezek az események társadalmi szükségleteket és célokat elégítettek ki.

A két világháború közötti időszak alatt hanyatlás következett be a könyvtár életében. Csak a nemzetközi csereszolgálat munkája értékelhető pozitívnek. A csereszolgálat mintegy 450 külföldi partnerrel állt kapcsolatban.

Egy könyvtár és egy dokumentációs központ szövetsége

Az MTA 1949-ben történt átszervezése azt eredményezte, hogy az Akadémia, amely régebben egy viszonylag zárt tudós társaság volt, az ország legfelső tudományos szervévé vált. Mindez igen érezhető változásokat hozott a könyvtár életében is, amely néhány év leforgása alatt korszerű tudományos nagykönyvtárrá alakult át.

Az Akadémia megújulása új feladatokat teremtett; ma a központi könyvtár az MTA tudománypolitikai és kutatásszervezési tájékoztatási központjaként működik; támogatja, ösztönzi az MTA keretében folyó tudományos kutatásokat (azok előtt áll

nyitva, akik tudományos kutatásokkal foglalkoznak); mintegy 40 akadémiai kutatóintézet könyvtárának a módszertani központja (természettudományok, humán és társadalomtudományok). Aktívan részt vesz a magyar könyvtári szervezet életében nyelvészeti, irodalomtudományi, ó- és középkor történeti, orientalisztikai, tudománypolitikai, társadalomtudományi és interdiszciplináris kutatási alapkönyvtárként.

Az Akadémiai Könyvtár, másfél millió dokumentumot magában foglaló gyűjteményével, amelyhez még hozzá kell adni a kutatóintézeti könyvtárak egymillió állományát, az ország egyik legfontosabb tájékoztatási központjaként működik; emellett nemzetközi kapcsolata is jelentősek. Ez a két és félmillió műből álló gyűjtemény különösen a minőség szempontjából jelentős, mert alapvetően tudományos munkákat, régi és ritka könyveket és periodikákat, valamint kéziratokat és mikrofilmeket tartalmaz.

A Könyvtár magját képező Teleki könyvtár – a felvilágosodás eszményeinek megfelelően – olyan gyűjtemény volt, amely igyekezett beszerezni a korabeli tudomány és műveltség valamennyi területén megjelenő műveket. A későbbi korszakokban a Könyvtárnak adományozott gyűjtemények elsősorban a humán és társadalomtudományokat foglalták magukban, és még jelenleg is ezek a tudománysszakok képezik a könyvtár gyűjteményének legjelentősebb részét. A természettudományoknak a XIX. században megkezdődő szakosodását a könyvtár állománygyarapítási politikája nem vette figyelembe. Mégis a 200 000 kötetet és mintegy 12 500 címet tartalmazó periodikagyűjtemény, amely Magyarország legjelentősebb tudományos periodikagyűjteménye, értékes és teljes természettudományi sorozatokat tartalmaz, amelyekhez a Könyvtár a nemzetközi kiadványcsere útján jutott. Országosan is páratlan értékű az *akadémikák gyűjteménye*, a külföldi tudományos akadémiák publikációinak teljes sorozatai. Jelenleg a Könyvtárba mintegy 5000 periodika jár és 90 ország 1600 tudományos intézményével tart fenn cserkapcsolatokat. Az MTA több angol és francia nyelvű kiadványát küldi meg a fejlődő országok részére is.

Az MTA újjászervezése óta az Akadémiai Könyvtár gyűjti az alapvetően fontos természettudományhoz tartozó műveket is az alap- és interdiszciplináris kutatások területéről. Ez a központi természettudományi gyűjtemény, az MTA természettudományi kutatóintézeteinek gyűjteményeivel együtt (a matematikai, fizikai, kémiai, biológiai és egyéb kutatásokkal foglalkozó kutatóintézetek könyvtárai) felöleli a természettudományok területén kiadott művek legjelentősebb részét. Az Akadémiai Könyvtár muzeális és különgyűjteményei rendkívül értékes műveket, tárgyakat foglalnak magukba: ritka dokumentumok, kéziratok és kiadások, levelezések, szerzői hagyatékok, metszetek, hangrögzítések anyagok. Mindezeket a kritikai kiadásokban is hasznosítják. A kéziratok és régi könyvek gyűjteménye, amely az MTA régebbi levéltárát (RAL) is magában foglalja, a 25 éve alapított világhírű Keleti Gyűjtemény, az Akadémiai Levéltár, amely a könyvtár egyik osztályaként működve az 1949-től keletkezett iratokat gyűjti, mind olyan fontos gyűjtemények, amelyek külön-külön is meghatározó jelentőségű információt nyújtanak a kutatás számára.

E gyűjtemények a magyar és a világirodalom klasszikus szerzőire vonatkozó emlékeket – kéziratok és levelek – tartalmaznak: tudós levelezéseket, ösnyomatványokat, tibeti, héber, török és mongol kéziratokat, fametszeteket. Szakosított olvasótermek állnak az olvasók rendelkezésére, de a férőhelyek száma – csupán 70 –, valamint a raktározási

feltételek túlságosan szűkösek ahhoz, hogy arányban lehessenek a gyűjtemények gazdagságával. Az Akadémiai Könyvtárban a helybenolvasás játszik vezető szerepet, a kölcsönzés korlátozott. Ennek kiegészítésére nagyteljesítményű gyorsmásoló szolgálat áll a könyvtárhasználók rendelkezésére.

A kéthavonként megjelenő, 16. köteténél tartó *Tudományszervezési Tájékoztató* a kutatás-fejlesztés problémáival foglalkozó nemzetközi szakirodalmat dolgozza fel és ismerteti a magyar sajtó vonatkozó közleményeit is. A folyóirat nemzetközileg ismert. Az 1956-ban indított „*Publicationes*” című sorozat jelenleg a 70. köteténél tart. A sorozatban szereplő kiadványok a következő témákat ölelik fel: tudománytörténet, a tudományos tájékoztatás elméleti és módszertani kérdései, a gyűjtemények feldolgozása és ismertetése. A Kézirattár gazdag gyűjteményének a hozzáférhetőségét igyekszik megkönnyíteni a „*Catalogi*” című sorozat kiadásával. Az Akadémiai Könyvtár által összeállított és kiadott *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973* igen jelentős referenzs mű. Sajtó alatt van az MTA központi folyóiratának, a Magyar Tudománynak (az Akadémiai Értesítőnek) 3 kötetes indexe (1840–1970).

A könyvtár munkatársai egyénileg is végeznek tudományos munkát a tudomány- és a művelődéstörténet különböző területein.

Az Akadémiai Könyvtár, egyéb hazai és külföldi könyvtárakkal együttműködve, egyre inkább részt vesz a társadalomtudományi információs rendszer fejlesztésében, valamint közreműködik olyan új tájékoztatási eszközök és módszerek kidolgozásában, amelyek a tudománypolitika és a kutatás egyre hatékonyabb előmozdítói lesznek.

SUMMARY

THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ITS NETWORK

The article was originally published in English, French, Spanish and Russian versions by the Unesco's library journal. After a short historic introduction, „The unity of library and a documentation centre” describes the principal features of the activities of the Library.

Megjelent: Unesco Bulletin for Libraries, 30.1976.5. 278–280.p. (Ua. francia, spanyol, orosz nyelven)

KÖNYVTÁR ÉS DOKUMENTÁCIÓ EGYSÉGE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁBAN

Gondolatok a 150. évfordulón

Történeti visszapillantás

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát (a továbbiakban MTAK) alig néhány hónappal a *Magyar Tudós Társaság* megalapítása után, a Társaság később megválasztott első elnöke, a jeles történész, TELEKI József 1826. március 17-én alapozta meg 30 ezer kötetes családi gyűjteményével¹.

Az évforduló kapcsán, az MTAK több kiadványt jelentetett meg, amelyek áttekintést nyújtanak múltjáról, fejlődéséről, egyes állománytesteinek kialakulásáról, gyűjteményeiről, tudományos munkájáról, funkcióiról².

Az érdeklődő ezekből a kiadványokból, továbbá a *Magyar Tudomány* 1976. 9. számában („akadémiai könyvtári” tematikus szám) közreadott cikksorozatból részletesebben is tájékozódhat pl. az MTAK és a természettudományos és matematikai irodalom kapcsolatáról, az MTA Könyvtári Bizottságáról stb.³. Ezért e cikk mindössze néhány olyan tudománypolitikai vonatkozást emel ki, amely a múlt tapasztalatainak a jelennel való egybevetése és a jövőre kitekintés összefüggéseiből adódik.

Egy intézmény pályaképe egybeeshet korának viszonyaival, de lehet jobb is, rosszabb is annál. Az Akadémiai Könyvtár pályaképe az induláskor egybeesett a reformkor leghaladóbb törekvéseivel és a nemzetközi haladással, a kiegyezés után fokozatosan visszaesett, majd a századfordulótól a felszabadulásig terjedő korszakban a mélypontra jutott, egyre inkább befelé fordult, elmaradt a szakmai fejlődéstől, mintha megállt volna felette az idő. Ez alól – mind a mai napig érezhetően – örömdetes kivételt a gyűjtemény-adományozások és a külföldi kiadványcsere jelentettek⁴. A Könyvtár világhírű keleti gyűjteményeinek több része, jelentős darabjai e korszakban kerültek az Akadémiára. A kiadványcserének köszönhető, hogy Magyarországon olyan jelentékeny természettudományi periodika-gyűjtemény alakult ki, mint amilyen az MTAK-ban található és amely sokkal gazdagabb a korszak szegényes, gyér természettudományos könyvszerzésénél. A Magyarországnál fejlettebb gazdasági-társadalmi viszonyú országok tudós társaságai ugyanis a kiadványcsere keretében rendszeresen megküldték természettudományi folyóirataikat is, továbbá az általános jellegű „academica”-kat (Sitzungsberichte . . . Abhandlungen . . . Comptes rendus . . . Proceedings . . .), amelyek bőven tartalmaztak természettudományos közleményeket is⁵.

A *felszabadulás*, illetve az Akadémiának 1949-ben történt átszervezése *gyökeres változást hozott az MTAK életében*. A Könyvtár e korszakban kerül szinkronba a szakmai fejlődéssel, majd a világszínvonalal. De még ma is kedvezőtlen tényező a Könyvtár elhelyezésének megoldatlansága⁶.

A könyvtár funkciórendszere

Az MTAK azon intézmények közé tartozik, amelyeknél a hagyományos könyvtári és a modern tájékoztatási funkciók harmonikusan kapcsolódnak egybe. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden problémát a lehető legjobban oldottunk meg. A funkciók harmonikus összekapcsolása mindenekelőtt szemléleti kérdés. Miféle funkciókról is van szó?

Könyvtárunk tevékenységében a *gyűjteményi, tájékoztatási, tudományos és szervezési* funkciókat lehet megkülönböztetni.

E funkciórendszer rugalmas, és alkalmas arra, hogy bármilyen új feladatot (az új feladatokról még a későbbiekben lesz szó) bekapcsoljon a Könyvtár tevékenységi körébe anélkül, hogy az egyik vagy másik funkció látványosan előtérbe kerülne. Előfordul, hogy valamelyik funkcióra vagy funkciócsoportra nagyobb hangsúly helyeződik. Ez többnyire egy-egy új feladat bevezetésekor fordul elő. Ilyen volt például másfél évtizede a tudománypolitikai dokumentációs tevékenység megszervezése, egy új folyóirat (a *Tudományszervezési Tájékoztató*) megjelentetése, ilyen jelenleg a társadalomtudományi információ kialakuló hazai és nemzetközi rendszerében (*MISZON – Mezőtudományi Információs Rendszer*) való aktív részvétel. Ezek és az esetleges jövőbeli kialakuló egyéb, az akadémiai és az országos igényeknek megfelelő feladatok beillesztése a funkciórendszerbe sohasem jelenthetik a rész felülkerekedését az egészen. Az egész, valamennyi funkciócsoport együttese. Ezért még a *legfontosabb tájékoztatási feladatok megoldása sem homályosíthatja el az állománygyarapítás elsődlegességét*. A könyvtár állománya az összes funkciók teljesítésének az alapja. Ezzel nem vonom kétségbe a dokumentum-állományra nem támaszkodó információterjesztés fontosságát és lehetőségét, csupán jelezni kívánom azt a szemléletet, amely jellemzi könyvtárunkat, mint az Akadémia Könyvtárát, amely egyben az Akadémia központi tájékoztatási intézménye is. Ezzel nem kívánunk senkinek sem modellt adni. Az MTAK szemlélete, amely akadémiai útmutatások nyomán alakult ki, csupán egyike a lehetőségeknek, és nagy a valószínűsége annak, hogy *nincs is egyetlen üdvözítő modell* a hagyományos könyvtári és a „korszerűnek” mondott tájékoztatási funkciók vonatkozásában.

Nem véletlenül fordul elő a „korszerűnek” mondott meghatározás a tájékoztatási tevékenység kapcsán. A fentebb vázolt szemlélethez ugyanis hozzátartozik az, hogy *a korszerűség fogalmát nem az információ megjelenési formájától vagy feldolgozási módjától tesszük függővé* (pl. számítógépes feldolgozás), *hanem annak tartalmától*. Irreleváns szakirodalmi tájékoztatás a legkorszerűbb formában – nem ismeretlen jelenség. Ezzel szemben egy hatékony hagyományos szolgáltatás, mint amilyenek pl. a tervezett szakosított külföldi könyv KC-füzetek, sokkalta korszerűbbek.

Mindezek előrebocsátásával jegyzem meg, hogy az utóbbi években a korábban elhanyagolt (akadémiai, országos és nemzetközi igényeket kielégítendő) tájékoztatási funkciók kerültek előtérbe.

Az egyes funkcióköröket röviden jellemezve, az alábbiakat mondhatom el.

A **gyűjteményi funkció** teljesítésével az MTAK ellátja az országos gyűjtési munkamegosztásból rá háruló szak-/alap/könyvtári feladatokat. Ezek szerint gyűjtőkörébe

tartozik a nyelvészet, az irodalomtudomány, az ókortudomány, az orientalisztika, a tudománypolitika és a kutatásszervezés. Az MTAK beszerzi továbbá *a társadalomtudományok általános irodalmát* és az interdiszciplináris kutatásokhoz szükséges szakirodalmat, továbbá *az alapvető természettudományi műveket*. Gyarapítási politikájának fontos – és kizárólag általános jellegű nagykönyvtár által teljesíthető – tényezője *az új kutatási irányzatok szakirodalmának beszerzése*, függetlenül attól, hogy az adott kutatásra Magyarországon adott pillanatban szükség van-e, vagy sem. Ez a világ szakirodalmának nyomon követésére irányuló törekvés egyben az MTAK tájékoztatási funkciója teljesítésének az alapja. A gyűjteményi funkciócsoportba tartozik a *muzeális gyűjtés*, régi és ritka könyvek, kódexek, kéziratok, tudós és irodalmi hagyatékok, tudománytörténeti tárák és művek beszerzése és megóvása. Az MTAK *az Akadémia levéltára* is. A régi akadémiai levéltár (RAL), amely a felszabadulásig tartalmaz levéltári anyagot, a Kézirattár állományteste. Az Akadémia átszervezése óta keletkezett modern iratanyagot a Levéltári Osztály őrzi.

A tájékoztatási funkciók egy vonatkozását (új irányzatok a kutatásban) fentebb már említettem. A tájékoztatási feladatok egyébként az egyszerű *bibliográfiai felvilágosítástól, az új külföldi beszerzésekről tájékoztató füzeteken át, a legkorszerűbb tájékoztatási formákig terjednek*, mint amilyenek pl. a tematikus információs szintézisek (the state-of-the arts reportok). Ezek a 16. évfolyamában járó *Tudományszervezési Tájékoztató*-ban jelennek meg. Express információ, téma-bibliográfiák, az akadémikusok bibliográfiája mind-mind megtalálhatók az MTAK tájékoztatási szolgáltatásai között. A tájékoztatási, de részben a tudományos funkciócsoportba tartoznak azok a tudománytörténeti tájékoztató tárák, amelyek nélkülözhetetlenek az Akadémia – és általában a tudománytörténeti kutatásokhoz⁷. Jelentősek az Akadémia tudományszervező munkájához tartozó tájékoztató segédletek és *kurrens szakbibliográfiai munkák* is⁸. Érdekességként jegyezhető meg, hogy egy történeti nagykönyvtár volt az, amely világviszonylatban is az elsők között kezdte meg a nagyarányú tudománypolitikai tájékoztatást és adott ki erről folyóiratot.

A tudományos funkciók immár másfél évtizede szervesen beépültek az MTAK funkciórendszerébe. A tudatos, tervszerű tudományos tevékenység új vonása a könyvtárnak, amelynek előzményei áttételesen visszanyúlnak az ott működött tudós könyvtárosok tevékenységére (TOLDY Ferenc, HUNFALVY Pál, HELLER Ágost, SZILY Kálmán stb.). E tudós férfiak azonban *a könyvtári munkától függetlenül művelték kedvelt tudományzakukat* és a kétféle tevékenység úgyszólván teljesen különvált. *Az új vonás* pedig éppen abban áll, *hogy a kétféle tevékenység összekapcsolódik*. Saját gyűjteményfeltárás, nyomtatott katalógusok, kritikai kiadásokban való részvétel, közreműködés a szaktudományi kutatásokban, a tudományos tájékoztatás elméletének és módszertanának művelése, mind-mind beletartoznak abba a folyamatba, melynek során az MTAK a tudományos műhely jellegét ölti, felhasználva és beillesztve az itt található tudományos potenciált az országos kutatási hálózatba⁹. Az MTAK *három sorozatban és sorozaton kívüli munkákban* adja közre tudományos eredményeit, gyűjteményei leírását¹⁰.

A szervezési funkciócsoport a tudományoséhoz hasonlóan, ugyancsak az utóbbi másfél évtizedben vált szerves részévé az MTAK munkájának, mindenekelőtt a *hálózati*

központi feladatok ellátása révén, amelyek részben adminisztratív jellegűek is. E tekintetben a 40 intézeti könyvtár gyűjteményi-szolgáltatási egységet alkot az Akadémiai Könyvtárral és *együttesen 2,5 milliónyi könyvtári egységgel alkotnak világviszonylatban is jelentős információs bázist* (1,4 millió ebből az MTAK állománya), különös tekintettel arra, hogy a gyűjtemények úgyszólván csak tudományos irodalomból állnak.

A jövő terveiből

A fenti áttekintés az MTAK funkciórendszeréről kellően igazolja, hogy *a könyvtári és az információs-dokumentációs feladatok* nem egyszerűen „békésen egymás mellett élnek”, hanem *szervesen kiegészítik*, mondhatnám úgy is, *feltételezik egymást*. A Könyvtár az elkövetkező években is ebből az akadémiai útmutatásokon alapuló feltételezésből indul ki.

A Könyvtár a jövőben még fokozottabban veszi ki a részét *a társadalomtudományi tájékoztatás országos és nemzetközi (MISZON) szervezéséből*. E tekintetben az MTAK egyben ellátja az Akadémia központi tájékoztatási intézetének feladatkörét.

Felmerült a társadalomtudományi gyűjtőkör bizonyos mérvű bővítése is az általános társadalomtudományi elvi és módszertani irodalom gyűjtésére. Ezzel kapcsolatban *tervezzük a szelektív információterjesztés megindítását*, amely kiterjedne az MTAK országos szak-/alap/könyvtári feladataira is, egy, a *Tudományszervezési Tájékoztatóhoz* hasonló dokumentációs folyóirat megindítását a társadalomtudományi kutatási trendekről és a prognosztikáról, valamint a társadalomtudományi kutatásnyilvántartás hatékonyabbá tételét.

Néhány tétel az MTAK 1977–1978-as *kiadványtervéből* csupán példaként: az Ady-bibliográfia 2. bővített kiadása, újabb tudománytörténeti kötet az MTA adminisztrációjáról 1830–1949., a doktori és kandidátusi disszertációk kumulatív katalógusa 1950–1974., a KÖRÖSI CSOMA hagyaték katalógusa.

Szervezési feladataink sorában első hely illeti meg a központi szolgáltatások fejlesztését, így a tároló-raktár létesítését, a kötetzet és a mikrofilmezés bővítését.

A *gyűjteményi funkciócsoport* maradt utoljára a felsorolásban, mivel a jövő tervei éppen e funkciócsoportot – bázis volta miatt – számottevően nem módosították. Változatlanul megmarad az MTAK dokumentum-orientáltsága, mint eddig, ami – megismétlem – *minden egyéb funkció teljesítésének alapja*.

Ilyen gondolatokkal és feltételekkel készül az Akadémiai Könyvtár története új lapjainak megírására.

JEGYZETEK

¹ Az évforduló alkalmából 1976. szeptember 22-én ünnepi ülés volt az Akadémia Dísztermében, amelyet művészi műsor követett. Az elnökségben foglalt helyet ACZÉL György, az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja, miniszterelnökhelyettes, az MTA vezetői, a tudományos és kulturális élet több személyisége, a szocialista akadémiák és más, az MTAK nagy hagyományú és fontos cserekapcsolatait képviselő intézmények küldöttei (pl. Bodleiana, CNRS). Megnyitó beszédet SZENTÁGOTHAJ János, az MTA alelnöke tartott, ünnepi felszólalók voltak: MÁRTA Ferenc főtitkár, GARAMVÖLGYI József kulturális miniszterhelyettes és RÓZSA György könyvtárigazgató.

A. M'BOW-nak, az UNESCO főigazgatójának üdvözlétét J. JAZ osztályvezető tolmácsolta. Ugyanazonnap délután a Könyvtár történetét bemutató reprezentatív kiállítás nyílt a székház előcsarnokában, beszédet mondott LIGETI Lajos akadémikus, az MTA Könyvtári Bizottságának elnöke.

² A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Szerk. Fekete Gézané, Fülöpné Csanak Dóra stb. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 40 p. 70 t. (angol és orosz nyelven).

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibliográfia. Szerk. Fekete Gézané. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 80 p. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 76. Új sorozat 1.)

KÖRMENDY Kinga: Széchenyi-gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 258 p. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 9.)

TERJÉK József: Kőrösi Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 220 p. (Keleti Tanulmányok 1.)

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe. 1840–1970. 1–3. köt. Szerk. Darabos Pál, Domsa Károlyné. Bp. MTA Könyvtára, 1241 p. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 73–75.)

³ LIGETI Lajos: Százötven éves a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. 533–536. p. VEKERDI László: A természettudományok és a matematika az Akadémiai Könyvtárban. 552–562. p.

FRÁTER Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó Könyvtári Bizottsága 1865–1949. 563–569. p.

⁴ Vö. RÓZSA György: „Tudományok és művészségek szeretete.” Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. 537–541. p.; továbbá: The Library of the Hungarian Academy of Sciences and its network = Unesco Bulletin for Libraries, 30. köt. 5. sz. 1976. 278–280. p.

⁵ Vö. VEKERDI László: A természettudományok és a matematika az Akadémiai Könyvtárban = Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. 552–562. p.

⁶ L. RÓZSA György: Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez = Könyvtáros, 1972. 7. sz. 402–403. p.

⁷ A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973. Összeáll. Fekete Gézané. Bp. MTA Könyvtára, 1975. 609 p.

A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949. Összeáll. Fráter Jánosné. Bp. MTA Könyvtára, 1974. 430 p. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 70.)

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe 1840–1970. 1–3. köt. Szerk. Darabos Pál, Domsa Károlyné. Bp. MTA Könyvtára, 1241 p. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 73–75.)

⁸ Kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa (öt füzetben 1952-től 1970-ig megjelent disszertációkat tartalmazza. Bp. MTA Könyvtára, 1962–1972). Kumulatív kötete összeállítás alatt.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke. Bp. MTA Könyvtára, 1973. 595 p.

Hungarian publications on Asia and Africa – Magyar szerzők Ázsiáról és Afrikáról. Vál. bibl. Összeáll. Apor Éva, Ecsedy Ildikó. Bp. Akadémiai K., 1963. 106 p. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára – Magyar UNESCO Bizottság).

⁹ KÖPECZI Béla: A könyvtár – mint tudományos műhely = Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. 542–544. p.

- ¹⁰ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai – Publicationes 1956–1976.
 1–75. sz., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 1976-tól 1–[76].
 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai – Catalogi 1966–1976.
 1–9. sz.

Keleti Tanulmányok – Oriental Studies 1976-tól 1. sz.

Itt jegyzem meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára indította meg Magyarországon az első mikrokiadvány-sorozatot: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Mikrokiadványai 1962–1965. 1–6. sz. mikrofilmlapokon.

SUMMARY

THE UNITY OF LIBRARY AND DOCUMENTATION IN THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

The chapters of the survey prepared for the 150th anniversary of the Library are:

1. An historic flashback
2. The functional system of the Library
3. From the future plan.

The publication emphasizes the combination of traditional library and modern documentary tasks in the Library, pointing out that the Library does not attach the concept of modernity to the outward form of information or the method of its processing but to its content. The central library and the network of research institutes (40 units) – with altogether 2.5 million bibliographic units – are an important information base even by international standard, with special regard to the fact that the collections consist almost exclusively of scientific works. The library – and information tasks organically complement each other and reciprocally assume each other's existence. This is the approach to the development plans for the future.

Megjelent: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 24.1977.1. 15–18.p.

A SZAKIRODALMI INFORMÁCIÓ KORSZERŰSÍTÉSE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Társszerző: Braun Tibor

Az MTA mint a természettudományi és társadalomtudományi kutatásért elsősorban felelős szervezet — az országos társadalomtudományi információs rendszer kialakításában vállalt jelentős szerepe mellett — az OMFB-vel történt megállapodás alapján elvállalta az élő és élettelen *természettudományok* (alaptudományok) *kutatási információ-ellátásának* megszervezését és koordinálását is.¹

Kutatás és információs technológia

A nemzetközi és hazai tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy az információs munka korszerűsítésének alapvető feltétele a számítógépes feldolgozás bevezetése, és az ezzel együttjáró megfelelő szakirodalmi adatbázisok létrehozása vagy beszerzése és alkalmazása.

Az információs tevékenység ilyen értelmű korszerűsítése nemcsak az információs technológiáját, hanem részben magát a kutatást is befolyásolja. Így a *természettudományos* területen a számítógépes információszolgáltatás lehetővé teszi olyan nagy tömegű szakirodalom áttekintését, amely hagyományos módon, manuálisan nem lehetséges; módot nyújt továbbá olyan összefüggések feltárására is, amelyekre a szokásos információs eszközök (katalógusok, referáló lapok stb.) már nem alkalmasak. A gyorsaság és a szelektivitás a számítógépes feldolgozás egyik további tényezője: jelentős időt takarít meg a kutatónak azáltal, hogy hasonlíthatatlanul rövidebb idő alatt és a célra orientáltan szelektálja a szükséges szakirodalmat. A *társadalomtudományi területen* a gyorsaság ugyan nem játszik ilyen nagy szerepet, ám a fentiek mellett egy másik fontos tényező jelentkezik. A számítástechnikai módszereknek a szakirodalmi keresésre, visszakeresésre és konkrét kutatásra történő alkalmazása (pl. egyes területeken az adatok tömeges feldolgozása és elemzése) befolyásolja a kutatási metodika alakulását.

A számítógépes feldolgozás eme előnyös tulajdonságai sem jogosítanak fel azonban olyan hiedelemre, mint amit a Guri—Mir mauzóleumban Szamarkandban Tamerlán szarkofágján levő arab felirat hirdet: aki látta a síromat, látta a világot. Nos, aki birtokában van a legfejlettebb számítógépes információs adatbázisoknak, az is csak *adatokat* bír a kutatáshoz, nem pedig magát a kutatást. Egy hasonlattal: az információ laboratóriumi lelet, eredmény, de nem diagnosztika, még kevésbé terápia. De létezik-e korszerű diagnosztika és terápia laboratóriumi leletek nélkül?

Jelentős fejleménynek tekinthető tudománypolitikai és kutatásszervezési szempontból, hogy az MTA a könyvtári szakfelügyeletet gyakorló Kulturális Minisztériummal és a műszaki információ és propaganda irányítást végző OMFB-vel együttműköd-

désben részt vállal az országos információpolitika alakításában és az információ-ellátásban. Különösen vonatkozik ez a természettudományi információra, amelynek eddig nem volt gazdája.

A természettudományi információs tevékenység először tárcán belüli, majd fokozatosan országos koordinálása, a megfelelő szolgáltatástípusok kialakítása, megtervezése és tényleges szolgáltatása akadémiai feladattá vált.²

Ugyszólván nincs ország, amely képes lenne a tudományos információ területén teljes önellátásra berendezkedni. Ez sem nem gazdaságos, sem nem hatékony. Nemcsak Magyarországra érvényes, hogy fontolóra kell venni a már bevált vagy ígéretes mágnesszalagra alapozott külföldi információs adatbázisok alkalmazását. Így például Svájcban egy hivatalos jelentés a következőkre konkludál: „A kis országok, így Svájc is gyakorlatilag és pénzügyileg nincsenek abban a helyzetben, hogy teljes dokumentációval rendelkezzenek valamennyi területen. De számukra még a nagy országokénál is fontosabb a dokumentáció ügye, hogy pontosan tájékozottak legyenek a tudomány és a technika fejlődése tekintetében, s így versenyképesek tudjanak maradni. Így minden ország saját ügye, hogy aktív dokumentációs tevékenységének optimumát meghatározza, igényei és lehetőségei mérlegelésével.”³

És egy magyar megnyilatkozás: az 1978-as nyári parlamenti ülészak miniszterelnöki expozéja erről a témáról így szól: „... a következő időszakban a tudománytól különösen a korszerű, a piacképes termékek kifejlesztésében, az új gyártási eljárások meghonosításában várunk még több kezdeményezést és aktív közreműködést. A mennyiségi fejlődést fel kell váltania még inkább az intenzív fejlődésnek ... a jövőben még kevésbé járható út, hogy minden fejlesztési feladatot saját kutatási eredményeinkkel oldjunk meg. Sok, nálunk fejlettebb ipari ország jóval nagyobb mértékben épít a külföldi eredményekre, mint ahogy azt mi tesszük. Fokozni kell tehát a külföldi szellemi termékek átvételét, meghonosítását és bevezetését ...”⁴

Az MTA igényeit kielégítendő szakirodalmi adatbázis kiválasztásánál és megtervezésénél számításba kell venni a szocialista országok tudományos információs együttműködéséből várható korszerű lehetőségeket.⁵ Ilyenek kialakulóban vannak, vagy egyik-másik már ki is alakult az NTMIR (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer) keretében (NÁTMIR-ok, ágazatiak és NSIR-ek, speciális dokumentumfajták szerintiek), továbbá kísérlet alatt áll a VINITI kidolgozta ASZSZISZTENT; a társadalomtudományi területen folyik a MISZON számítógépes adatbázisának előkészülete. Nyugati országokban több száz mágnesszalagos adatbázis fizethető elő akár off-line, akár az utóbbi években mind nagyobb tért hódító on-line szakirodalmi szolgáltatásként.⁶ Ezek közül néhány már használatos Magyarországon is, így például a Chemical Abstracts Condensates (CAC), INSPEC, METADEX.

Abból az alapvető megfontolásból kell kiindulni, hogy — amint azt a nemzetközi tapasztalatok is mutatják — egyetlen olyan, mégoly korszerű adatbázis sem létezik, amely *önmagában* megoldaná akár a természettudományok, akár a társadalomtudományok szakirodalmi információ-ellátását. Többnyire még egy-egy ágazat információ-ellátása sem oldható meg kielégítően egyetlen adatbázissal. Meg kell találni azokat a legáltalánosabb (interdiszciplináris) adatbázisokat, s azokat a legfontosabb ágazati (szakosított) adatbázisokat, amelyek egymást kiegészítik. Ez jelentős előkészítő munkát, mérlegelést igényel és szükségessé teszi az ún. *információs infrastruktúra* meglétét is. Ez utóbbit azt értjük, hogy gondoskodni kell:

a) az alkalmazott információs adatbázis(ok) dokumentum háttérének (vagy e háttér jó részének) meglétéről az adott országban (könyvtári beszerzések koordinálása);

b) a dokumentumok hollétének megállapíthatóságáról (naprakész központi címjegyzék);

c) a dokumentumigényeknek más intézményekhez történő korszerű és hibamentes továbbításának lehetőségeiről (pl. telephálózat);

d) a más intézményeknél található dokumentumok másolatának rendelkezésre bocsátásáról (reprográfia, azaz xerográfia és mikrofilmtechnika).

Végül szólunk az anyagi feltételek leglényegesebbjéről: a mágnesszalagos szakirodalmi adatbázisok használatának alapfeltétele a megfelelő számítógépháttér – a hardware – megléte.

Kiindulópontok és reális lehetőségek

Az MTA által létrehozandó számítógépes szakirodalmi információs rendszer kiindulópontjai a következők:

a) A szakirodalmi információ-ellátás fokozatosan elégtendő ki: MTA, egyetemek, orvosi kutatás, ipar stb.

b) A rendszer az MTA országos kutatópolitikai felelősségének megfelelően a természettudományos alapkutatásokra, valamint a társadalomtudományokra terjedjen ki.

c) A rendszer számítógépes feldolgozási off-line szakirodalmi adatszolgáltatást nyújtó lehetőségeket vegyen tekintetbe.

d) A rendszer SDI (Selective Dissemination of Information, szelektív információs szolgáltatás) és információ-visszakeresési (Information Retrieval) szolgáltatást nyújtson.

e) A számítógépes szakirodalmi információs szolgáltatás bevezetésénél célszerű az MTA valamennyi osztályának igényeit nagyjából kielégítő interdiszciplináris adatbázis üzemeltetése, még akkor is, ha az egyes szakterületek információs igényeit ez a megoldás nem tudja olyan részletességgel kielégíteni, mint egy-egy szakosított adatbázis.

f) Az IR üzemmódban működő interdiszciplináris adatbázis lehetőleg minél „mélyebbre” (időben minél messzebb) tudjon visszaátni.

g) A fejlesztés további lépéseiként az adatbázis által képzett „mag” köré szakosított (ágazati) adatbázisok beszerzését és üzemeltetését is tervbe kell venni.

h) Biztosítani kell az optimális kompatibilitást az egyéb hazai működő és tervezett rendszerekkel, ideértve a szocialista nemzetközi együttműködést.

Az a)–h) alattiakban felsoroltakat az országban működő számítógépes feldolgozású, interdiszciplináris adatbázis, vagy interaktív rendszerben működő egyéni diszciplinákat (szakterületeket) feldolgozó adatbázisok együttes használata biztosíthatja csak.

Négy lehetőség vehető tekintetbe:

1. Hazai erőből és rendelkezésre álló lehetőségekkel mágnesszalagon tárolt gépi adatbázist vagy adatbázisokat létrehozni.

2. Egy, már külföldön hosszabb ideje felépített és eredményesen működő, bevált gépi adatbázist (mágnesszalagon) visszamenőleg megvásárolni (előfizetni) és a jövőben a folyamatos ellátást biztosítani.

3. Az 1. vagy 2. pontokban említett mágnesszalagon tárolt gépi adatbázis SDI, IR üzemmódban való működéséhez szükséges számítógép programokat (software) hazai erőből és lehetőségekkel elkészíteni.

4. A 3. pontban említett software-t ugyanott beszerezni, ahol a 2. pontban említett gépi adatbázist.

Az 1. és 3. alatti lehetőségeket – mint irreálisokat, vagy esetleges megvalósításuk esetén is kétes kimenetelűeket – a tárgyalásból kizártnak kell tekintenünk, bár a 3. megoldás bizonyos formában való igénybevétele, ha másként nem megy, elképzelhető. A további tárgyalás folyamán mint reális lehetőségekkel csak a 2. és 4. alattiakkal foglalkozunk.

Az elmúlt tíz évben külföldön rohamosan növekedett a gépi adatbázisok száma, mérete, valamint a felhasználók köre. Az adatbázisok általában főterületükön kívül legfeljebb 3–4 rokonterületre terjednek ki. A legtöbb adatbázis kb. 10 évre visszamenőleg rendelkezik adatokkal, tehát főleg SDI üzemmódban alkalmas információ nyújtásra. IR feladatok csakis 10 éves „mélységig” oldhatók meg. Az adatbázisok zömének kódolása, illetve működtetése tárgyszavas (deskriptoros) indexelés alapján történik.⁷

Az Institute for Scientific Information adatbázisai és számítógépes rendszere

Az előző fejezet a)–h) alatti kiindulópontjának és a felsorolt feltételeknek több vonatkozásban is eleget tudnak tenni a philadelphiai Institute for Scientific Information (ISI) „Science Citation Index” („Hivatkozási index”) adatbázisokra alapozott ASCA (Automatic Subject Citation Alert) és egyéb szolgáltatásai. Ezeknek az adatbázisoknak az összeállításánál egy elvileg új és eredeti eljárást is alkalmaztak, mely minden eddig ismert szakirodalmi információs rendszer tárgyszavas rendszerétől eltér: a hivatkozási összekapcsolást.⁸

Az ISI-t egyébként a természettudományi kutatók Magyarországon is ismerik az általa kiadott *Current Content*sek révén, és nem kevés az olyan kutató sem, aki az SCI kötetkiadását saját tapasztalataiból is ismeri.⁹

A hivatkozási visszakeresés lényege a következő: csaknem minden cikk, közlemény, dolgozat, amely szakfolyóiratban jelenik meg, hivatkozik olyan dokumentumokra, amelyek forrásul szolgáltak, a cikk álláspontját alátámasztják, illusztrálják vagy részletezik. Ezek a hivatkozások olyan cikkeket kapcsolnak össze, amelyekben van valami közös.

A hivatkozási visszakeresés e kapcsolatok köré épül. Rögzíti azokat a publikációkat, amelyekre hivatkoztak, és megadja azt az újabb cikket, amelyben a hivatkozás található. Bárki, aki irodalomkutatót végez, legalább egy, de esetenként akár több tucat cikket találhat olyan szakterületeken, amelyeken legalább egy hivatkozott cikket ismer.

A hivatkozási visszakeresés azon az elven alapul, hogy a cikkekben idézett művek képzettársítást létesítenek a cikk szerzője és az idézett személyek (művek) között. Az idéző szerző bizonyos fokig felhasználja az idézett személyek munkáját. A tudományos tevékenység tanulmányozása a hivatkozások alapján, az összegyűjtött adatok közvetlenül bemutatják a kutatók munkamódszereit, hiszen munkájuk lényeges része a kutatási eredmények publikálásából áll.

A szakirodalom ilyenfajta feldolgozása eltér a hagyományos tárgyszavas rendszerektől. Az alapvető eltérés az, hogy az indexelő által (néha észrevehetően önkényesen) adott tárgyszavakat a szerző és a cikk adatai helyettesítik. Ez az eltérés megszünteti a tárgyi indexeléssel kapcsolatos problémákat. Szükségtelessé teszi az indexelő ítéletalkotását, amitől az indexelés mélysége (azaz: az egy tétel leírásához adott tárgyszavak száma) függ, csökkenti az indexelés időigényességét.

A hivatkozási visszakeresés nyújtotta lehetőségek függetlenek diszciplína-határoktól és időbeli korlátoktól, amelyek egyébként oly gyakran teszik bonyolulttá a szakirodalmi kutatást.

Ily módon a hivatkozási visszakeresésre úgy rendezik az irodalmat, hogy a használó követheti a fejlődés időbeli útját, függetlenül attól, hogy ez a fejlődés milyen tudományág irányában halad. Ez különösen kedvező a multidiszciplináris irodalomkutatásban. Következésképpen a hivatkozási visszakeresés a kereső számára nemcsak azokat a dokumentumokat jelzi, amelyekről nem tudott, hanem azokat is, amelyekről ugyan tudott, de amelyeknek releváns voltára nem is gondolt.

A hivatkozási visszakeresésről a manuális Science Citation Index segítségével egy szovjet szerző a következőket mondja: „Különösen fontosnak tűnik... hogy az Index segítségével széles körű «visszacsatolást» lehet létesíteni. Most, amikor a hasonló tematikájú cikkeket publikáló tudományos folyóiratok száma több tucatra rúg, a Science Citation Index nagy segítséget nyújthat a kutatónak ahhoz, hogy «szomszédjai» cikkeire leljen, tanulmányozza érvelésüket, kísérleti vagy számítási technikájukat, kapcsolatba kerüljön kollégáival, kifejtse kritikai megjegyzéseit vagy válaszoljon azokra.”¹⁰

A világ tudományos folyóirattermése 40–50 ezerre tehető. A releváns információk azonban e volumennek mintegy 10 %-ában lelhetők fel. Az ISI adatbázis ezeket a folyóiratokat dolgozza fel. Van olyan vélemény, „hogy az ISI az összes létező, elméleti vagy alkalmazott jellegű tudományos problémával foglalkozó releváns információ 90 %-át feldolgozza. A feldolgozott kiadványok tudományterületenként a következőképpen oszlanak meg (az ISI által elfogadott terminológiát használjuk): 42 % – élettudományok, 23 % – kémia és fizika, 12 % – klinikai gyakorlat, 12 % – mérnöki tudományok és technológia, 11 % – biológia, agronómia és környezettudományok.”¹¹

Az ISI három adatbázist működtet: Science Citation Index (SCI) (Tudományi Hivatkozási Index); Social Science Citation Index (SSCI) (Társadalomtudományi Hivatkozási Index); Arts and Humanities Citation Index (AaHCI) (Művészeti és Humán tudományi Hivatkozási Index).

Az SCI adatbázis 3800 folyóirat „borítólaptól-borítólapig” történő feltárásán alapul. Az Index évente mintegy 430 000 folyóiratcikket dolgoz fel, hivatkozási része évente kb. 5,2 millió hivatkozást tartalmaz. Az SSCI adatbázis mintegy 1600 folyóiratra terjed ki szintén „borítólaptól-borítólapig”, valamint további 2500 szelektíven indexelt folyóiratra.

Az AaHCI adatbázis jelenleg kb. 800 folyóirat „borítólaptól-borítólapig” terjedő anyagára támaszkodik.

Az SCI adatbázis megrendelhető mágnesszalagos vagy nyomtatott formában 1961-től kezdődően, ötvenkénti kumulációval (1965–1969 és 1970–1974). Az SSCI 1969, az AaHCI (csak nyomtatott formában) pedig 1977 óta áll rendelkezésre. Az ISI

becslése szerint adatbázisai révén a világ jelentősebb folyóiratainak több mint 90 %-a figyelhető.

Az SCI adatbázis gépi változata a forrás- (Source Tapes) és a hivatkozási szalagokból (Citation Tapes) áll.

Forrás-szalagok. Ezek 3800 folyóiratban publikált minden cikk vagy közlemény teljes bibliográfiai adatait szolgáltatják.

Hivatkozási szalagok. Ezek egy olyan adatsorozatot szolgáltatnak, amely jelzi, hogy milyen előzőleg publikált közlemények kerültek hivatkozásra (idézésre) a forrás-szalagok által feldolgozott folyóiratok cikkeiben a megjelölt időszakban. Mivel a hivatkozott publikációk minden publikációtípust képviselhetnek, a szalagok különböző bibliográfiai formátumú adatokat tárolnak annak érdekében, hogy a cikkeket, könyveket, szabadalmakat, reportokat, disszertációkat rögzítsék. A szalag a hivatkozott tétel minden olyan adatát rögzíti, amely a tétel azonosításához szükséges. A hivatkozott tételek minden, a rendszer által feldolgozott folyóiratok valamelyik cikkét jelentik.

Az ISI a szalagokat hetente szolgáltatja Philadelphiából, légi úton. Visszamenőleg egyéves kumulált szalagok állnak rendelkezésre. A heti forrás-szalag általában kb. 10 000 új cikk adatait, a heti hivatkozási szalag kb. 118 000 hivatkozott (idézett) tételt rögzít. 1977-ig a teljes SCI adatbázis forrás-szalagjai kb. 5,5 millió cikk, a hivatkozási szalagok kb. 30 millió hivatkozott tétel adatait rögzítették.

A „forrás-szalagok” 1961-től indultak, tehát a visszakeresési „mélység” 18 éves. A „hivatkozási szalagok” visszakeresési „mélysége” a már ismertetett hivatkozás-elemzési elvnek megfelelően korlátlan, és a történelem előtti időkre is visszanyúlhat.

1970-től kezdődően rendelkezésre áll az SSCI (Social Sciences Citation Index) adatbázis, amely a társadalomtudományi szakirodalmi információt dolgozza fel. Az SSCI szalagok adatai:

Forrás-szalagok: 1600 folyóiratot dolgoznak fel. Az 1970–1977 teljes adatbázis kb. 600 000 cikket rögzít. A heti szalag kb. 2400 cikk adatait tartalmazza.

Hivatkozási szalagok: az 1970–1977. teljes adatbázis kb. négy millió tétel, a heti szalag kb. 26 500 tétel adatait rögzíti.

Az SCI jelentős szolgáltatása az ASCA (Automatic Subject Citation Alert), egy speciális SDI kereső program *kurrens témafigyelő* szolgálata. Az ASCA szolgáltatás keresési profiljában a hivatkozási összefüggéseken alapuló visszakeresést kapcsolják össze a tárgyszavas visszakeresés különböző változataival.

Az ISI adatbázisok és a kutatásigazgatási információ

Az ISI gépi adatbázisa a kutatási információ mellett *tudománypolitikai, kutatási igazgatási és szervezési vizsgálatokra* is alkalmazható. A teljesség igénye nélkül a következő kérdések vizsgálatához szolgáltathat adatokat:

- a támogatást igénylő tudományterületek,
- milyen új kutatási területek jelentkeznek,
- a tudományos közösségek termelékenysége és innovatív képessége,
- adott ország tudományos termelése nemzetközi összehasonlításban,
- adott ország tudománya mennyire „átvevő”, vagy „átadó”,

- f) kutatási programtervezés (növekedési pontok, fejlesztési irányok),
- g) kutatási programok kiértékelése,
- h) szakmai bírálók kiválasztása,
- i) az alap- és alkalmazott kutatás közötti kapcsolat (gyakorlati alkalmazás, átfutási idő),
- j) nemzetközi tudományos kapcsolatok (információcsere, mely országok koncentrálnak egy bizonyos területre, mely területekre koncentrálnak bizonyos országok),
- k) adott ország tudományos kiadványpolitikájának elemzése és nemzetközi összehasonlítása.

Adottságok és kételyek az ISI rendszerrel kapcsolatban

Jóllehet technikai részletezés nélkül, de elég széles skálán igyekeztünk bemutatni az ISI adatbázisok adottságait, lehetőségeit, sokoldalú használhatóságát. Ez talán mégsem volt hiábavaló, mert tudományos közvéleményünknek viszonylag szűk köre ismeri ezeket.

A teljes bemutatáshoz azonban hozzátartoznak a kételyek is, és ezek kapcsán feltétlenül meg kell említenünk a következőket:

1. A multidiszciplinaritás az egyes területek mélységi feltárásának *rovására* mehet. Az ISI rendszer ugyanis nem foghat át egy-egy szakterületet olyan részletességgel, mint azt a szakosított adatbázisok teszik.

2. Az idézési (hivatkozási) szokásokról, azok motiválásáról, mechanizmusáról még számos részlet felderítésre vár. *Nem bizonyos*, hogy kizárólag az ISI rendszerre támaszkodva a hivatkozási összekapcsolás minden később jelentősnek bizonyult közlemény nyomára vezet.

3. A *nyelvi korlátokból* adódó torzulás – amely ugyan nemcsak az ISI, hanem más gépi adatbázisoknál is jelentkezhet – az angolszász szakirodalom primátusa, a kis nyelvek gyengébb előfordulása, *szemléleti különbözőségeiből* adódó kihagyás (ami főleg a társadalomtudományokra vonatkozik; a szocialista, a marxista szakirodalom jelentőségének nem megfelelő szerepeltetése) nem idegen az ISI rendszertől sem.

Következtetések

Semmiféle szakirodalmi gépi adatbázis nem pótol a tudományos-műszaki fejlesztésben megfelelő társadalmi-gazdasági ösztönző és szabályozó rendszert, motivációt, alkotásra serkentő légkört, ipari hátteret, szervezetséget. De az is bizonyos, mindezek együttvéve sem *nélkülözhetik* a korszerű tudományos információs rendszert és ennek szoros tartozékát, a gépi adatbázist.¹³

„A tudományos irodalommal dolgozni nem kevésbé alkotó folyamat, mint a tudományos kutatás bármely más stádiuma. Az információ-keresés távolról sem mindig könnyű és szokványos foglalkozás. Speciális ismereteket és gyakorlatot kíván – s főként nagy és szakadatlan munkát.”¹² Ezt a nagy szakadatlan munkát könnyítik meg és teszi mindinkább nélkülözhetetlenné a szakirodalmi adatbázisok.

JEGYZETEK

¹ L. A szakmai információs rendszer fejlesztési koncepciójának fő célkitűzései, kidolgozásának további menete c. OMFB dokumentumot, Bp. 1978. május 8., 14 p., melyet a Szakmai Információs Konzultatív Bizottság 1978. ápr. 28-i ülésén fogadott el.

² Az MTA főtitkára 15271/77. sz. rendeletében az Akadémiai Könyvtárt bízta meg a tudományági főosztályokkal és az érdekelt intézetekkel együttműködve az Akadémia információs politikájának gondozásával. – Az Akadémiai Könyvtár rendelkezik az ország leggazdagabb tudományos folyóiratgyűjteményével, és a kutatóintézeti könyvtárak periodikumaival egyetemben a legjelentősebb hazai időszakos dokumentumbázist alkotja. Az akadémiai információs hálózat bizonyos tapasztalatokkal is rendelkezik már a gépesítésben.

³ Bulletin d'Information des Organes Suisses de Politique de la Science, 2, 1973., 165. p.

⁴ LÁZÁR GYÖRGY beszéde a Népszabadság 1978. július 7-i számában.

⁵ L. összefoglalót: International Forum on Information and Documentation. Vol. 3. 1978. 2. sz.

⁶ L. Data Bases in Europe. A directory to machine readable data bases and data banks in Europe. Ed. A. Tomberg. 3. ed. London, 1977. ASLIB, EUSIDIC. – On-line information retrieval 1965–1976. Comp. I. L. Hall. London. 1977. ASLIB, ASLIB Bibliography No. 8.

⁷ Az adatbázisok legnagyobb része valamelyik szakterületre specializált. Így például az „International Information System for the Agricultural Sciences and Technology” (AGRIS) a mezőgazdasági, a „Chemical Abstracts Condensates” a kémiai, a „GeoArchive” a geológiai, a gépi „Zentralblatt für Mathematik” a matematikai, a „MEDLINE” az orvosi, az „INSPEC” a fizikai, a „METADEX” a kohászati területre vonatkozó szakirodalmi információval foglalkozik.

⁸ L. részletes ismertetését a rendszer megalkotója, E. GARFIELD cikkében a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1977. 6. sz., 234–241 p. – Itt jegyezzük meg, hogy az ISI három vezető munkatársa: Dr. M. MALIN alelnök, dr. H. SMALL kutatási igazgató és H. COLLIER, az intézet európai részlegének vezetője 1978. jún. 6–10. között látogatást tett az MTA-n, s előadások keretében ismertették a rendszert. A konzultációs előadáson, amelyen SZENTÁGOTHAI JÁNOS, az MTA elnöke elnökölt, a hallgatóság részéről számos kérdés hangzott el az SCI működésével kapcsolatban.

⁹ Megtálálhatók a Veszprémi Vegyipari Egyetem, a Budapesti és a Szegedi Orvostudományi Egyetem könyvtáraiban, valamint az OMKDK-ban.

¹⁰ MAKAROV, E.: Nadezszen li kriterij? (Megbízható-e a kritérium?) Literaturnaja Gazeta, 1976. No. 45.

¹¹ L. a 10. sz. jegyzetet.

¹² VASZKOVSZKIJ, V. E.: Kak rabotatj sz naucsnoj literaturroj. (Hogyan dolgozzunk a tudományos irodalommal?) Himija i Zsizn. 1978. 2. sz. 97–101. p.

¹³ E közlemény megjelenésétől, pontosabban e program-cikk óta megtett utat, a szolgáltatások kibontakozását, használatát a kapcsolódó tudományelemzési kutatómunkát l. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé c. közleményben.

SUMMARY

MODERNIZATION OF SPECIALIZED INFORMATION IN THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

The forward to this policy-setting article was provided by the editorial by Ferenc Márta, Secretary General of the Academy, entitled „Scientific information and the Academy” published in the same number of the periodical. This policy setting article discusses the methods of the supply and organization of the information system of the social sciences and of basic research devolving on the Hungarian Academy of Sciences from the information supply of research on a national level. Its chapters are:

1. Research and information technology
2. Starting points and real possibilities
3. The data bases and computerized system of the Institute for Scientific Information (Philadelphia)
4. The ISI data bases and research management information
5. Facts and doubts concerning the ISI system
6. Conclusions.

The publication discusses the precedents and conditions of the modernization of information at the Academy, the necessity of developing an information infrastructure, the combination of the Library of the Hungarian Academy of Sciences, its own services with its organizational tasks, the installation of data bases and services of the Institute for Scientific Information of Philadelphia in the Library of the Hungarian Academy of Sciences, the unfolding of scientometrics. Through nearly one decade the computerized services and scientometrics research were developed within the framework outlined in this programmatic article.

Megjelent: Magyar Tudomány, 23.1978.12. 910–917.p.

Institute for Scientific Information®

ASCA®

Philadelphia,
Pennsylvania
19106 USA

A SERVICE OF
isi®

HETI GÉPI SZAKIRODALOMFIGYELŐ SZOLGALAT

MTA Könyvtár Informatikai és Tudományelemzési

Kutatói Főosztály

Budapest V., Akadémia u. 2. Pf. 7 1361

WEEKLY LITERATURE ALERTING SERVICE

30 APR 86

9999 0 UNITS UNUSED

ACCT NO

0777 PAGE

9

VLACHY J	P INT C POSTGRADUATE	169	81
VLACHY J	CZECH J PHYS B	341373	84
VLACHY J	MEASURES INTERDISCIP		71
VLACHY J	CZECH J PHYS B	35 801	85
VLACHY J	CZECH J PHYS B	34 495	83
VLACHY J	SCIENTOMETRICS	7 505	85
VLACHY J	CZECH J PHYS+	34 996	84
VLACHY J	CZECH J PHYS B	31 757	81
VLACHY J	KOSM RÖZHL	24	86
VLACHY J	TEORIE METODA	3 63	71
VLACHY J	CZECH J PHYS B	261395	76
NALIMOV VV	NAUKOMETRIYA	120	69
GARFIELD	CZECH J PHYS B	36	86
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	6	83
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	3	77
GARFIELD	CC	7	75
GARFIELD	3RD P INT C MED LIBR	187	70
GARFIELD	CC		85
GARFIELD	CC	5	78
GARFIELD	ESSAYS	6 264	83
GARFIELD	CC	5	74
GARFIELD	CC	5	83
GARFIELD	CC	5	81
GARFIELD	HIGHLY CITED ARTICLE	51	80
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	1	62
GARFIELD	CC	5	80
GARFIELD	CC	5	73
GARFIELD	CITATION INDEXING IT	188	79
GARFIELD	CC	3	84
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	4	79
GARFIELD	CC	3	72
GARFIELD	CC	6	73
GARFIELD	SCIENCE	178 471	72
GARFIELD	CC	5	82
GARFIELD	CC	3	85
GARFIELD	SCI PUBL POL	10 112	83
GARFIELD	CC	5	77
GARFIELD	NATURE	264 609	76
GARFIELD	CC	3	72
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	2	74
GARFIELD	CC	5	71
GARFIELD	CC	5	79
GARFIELD	CC	5	76
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	7	84
GARFIELD	ESSAYS INFORMATION S	5	81
GARFIELD	METRIC SCI	179	78
PRICE DJD	SCI INDICATORS QUANT		80
PRICE DJD	INT SCI TECHNOL	84	67
PRICE DJD	COMMUNICATION SCI EN	1	70
PRICE DJD	JOURNEYS SCI SMALL S	1	67
PRICE DJD	DISTRIBUTION SCI PAP		
PRICE DJD	BROWNIE POINTS NATIO		
PRICE DJD	MAPPING SUBJECT CATE		
PRICE DJD	LITTLE SCI BIG SCI	18	63
PRICE DJD	P ISRAEL ACAD SCI HU	1	98
PRICE DJD	SCI BABYLON	172	75
NARIN F	EVALUATIVE BIBLIOMET		34
NARIN F	EVALUATIVE BIBLIOMET		320
NARIN F	J AM SOC INFORMATION	23 323	72
NARIN F	SOC STUD SCI	13 307	83
NARIN F	J AM SOC INFORMATION	26 80	75
NARIN F	CZECH J PHYS B	36	86
NARIN F	ANN REV INFORMATION	12 35	77
NARIN F	ASLIB READER SERIES	2 163	79
FRAME JD	INTERSCIENTIA	2 143	77
FRAME JD	SOCIAL STUDIES SCI	7 501	77
FRAME JD	SCIENTOMETRICS	3 170	81
FRAME JD	J AM SOC INFORMATION	29 247	78

Telefon: 115-433, 123-298 Telex: 224132

Az Akadémiai Könyvtár ASCA információs
szolgáltatása

A TERMÉSZET- ÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓELLÁTÁS ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

Társszerzők: Braun Tibor—Bujdosó Ernő

Információellátáson a könyvtári és a tájékoztatási szakirodalmi szolgáltatások összességét értjük, adott esetben a természettudományok és a társadalomtudományok területén, beleértve a humaniorákat is. A „szolgáltatások összessége” átfogja mind a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat, mind pedig a legkorszerűbb információs technológiával létrehozott tájékoztatási módszereket és eszközöket. Eszközökön mágnesszalagokat, illetve ezeknek felhasználásával készített írásbeli tájékoztatásokat (például SDI = személyre szóló témafigyelés) és kiadvány jellegű információkat egyaránt értünk. Tömören: a kölcsönzéstől — az informatikáig.

Az Akadémia fokozódó érdeklődése az információ iránt

A hagyományos, sőt némileg azon is túlmutató információellátásban — például az olyan, nem publikált dokumentumok gyűjtésében és feldolgozásában, mint a kandidátusi és a doktori disszertációk — már eddig is részt vett az *Akadémiai Könyvtár*. Több vonatkozásban (például a mikrofilmtechnika, reprográfia-gyorsmásolás területén) műszaki ellátottsága is nagy vonalakban lépést tartott a nemzetközi fejlődéssel, bár az Akadémia a legutóbbi két-három évig nem folytatott aktív információpolitikát. Saját könyvtárának és az intézeti könyvtáraknak fejlesztésén kívül az MTA érdeklődése nyelv- és irodalomtudományi osztálya révén a könyvtörténetre és a történeti jellegű társadalomtudományi bibliográfiára korlátozódott (lásd a *Magyar Könyvszemlét* és az ezt működtető közös akadémiai — kulturális minisztériumi munkabizottság tevékenységét), jöhet a hetvenes évek második felében az Akadémia elnöksége két alkalommal napirendre tűzte a tudományos információ kérdésének megvitatását is.¹

A változás a társadalomtudományok területén indult meg, itt kezdődött meg az Akadémia aktív információpolitikája nemzetközi kötelezettségvállalás formájában. 1976 nyarán Moszkvában az MTA képviselői is jelen voltak a MISZON-nak², a szocialista tudományos akadémiák *Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszerének* létrehozói között. (A későbbiekben röviden még visszatérünk erre.) A társadalomtudományi információellátás összehangolására és korszerűsítésére nagyjából ezzel egyidőben jött létre a *Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság* munkaszerveként az Akadémia és a Kulturális Minisztérium kezdeményezésére a *Társadalomtudományi Információs Munkacsoport*. (A továbbiakban lesz még erről szó.) Az MSZMP tudománypolitikai irányelvei³, a kutatással szemben jelentkező igények, várakozások, az Akadémia belső fejlődése és egyéb okok következményeként az Akadémia aktív információpolitikáját

kiterjesztette a természettudományokra is. A változást jelzi, hogy az 1979. évi alapszabály az Akadémia történetében első ízben foglalkozik tételenen információpolitikai szerepével.⁴ A kormány *tudománypolitikai bizottsága* iránymutatásának megfelelően, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsággal történt munkamegosztásban az *Akadémia vállalta a szakirodalmi információs tevékenység koordinálását a társadalom- és a természettudományok területén*. Ehhez azonban saját magának is lépnie kellett, vagyis ahhoz, hogy eredményesen végezhesse a koordinálást, szerepet kellett vállalnia a korszerű információellátásban, más szóval hozzáfognia az információs tevékenység megújításához a Magyar Tudományos Akadémián.⁵ Ezzel a feladattal, a MISZON-ban való képviselőhöz és más, központi jellegű funkciókhoz hasonlóan, az MTA vezetősége az Akadémiai Könyvtárt bízta meg. Az Akadémia keretében eddig is folyt korszerű ágazati információs tevékenység, például a Központi Fizikai Kutató Intézet könyvtárában.

Feltehető a kérdés: miért kívánczik mindez a *Könyvtáros* hasábjaira? Úgy véljük, azért, mivel az Akadémiának az információs tevékenység koordinálására és az információellátásra irányuló vállalkozása érinti egész könyvtár- és információ-ügyünket, és kibontakoztatása érdekében szükséges, hogy a magyar könyvtáros-társadalom erről kellőképpen tájékozott legyen, sőt megvalósításában közre is működjön.

Az ISI gépi adatbázisának honosítása az Akadémián

A nemzetközi és a hazai tapasztalatok egyértelmű tanúsága szerint a tudományos kutató és fejlesztő tevékenység egyik alapja a korszerű szakirodalmi tájékoztatás, amely gyorsaságával és szelektivitásával erősen befolyásolja a kutatás és fejlesztés alakulását, ezek gazdasági kihatását. Ezt az is bizonyítja, hogy a világon működő gépi szakirodalmi adatbázisok száma 1975 és 1978 között 335-ről 533-ra nőtt.⁶ Közülük a Magyar Tudományos Akadémia szempontjából elsősorban azok a multidiszciplináris természettudományos gépi adatbázisok jöhetnek számításba, amelyek sokoldalú, lehetőleg önálló *software*-rel (a gépi adatbázist működtető program és szellemi felkészülés rendszerével) már több éve működtek, és használhatóságukról, szolgáltatásaikról megfelelő irodalmi referenciák is rendelkezésünkre álltak.

Első lépésként tehát a természet-, élet-, orvosi biológiai és műszaki tudományok területén felhasználható adatbázis beszerzése látszott célszerűnek, amely köré mint mag köré a későbbiek során a szakosított, ágazati, továbbá a társadalomtudományi igényeket is kielégítő egyéb adatbázisok is csoportosíthatók. Önmagában ugyanis nem létezik egyetlen olyan rendszer sem, mely maradéktalanul megoldaná egy nagyobb tudományágazat információellátását.

Figyelembe kellett vennünk továbbá azt is, hogy hazánkban már csaknem 9 gépi szakirodalmi adatbázis működik, további 13 beszerzése, illetve bevezetése pedig folyamatban van.⁷

Az általunk létrehozandó SDI kifejezetten *off-line* (ember, mágnesszalag és gép közvetett kapcsolata) szolgáltatás. A külföldi példák alapján békésen megfér az *on-line* (ember és gép közvetlen kapcsolata) szolgáltatással, amely a fejlődés további lépése. Ezzel hazánkban az *OMFB Rendszerelemzési Iroda* foglalkozik, és az *MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézettel*, valamint a *Bécsi Nemzetközi Alkalmazott*

Rendszerelemzési Intézettel (IIASA) együttműködve, már több sikeres kísérletet hajtott végre nemzetközi on-line adatbázisok elérésére.

Az MTA vezetősége a követelmények és lehetőségek mérlegelése után az *Institute for Scientific Information* (Philadelphia, USA) *Science Citation Index* gépi adatbázisának beszerzése mellett döntött.

Az MTA Könyvtárán belül létrejött az *informatikai és tudományelemzési kutatási főosztály*, amelynek feladata a szakirodalmi információ és a tudományelemzési területeken a szolgáltatás és kutatás ellátása.

Az Institute for Scientific Information (ISI) 1961-től kezdve adja közre a *Science Citation Index* (SCI) című kiadványát.⁸ Ez az index első ízben dolgozta fel a közlemények bibliográfiai adatain kívül a publikációkban előforduló irodalmi hivatkozásokat is, s ezáltal a keresésben új, igen hatásos lehetőséget tárt fel. A *Science Citation Index* négy részből áll: az idézési indexből (*Citation Index*), a forrás-indexből (*Source Index*), az intézmény, azaz a szerzők munkahelyének indexéből (*Corporate Index*) és a dolgozatok címében szereplő szavak párosításaiból előállított permutált indexből (*Permuterm Subject Index*). Manapság már kéthavonta jelenik meg, majd éves és ötéves kumulációit is kiadják. A kötetek retrospektív (IR) szakirodalmi keresésre szolgálnak, a négy index adatainak, mint négy keresési lehetőségnek a kihasználásával.

1. számú táblázat

A Science Citation Index (SCI) folyóiratbázisának megoszlása tudományterületek szerint

Tudományterület	Folyóirat	
	db	százalék
Klinikai orvostudomány	967	25,7
Orvosbiológiai kutatások	532	14,2
Biológia	451	12,0
Kémia	306	8,1
Fizika	296	7,8
Föld- és űrtudományok	251	6,7
Mérnöki tudományok és technológia	668	17,7
Pszichológia	129	3,4
Matematika	167	4,4
Összesen	3767	100,0

A kötetek anyaga, azaz a közlemények adatai – eltérően számos egyéb adatbázistól – itt elsődlegesen mágnesszalagra kerülnek, amelyeket az ISI *heti adagoként* bocsát az előfizetők rendelkezésére.

A mágnesszalagokon tárolt adathalmazból a releváns cikkek kiválogatása a keresőprofilok segítségével történik. Ennek a keresőrendszere az ASCA (*Automatic Subject*

Citation Alert) és eredménye a hetente megjelenő printout, a heti értesítés – egy SDI szolgáltatás.

Az SCI adatbázis a világ 3800 vezető folyóiratának és évente körülbelül 1400 többszerzős könyvnek a feldolgozásával készül a természet-, élet- és orvostudomány, továbbá a műszaki tudományok terén, mintegy 100 különböző szakterületen.

A folyóiratok számának megoszlását az angol nyelvterületen értelmezett tudománynak („science”) megfelelően az első táblázatban mutatjuk be, amely egyben tükrözi az adatbázis multidiszciplináris voltát is. Az SCI adatbázisát képező 3800 folyóirat 85 százaléka hazánkban, jelentékeny hányada pedig épp az Akadémiai Könyvtárban megtalálható.⁹

A Science Citation Index adatbázis teljességét illetően: a 3800 folyóiratban megjelent dolgozatokra jut a világ összes hivatkozásainak mintegy 90 százaléka¹⁰ – a további 10 százalék összegyűjtésére viszont mintegy 25 000 folyóirat feldolgozására lenne szükség.

A kutatás élvonalában dolgozók számára különös jelentőségű, de minden egyéb kutatás esetében is lényeges szempont, hogy az érdekeltek milyen gyorsan szereznek tudomást a megjelent fontos közleményekről. Egy vonatkozó felmérés szerint a leggyorsabb szolgáltatást az SCI szalagok nyújtják.

Az ISI hetente küldött szalagjaiban az ASCA keresőprogram felhasználásával a „forrás” keresése esetén 1. a folyóirat címe, 2. a szerző, társszerző neve, 3. az intézmény neve, s végül 4. a címben levő kulcsszavak (nevek, szócsonkok és azok kombinációi); „hivatkozás” keresése esetén pedig 1. a közlemény adatai, 2. az első szerző neve, végül a folyóirat neve alapján nyílik mód keresésre.

Megadott témakörben való kereséshez, azaz a releváns információ megszerzéséhez a keresési lehetőségeket kihasználó, ún. gépi profil elkészítése szükséges.

A felhasználó az SDI szolgáltatást hetente *számítógép printout* – heti értesítés – formájában kapja kézhez. Ezen rajta van a kiválasztott cikk szerzőjének, a társszerzőknek neve, a cikk címe, bibliográfiai adatai, utalás arra, hogy a profil melyik kérdése választotta ki a szóban forgó közleményt, továbbá az első szerző postai címe, amely a kapcsolatfelvételt (például a különnyomat kérést) teszi lehetővé.

A heti gépi szakirodalom-figyelő szolgáltatás

A szakirodalmi információs igények spektruma a különböző szinten dolgozó kutatók, illetve vezetők igényeinek megfelelően változik. A természettudományos kutatásban a szakdolgozataikat készítő, kezdő kutatóktól kiindulva, a tapasztalt kutatókon keresztül, az egyre nagyobb egységek, végül az intézetek vezetőjéig az igények a monográfiáktól kiindulva az eredeti, majd az összefoglaló közleményeken keresztül a progresszív művekig terjednek.

A közlemények megszerzésének, illetve elolvasásának indítékai is eltérőek. Az esetek egyharmadában maguk az olvasott cikkek, könyvek keltik fel a figyelmet irodalomjegyzékükkel (33 százalék). Sorrendben közvetlenül ezután a *Current Contents* folyóirat következik a hetente közölt tartalomjegyzékkel (ugyancsak ISI kiadvány, 27 százaléka). A harmadik helyet a gépi információkereső rendszerek foglalják el 18 százaléknál

arányukkal, őket követik 15, illetve 7 százalékos részesedéssel a szekunder, majd az egyéb folyóiratok.

A Science Citation Index adatbázis az átfogó jellegéből adódó multidiszciplináris volta sokoldalú keresési lehetősége és nagy információtartalma következtében alkalmas – talán a kifejezetten prognosztikai irodalom kivételével – a felhasználók zömének a kielégítésére.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának szolgáltatásai a következők: folyóiratok tartalomjegyzékének figyelése (egyéni Current Contents), személyes témafigyelés, idézettségfigyelés.

A *folyóiratfigyelés* – amely tehát lényegében egy szelektív egyéni Current Contents – hetente értesíti a felhasználót az általa kiválasztott és figyeltetni kívánt folyóiratokban megjelent közleményekről. Előnye, hogy jóval a folyóiratok kézhezvétele előtt megérkezik, a kutató asztalára viszi az információt, és nem utolsósorban az is, hogy megrendeléséhez nincs szükség devizára. Ez a szolgáltatás a könyvtárak számára is nagy lehetőséget kínál folyóiratbázisuknak azok tartalomjegyzékeivel való kiegészítésére.

A *témafigyelésnek* két változata lehetséges. Az első az egyéni kutatási területekhez igazított ASCA profilok csoportja. A profilokat az informatikában jártas szakemberek készítik el, akik az első tizenhárom hetet kísérleti jellegűnek tekintve, a felhasználóval együttműködve a „találatok” és a „zaj” elemzése alapján korrigálják és állítják be a végleges keresőprofil.

A második lehetőség a témafigyelés az ISI által rendelkezésre bocsátott kész, ún. ASCATOPICS profilok alapján, amely 290 átfogó, nagyobb téma között enged válogatást.

Az *idézettségfigyelés* kiválogatja és megnevezi a kért személyeket (első szerző!) vagy a megadott dolgozatokat idéző cikkeket. Elsősorban a publikációk visszhangjának felmérésére használható, egyének, kutatócsoportok vagy akár intézmények esetében is.

Informatikai olvasóterem

A retrospektív szakirodalomkeresésre mindenekelőtt a nyomtatott kötetek alapján nyílik mód. Az ISI ugyanis indexeinek felépítése révén rendkívül gyors és eredményes keresési lehetőséget kínál az ún. *ciklusolás* segítségével. Ennek ismeretében egy-egy terület bibliográfiáját maga a kutató állíthatja össze egy-két nap alatt. Az MTA Könyvtára külön olvasótermet létesített az ISI kiadványok részére. Második táblázatunkból megismerhetők az ott megtalálható indexek; ezek segítségével már a társadalomtudományokban és a humán tudományokban is mód nyílik retrospektív keresésre a *Social Sciences Citation Index* és az *Arts and Humanities Citation Indexek* segítségével. Az *Index to Scientific and Technical Proceedings*, valamint az *Index to Social Sciences and Humanities Proceedings* a tudományos konferenciák anyagait dolgozza fel. Az *Index to Scientific Reviews* az összefoglaló jellegű cikkeket sorolja fel, ezzel egy-egy téma indításához nyújt nagy segítséget, míg az *Index to Book Reviews in the Sciences* a megjelent könyvek ismertetéseire utal. Tekintettel arra, hogy a társadalomtudományokban az információ gyorsaságának általában kisebb a jelentősége, a társadalomtudományi és a humán kötet-indexek a kurrens tájékoztatást is jól szolgálják.

*Az MTA Könyvtárában a szakirodalmi információkeresésre szolgáló ISI kiadványok részletezése és néhány jellemző adatuk (a *-gal jelöltek csak az MTA Könyvtárában állnak rendelkezésre)*

Indexek	a megjele- nés éve	az MTA Könyvtárá- ban meg- található (évtől)	Évente feldolgozott		
			folyóirat (db)	könyv (db)	tétel 1000
1. Science Citation Index	1961	1961	3800	1400	600
2. Social Sciences Citation Index*	1969	1969	1500	300	135
3. Arts and Humanities Citation Index*	1976	1979	1000	125	80
4. Index to Scientific Reviews	1978	1978	2600		23
5. Index to Scientific and Technical Proceedings	1978	1978	3000 3800 konf.		90
6. Index to Social Sciences and Humanities Proceedings*	1979	1979	1000 konf.		20
7. Index to Book Reviews in the Sciences*	1980	1980	3140		35

A társadalomtudományi informatika fejlesztési lehetőségei

Az ISI gépi adatbázisa és kiadványai általában nem merítik ki az információellátás korszerűsítési lehetőségeit, még kevésbé a társadalomtudományiakat. Nem merítik ki, de a dolog természeténél fogva nem is elégíthetik ki azt. Miért? Azért, mert – szemben a természettudományi adatbázissal, amelynek dokumentumforrása nagyban-egészben megfelel a nemzetközi használati igényeknek –, a társadalomtudományi dokumentumforrás erősen tükrözi egyfelől a piaci, másfelől az ideológiai szempontokat. A főleg nyugati és mindenekelőtt az egyesült államokbeli piacra orientált *Social Sciences Citation Index* (SSCI) meglehetősen véletlenszerűen válogat a szocialista országok társadalomtudományi folyóirataiból, ráadásul a válogatás a nem angolszász folyóiratok tekintetében általában sok kívánni valót hagy maga után. Továbbá a társadalomtudományok általában nemzetibb vagy éppenséggel kifejezetten nemzeti jellegűek, szemben a természettudományokkal. Nem is soroljuk a további korlátokat, a nyelvi, a regionális és az egyéb kötöttségeket, amelyek mind arra utalnak, hogy a társadalomtudományok nagy részénél nem maradhat el a hazai *input*. Más szóval a nemzetközi adatbázist (-okat) ki kell egészíteni hazai feldolgozással, inputtal.

Az elmondottakat is figyelembe vette a *Társadalomtudományi Információs Munkacsoport* (TIM) korszerűsítési tervezetében, amelyet a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság 1979 decemberi ülésén elfogadott, s egyúttal megbízást adott a rendszerterv elkészítésére is. (Az előzményeket lásd a Könyvtáros 1977/3. számában.)

A TIM eddigi, hároméves, tapasztalatokban gazdag tevékenységének ismertetése helyett most csak annyit, hogy a programjának megfelelően elkészített ágazati helyzetelemzések és fejlesztési tervezetek, amelyeket az illetékes akadémiai testületek vitattak meg (a politika, jogtudomány, szociológia stb. témakörben) még nem tükrözték az egyetemes fejlesztési koncepció kibontakozását. Ezért készült tervezet a számítógépes együttműködésről, amely a korábbi koncepció-vázlatokkal szemben a következő három új elemet tartalmazza: a számítógépes technikára épülő együttműködés, az együttműködés során megvalósítandó információs céltársulás (szerződéses kapcsolat) gondolatát és az MTA koordináló szerepét. Az együttműködés rendszertervének az év első felében kell elkészülnie.¹¹

Itt jegyezzük meg, hogy a társadalomtudományi informatika vonatkozásában nem kevés tapasztalat halmozódott fel az *Országgyűlési Könyvtár* világpolitikai dokumentációs munkája során, és vannak más kezdeményezések is, amelyekre támaszkodni lehet (például a nemzeti bibliográfia automatizálása az Országos Széchényi Könyvtárban).

A MISZON, amelyről előljáróban szó volt, egyik központi feladatának tekinti az automatizálást. A cél olyan interdiszciplináris társadalomtudományi gépi adatbázis létrehozása, amelyhez az együttműködésben részt vevő akadémiai információs intézetek (könyvtárak) szolgáltatják az illető ország szakirodalmi adatait. Ezeket a MISZON vezető szerve, az *INION (a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának társadalomtudományi információs intézete)* dolgozza fel és teszi hozzáférhetővé a rendszerben résztvevők és általában az érdeklődők számára. A tervekben szerepel az online kapcsolat megteremtése is. A közgazdasági adatbázist már összeállították, és folynak vele a kísérletek is. Amint az ilyen természetű munkák esetében elkerülhetetlen, sok nehézséggel készül az automatizálási rendszer közös „szótára”, a *tezaurusz*.

Legalább egy utalás erejéig meg kell emlékeznünk a *CNRS* (a francia országos kutatási központ) *Humán Dokumentációs Központjával* kialakuló együttműködésről is. Ennek keretében az Akadémiai Könyvtár a tudánypolitika és a kutatásszervezés nemzetközi szakirodalmából válogató bibliográfiát – inputot – nyújt a francia partnerintézménynek, amely ezt gépre viszi, és az adatbázist a magyar fél rendelkezésére bocsátja. A világ egyik legjelentősebb dokumentációs vállalkozásának, a *Bulletin Signalétique*-nak keretében új, tudánypolitikai sorozat előkészítése folyik. Az Akadémiai Könyvtár pedig megindította a magyar bibliográfiai adatszolgáltatást az irodalomtudomány, a szociológia stb. területén, amelynek fejében a francia fél az adott terület nemzetközi irodalmáról nyújt mágnesszalagos tájékoztatást. Az első mágnesszalagok már megérkeztek hazánkba.¹²

Az itt felvázolt társadalomtudományi informatikai fejlesztési lehetőségek távolról sem teljesek még akadémiai keretekben sem, és persze rajtuk kívül is folyik az útkeresés, a kísérletezés.

Informatika és infrastruktúra

Írásunkban a Magyar Tudományos Akadémia hozzájárulását kívántuk vázolni a korszerű természet- és a társadalomtudományi információellátáshoz, ami megítélésünk szerint kiindulópontja lehet az e területeken kifejtendő koordináló munkának. Nem hiszünk a kinyilatkoztatásokon alapuló koordinációban, az adminisztratív jellegű koordinálás hatékonyságát illetően is kételyeink vannak. Az érdekközösségen, a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés látszik célravezetőnek.

Nem hiszünk sem egyetlen intézmény, sem egyetlen információs módszer és technika vagy gépi adatbázis mindenhatóságában. Az egészséges szervezetnek sokféle, változatos táplálék szükséges, s így van ez a tudományos munkával, illetve a tudományos információval is.

A legfejlettebb technikával előállított információ is végső soron szekunder jellegű, aminek el kell vezetnie a primér információhoz, a könyvhöz, a folyóirathoz, a kutatási jelentéshez. Minél magasabb színvonalú tudományos munkáról van szó, annál inkább. Informatikát tehát nem célszerű tervezni informatikai infrastruktúra, háttér nélkül. A jó dokumentumbázis feltétele a megbízhatóan működő központi címjegyzékkel, telex-szel, reprográfiai eszközökkel alátámasztott aktív kölcsönzőpolitika. E feltétel teljesülését is tevékeny együttműködésre célszerű alapozni. Az akadémiai törekvések ugyancsak erre irányulnak.

JEGYZETEK

¹ *Rózsa György*: A korszerű információ szerepe a tudományos kutatásban. A Magyar Tudományos Akadémián 1975. április 16-án tartott ankéton elhangzott előadás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1975. 6. sz.

Vita a társadalomtudományi információ problémáiról. (Az MTA elnökségének rendezésében 1978. márc. 7-én tartott kerekasztal megbeszélés téziseinek és vitájának ismertetése.) = Magyar Tudomány, 1978. 6. sz.

² *Rózsa György*: Nemzetközi együttműködés a társadalomtudományi információban, különös tekintettel a MISZON-ra. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1977. 4. sz.

Gregorovicz Anikó: A Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer (MISZON), = Magyar Tudomány, 1978. 11. sz.

³ Az MSZMP KB tudáspolitikai irányelvei megvalósításának tapasztalatai és időszzerű feladatai. = Magyar Tudomány, 1977. 9. sz.

⁴ A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai az 1979. évi közgyűlés után. Bp. 1979. 22. 1. (30. § /h = „Gondoskodik a kutatómunkát szakmai információval ellátó rendszer működtetéséről és korszerűsítéséről.”)

⁵ *Márta Ferenc*: Tudományos információ és az Akadémia. = Magyar Tudomány, 1978. 12. sz.
Rózsa György-Braun Tibor: A szakirodalmi információ korszerűsítése a Magyar Tudományos Akadémián. = Magyar Tudomány, 1978. 12. sz.

⁶ *A. Tomberg*: EUSIDIC Database Guide, Oxford, 1978, Learned Information

⁷ Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Információs Rendszer Iroda. Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. Tájékoztató. Budapest, 1979. OMFB.

⁸ A Science Citation Indexről = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1979. 5. sz.

⁹ Bükyné Horváth M.: Az Institute for Scientific Information gépi adatbázisainak alapját képező folyóiratok hozzáférhetősége Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1979. 5. sz.

¹⁰ E. Garfield: Citation analysis as a tool in journal evaluation. = Science, 1972. 4060.

¹¹ A TIM tevékenységéről részletesebb elemzést l. e kötet „Az MTA Könyvtár szerepe a társadalomtudományi információ fejlesztésében Magyarországon” c. írás „A Könyvtár mint a társadalomtudományi információ szervezője” c. fejezetében, továbbá e kötet második részében „A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon” (TMT, 1983. 6. 213–216.p.)

¹² A „francia kapcsolat” biztató kezdetek után nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat.

SUMMARY

NATURAL- AND SOCIAL SCIENCE INFORMATION SUPPLY AND THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

This publication was intended to inform the library profession. Its chapters are:

1. The increasing interest of the Academy in information
2. Adaptation at the Academy of the computerized data base of the Institute for Scientific Information (Philadelphia)
3. Informatics reading room
4. Informatics and infrastructure.

The article describes in detail the operation and application of the Science Citation Index and of the ISI publications in the Library. In respect of the social sciences, the article discusses the activity of the Hungarian Social Sciences Information Working Group, the link between the Library and MISON [a Russian acronym: International Social Sciences Information System of the Socialist Academies], the beginnings of the establishment of relations with Centre National de la Recherche Scientifique documentation services.

The conclusion of the article is: „Even the information produced by the most advanced technique is, when all is said and done, of a secondary nature which has to lead to the primary information, the book, the periodical, the research report. The higher the standard of the scientific work is, the more this applies.” It is consequently necessary to surround the computerized services by union catalogues functioning reliably and such technical equipment (e.g. telex, reprography) which make the complex service system viable.

Megjelent: Könyvtáros, 30.1980.4. 187–192.p.

AZ INTERDISZCIPLINÁRIS INFORMÁCIÓ FELHASZNÁLÁSA: A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Az 1825-ben alapított Magyar Tudományos Akadémia az ország legfelső tudományos szerve. Az MTA a kormányzat tudományos tanácsadó testülete, ezenkívül mintegy 45 kutatóintézetből álló, gyakorlatilag minden tudományra kiterjedő, igen jelentős tudományos kutatási hálózatot irányít, valamint kutatásokat finanszíroz és ellenőriz számos egyetemen is. Az MTA tudományos tájékoztatási központja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, amely egyben az ország egyik legjelentősebb tudományos információs bázisa is. Az Akadémia és a Könyvtár közösen hozzák létre, szervezik és terjesztik az interdiszciplináris információt.¹

1. Történeti háttér

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát 1826-ban, azaz csak egy évvel magának az Akadémiának az alapítása után hozták létre. Már a második világháborút megelőző időszakban az ország három legjelentősebb könyvtára közé tartozott, és 1948-tól kezdve, az Akadémia kutatóintézeti hálózatának könyvtári-információs egységeivel (45 intézmény) együtt Magyarország legjelentősebb tudományos információs bázisává vált, amely egyben a legszélesebb spektrummal is rendelkezik: 2,5 millió bibliográfiai tétel, 9000 kurrens periodika képezi az állományt, és ezek szinte minden tudományra kiterjednek.

A Magyar Tudományos Akadémia információs hálózata nagyon széles területet ölel fel és nagyon sokoldalú. Ez a sokoldalúság egyrészt az Akadémia tudományos tevékenységének széles spektrumát tükrözi, másrészt a történeti fejlődés során felhalmozott információ magas szintű integrációjának az eredménye. Ez az integráció annak a könyvtár – levéltár – gépesített interdiszciplináris információ közötti egységnek köszönhető, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára képvisel. A könyvtár az MTA információs hálózatának központja.

Az MTA Könyvtára úgy fejlődött, hogy jelenleg a szó legtagabb értelmében vett információs központnak tekinthető. A Könyvtár részévé vált elsőként az Akadémiai Levéltár, majd a Természettudományi Információs Igazgatóság, amely egyrészt számítógépes SDI szolgáltatásokat nyújt, másrészt pedig tudományelemzéssel (scientometria) is foglalkozik. A könyvtári feladatok folyamatos szélesítésének keretében előzetes tanulmányok folynak egy nemzetközi együttműködéssel felépítendő számítógépes társadalomtudományi adatbázis létrehozásáról.

2. Az információ integrációja és az interdiszciplináris szükségletek

Az interdiszciplináris információs szolgáltatások alapját – a nagy volumenű gyűjteményeken kívül – az az integrált könyvtár levéltár informatikai szolgálat típus

képezi, amelyet az MTA Könyvtára megvalósított. Az állomány által fedett tudomány-szakok széles területe és sokfélesége, a gyűjtemények különböző típusai, a különböző funkciók és szolgáltatások egybekapcsolása mind-mind olyan tényezők, amelyeknek együttes alkalmazása teremti meg az interdiszciplináris információt. Az információs szolgáltatások a hagyományos referenz szolgáltatástól a számítógépes adatbázisokig terjednek – az ETO nyelvén kifejezve a 0-tól a 9. szakig.

Annak a ténynek, hogy a Magyar Tudományos Akadémián és a Könyvtárban létrehozzák, szervezik és terjesztik az interdiszciplináris információt, többféle, egyrészt történeti, másrészt a kutatásban történő alkalmazások vonatkozásában pedig gyakorlati okai vannak.

A történeti ok egyszerű. 1945-ig, a felszabadulásig, a főleg adakozások útján létrehozott MTA elsőleges feladata a magyar nyelv ügyének szolgálata volt; könyvtára szintén adományok, valamint a nemzetközi kiadványcsere segítségével fejlődött, így egyáltalán nem meglepő, hogy exkluzív jellegű, a humán tudományokat preferáló intézménnyé vált. Erdemes megemlíteni, hogy a fentiek ellenére, éppen a nemzetközi kiadványcsere jó kiaknázásának következtében, már ebben a korszakban is igen jelentőssé vált a könyvtár tudományos szakfolyóirat-gyűjteménye (Proceedings, Comptes Rendus, Abhandlungen, amelyeket a külföldi tudományos akadémiák küldtek meg). Továbbá, ebben a korszakban a Könyvtár volt az Akadémia egyetlen intézménye.

A gyakorlati okok változatosabbak. Az Akadémia 1948-ban végbement újjászervezését követően a természet-, társadalom- és humán tudományok területén számos szakosított kutatóintézet jött létre. Azóta ezek a kutatóintézetek alapkutatással foglalkoztak és közülük mindegyik létrehozta a maga többé-kevésbé jelentős tudományos információs szolgálatát. Több közülük országos jelentőségre tett szert, mint pl. a Szegedi Biológiai Intézet, a Debrecenben működő ATOMKI, vagy a budapesti Központi Fizikai Kutatóintézet. A központi könyvtár szakmai és módszertani irányítása alatt mindezek a kutatóintézeti információs központok hálózattá szerveződtek. Eközben a központi könyvtár funkciórendszere is módosult: gondoskodnia kell mind az Akadémia, mind pedig az egész magyar tudományos élet dinamikus tudományos információval történő ellátásáról. Ez pedig a funkciókör jelentős mértékű kibővítését eredményezi, amelynek keretében többek között a könyvtárnak fokozatosan a következő feladatokat is teljesítenie kellett:

a) A kutatóintézeti könyvtárak és információs központok működésének koordinációja (azaz beszerzésük és kiadványcseréjük bizonyos fokú koordinációja stb.);

b) Az MTA képviselete a különböző nemzetközi szakmai szervezetekben (mint pl. a MISZON, az ECSSID – az ECSSID Bulletin-t az MTA Könyvtára adja ki stb.);

c) A központi akadémiai, illetve az országban megjelenő tudományos munkák, dokumentumok gyűjtése, őrzése (pl. a magyar akadémikusok műveinek bibliográfiája, az akadémiai kandidátusi és „nagydoktori” értekezések gyűjtése, a külföldi tanulmányútra utazó magyar kutatók utazási jelentéseinek gyűjtése);

d) Központi tudományos információs szolgáltatások nyújtása, mint pl. kutatásszervezésből, tudománypolitikából (az ezekben a témákban kiadott folyóirat 23 kötete jelent meg);

e) A könyvtár saját gyűjteményére épített és a könyvtári személyzet közreműködésével készülő kiadványok létrehozása (pl. az olyan sorozatok, mint a „Publicationes”, az „Informatika és Tudományelemzés”, a „Kézirattári Katalógusok”);

f) A nem-könyv és nem-periodika típusú anyagok gyűjtése, mint pl. az Akadémiai Levéltár gyűjteményei, amelyekben a Levéltár iratokat, magnetofonszalagokat, valamint fényképeket is gyűjt;

g) Korszerű információs technológiák bevezetése, pl. a mikrográfia, az offset reprográfia, xerox és hasonló;

h) Végül, de nem utolsó sorban az információs technikák modernizálása, amely néhány évvel ezelőtt a Science Citation Index mágnesszalagjai alapján nyújtott SDI szolgáltatások bevezetésével vette kezdetét.

Mindezek a fejlemények — más, e tanulmány keretében nem ismertetett fejleményekkel együtt — *funkcionálisan mint integráció, tartalmilag pedig mint interdiszciplinaritás jelentkeztek* (ezt az utóbbi jelenséget más terminológiát alkalmazva multi- vagy pluridiszciplinaritásnak is nevezhetjük). Az a)–h) pontok közös vonása: többé-kevésbé közvetlen módon tükrözik az intézményes vagy pedig személyi kutatási igényt.

3. Az interdiszciplináris információ néhány jellemzője

Mint ezt már fentebb is említettem, az MTA és Könyvtára (vagy könyvtárán keresztül) az interdiszciplináris információ előállítója, szervezője és terjesztője. Az előző fejezetben ismertetett adatok főképpen az Akadémia által képviselt kutatás-felhasználás kritériumait körvonalazza, és a program pontjai arra irányultak, hogy a könyvtár ki tudja elégíteni ezeket a várakozásokat. De ezeknél a céloknál is többre kell törekednünk.

Az Akadémia nemcsak interdiszciplináris érdekeket képvisel, de önmagában véve is interdiszciplináris intézménynek tekinthető (jelenlegi 10 tudományos osztálya valamennyi diszciplínát felöleli), és az akadémiai intézményekben elért kutatási eredmények többségét az Akadémiai Kiadó kiadványaiban (periodikák, monográfiák) publikálja. Az Akadémiai Kiadó több mint 100 periodikát ad ki, ezeknek megközelítőleg a fele — az „Acták” — idegen nyelveken jelenik meg, illetve olyan kooperáció keretében lát napvilágot, amelyben a nagyobb nemzetközi kiadók (Elsevier, Pergamon stb.) is részt vesznek. E periodikáknak egy jelentős része erősen interdiszciplináris jellegű, mint pl. a „Scientometrics” (szerkesztősége az MTA Könyvtárában működik, az Elsevier és az Akadémiai Kiadó közös gondozásában jelenik meg).

Az MTA Könyvtára, hasonlóan magához az Akadémiához, szintén képviseli, sőt meg is valósítja ezt az interdiszciplinaritást, mégpedig szerkezete, gyűjteményei és szolgáltatásai útján (l. a 2. fejezet a)–h) pontok!). A Könyvtár jelenleg egy olyan információs létesítmény, amely szervezeti formáját tekintve integrált, jellegére nézve interdiszciplináris, ezenkívül összekapcsolja a hagyományos könyvtári és levéltári funkciókat a számítógépes információs szolgáltatásokkal. Egyrészt általános gyűjtőkörű könyvtár (a hagyomány megőrizte a „könyvtár” elnevezést és nem tünteti fel az információs intézményi funkciókat a könyvtár nevében), de ugyanakkor bizonyos szakterületek vonatkozásában a könyvtárt szakkönyvtárnak kell tekinteni (ilyen szakterületek a nyelvészet, az irodalomtudomány, a klasszika filológia, az orientalisztika, a tudományszervezés — továbbá igen jelentősek a matematika, a fizika és az egyes természettudományi szakok területén kialakított periodika-gyűjtemények). A könyvtárhasználók összetétele is jól tükrözi a könyvtár interdiszciplinaritását.

Melyek azok az általánosítható, vagy méginkább általános vonások, amelyek a fentebb részletezett interdiszciplináris intézmény vagy tájékoztatási szolgálat alapján szembevetűnk?

a) A múlt században kezdődő és a XX. században felerősödő szakosodási tendencia jelenleg – a tudományos fejlődés mai alakulása következtében – az integráció és az interdiszciplinaritás irányába mutat. Ezt az irányvonalat az információs szolgáltatások is követik, illetve kiadványaik és szekunder szolgáltatásaik útján elő is segítik, és mindezeket a lehetőségeket nagymértékben kiszélesíti a számítástechnika alkalmazása is.

b) Az interdiszciplináris információ kiterjed az egész világ tudományos tevékenységére (megállapítja, melyek az újfajta kutatások), az interdiszciplináris információ ezenkívül új kutatásokat is képes létrehozni, ugyanakkor kielégíti a folyó kutatás és a konkrét felhasználók igényeit.

c) Míg a könyvtári referenz szolgáltatások, különösen azok, amelyek a múlt században jutottak fontosabb szerephez, a kutató-felhasználó igényeihez igazodtak, addig a XX. század utóbbi évtizedeiben kialakult információs szolgálatok maguk is kezdeményezőbbé váltak és egyre inkább magának a kutatásnak is szerves részét képezve egyre kreatívabb szerepet játszanak.

*

A fenti folyamat nem független az információs rendszerek interdiszciplináris jellegétől. Nagy a valószínűsége annak, hogy az információ területén a kreativitás és az interdiszciplinaritás közötti kapcsolatok vonatkozásában még számos olyan jelenséget, vonást találunk, amelyeknek elemzésével még senki sem foglalkozott. A magam részéről én is ehhez a témához kívántam hozzájárulni.

JEGYZET

¹ E közlemény a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) 1984. évi hágai 42. tudományos konferenciája alkalmából íródott és a konferencia gyűjteményes kötetében jelent meg. (The use of Information in a Changing World, A. Van Der Laan and A.A. Winters (Editors) Elsevier Science Publishers B.V. (North-Holland) FID, 1984. 171–174.p.)

SUMMARY

MAKING USE OF INTERDISCIPLINARY INFORMATION · THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

This paper was prepared for the 42nd FID conference of 1984, and was originally published in its volume, in English. Its chapters are:

1. Historical background
2. Information integration and interdisciplinary needs
3. Some characteristics of interdisciplinary information.

Under the sign of integrated information and interdisciplinary needs the Library performs the following functions:

a) co-ordinating the libraries and information centres of research institutes (meaning to some extent co-ordination of their acquisitions and exchange of publications, etc.);

b) representing the Academy at international professional organizations;

c) the keeping of some central academic and national scientific records (e.g. compilation of the bibliography recording scientific works of the members of the Academy, the collection of candidates and Academic doctoral theses);

d) provision of central scientific information services, such as science of science, research management, science policy;

e) publication activities based on the Library's own collections with the cooperation of its personnel;

f) the collection of non-book and non-periodical type material such as the Archives of the Academy operating as an independent department with its archive-, tape- and photographic collections;

g) the introduction of up-to-date information technologies, such as micrography, offset reprography, xerography and alike;

h) and at last but not least the modernization of information techniques, which started up a few years ago with the SDI services based on the magnetic tapes of the Science Citation Index.

Megjelent: The use of information in a changing world. Ed. by A. Van Der Laan and A.A. Winters. Hague, 1984. FID. 171-174.p.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

BÉL MÁTYÁS
KÉZIRATOS HAGYATÉKÁNAK
KATALÓGUSA

A Kulturális Emlékeink Feltárása c. főirány
kiadványprogramjának keretében, az MTA Könyvtár
kiadásában megjelent kötet

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA A 2000. ÉV FELÉ

Gondolatok egy rekonstrukció kapcsán

„Jó dolog könyvtártörténetet
írni, de még jobb csinálni.”
(Apokrif aforizma)

„Egy tudományos nagyüzemet, mint amilyen egy nagykönyvtár, alapjában úgy kell menedzselni, mint egy nyereségorientált vállalkozást; míg azonban az utóbbinál a nyereség mérhető és közvetlen, addig a könyvtárnál a „nyereség” többnyire áttételesen, szellemi hatékonyságnövelés formájában jelentkezik.”

(Eretnek gondolat).

Alapállás: az igényektől a szükségletekig

Ez az írás minden bizonnyal nem mentes a szubjektivitástól. Hogyan is lehetne másként 25 évi akadémiai könyvtári és 30 évi akadémiai kötöttség után?

Attól azonban, hogy egy írás szubjektív hangvételű, még reális is lehet, bár a kitekintő, a távlatokat előre vetítő írások bizonyos mértékig mindig a realitás és a kívánságok (vagy ellenkívánságok) határán mozognak. Nem is lehet ez másként, mert nemcsak „a múltat nem lehet előre látni”, de a jövőt is csak elég magas tévedésszázalékkal. A jövőkép felvázolása a jelen és a múlt elemzéséből indulhat ki és számolnia kell előre nem látható tényezőkkel, továbbá olyan elemekkel, amelyek a megfogalmazás idején talán még igény formájában sem léteznek. A jövőképnek tehát igény-felkeltő (de nem fantazmagória) vonásokkal kell bírnia. Az igényfelkeltés tényleges alapját a vonatkozó nemzetközi fejlődési trendek, a nemzeti gazdasági-kulturális adottságok, valamint a használók, adott esetben a kutatók latens, potenciális igényei képezik, még akkor is, ha ezek a használók – mint említettem – az adott időpontban még nem is tudják igényeiket megfogalmazni. (Alighanem ez is az igények majdani kielégítésére hivatottaknak a dolga.) Azt hiszem, az a *reális jövőkép*, amelyik felméri, hogy az igények hogyan válhatnak szükségletekké. E kettő összekeveredése zavart okozhat, mert ha szükségletként kezelnek valamit, ami valójában még csak igény, irreálissá válhat az előretekintés (hosszú távú tervezés, prognosztizálás, futuroológia). Ugyanis így háttérbe kerül a fokozatosság, az új elemek és tényezők bevezetéséhez szükséges szemléletváltozás. Ehhez viszont mellőzhetetlen az oktatás-képzés, az infrastruktúra kiépítése és más, nem közvetlen „termelői” beruházás. A Concorde típusú repülőgép üzemeltetéséhez nem elég a gép beszerzése, szükség van hatalmas járulékos beruházásokra, kiegészítő szolgáltatásokra, a környezeti ártalmak korlátozására, szervezési és szemléleti változtatásokra is. Egy másik, szakmailag közelebbi példa: a mikroreprográfia tömeges alkalmazásához nem elegendők a legkitűnőbb felvevő- és olvasógépek, ha a mikroolvasmányok használata szilárd ellenszenvbe ütközik. Az igényfelkeltés,

a szoktatás, a szükségletté válás olyan *folymat*, amelyet lehet ugyan gyorsítani – sőt kell is –, de nem venni róla tudomást semmiképpen sem lehet. Egy példát az igényfelkeltéstől a szükségletté válásig tartó folyamatról. A tudományos nagykönyvtárak – a szocialista országokban különös súllyal az akadémiai könyvtárak – egyik legfontosabb *kvázi kutatásszervező feladata* a világ szakirodalmából kiolvasható-sejthető új kutatási irányzatok jelzése a tudománypolitika, a kutatásirányítás számára. A folyó kutatások, a tudományos munka „napi” szakirodalmi ellátásán túlmenően ez a kitekintés adja meg munkájuk egyik nagy értékét.

E kitérőnek tűnő bevezetéssel (filozofálgatással?) az itt következő írás szemléletét akartam beajánlani az olvasónak. Ez a szemlélet – az elmondottak után talán indokolni sem kell – *a hagyomány és korszerűsítés* egybekapcsolásával alakult ki és elválaszthatatlan a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárától (a továbbiakban MTAK).

Mi teszi azonban éppen most időszerűvé ezt a kitekintést, eltekintve attól, hogy bizonyos időközönként mindenképpen célszerű elgondolkozni a távlatokon? Esetünkben a válasz: az MTAK rekonstrukciója. A rekonstrukció célja az, hogy új és kedvezőbb elhelyezésre nyílt lehetőség valóra váltásával ne csak alkalmasabb és kellemesebb szintérhez jusson üzemeltető és használó egyaránt, hanem ezzel párhuzamosan a megváltozott elhelyezési feltételek optimálisan, vagy legalábbis nagymértékben kihassanak a tartalmi munka minőségi emelésére, a racionálisabb szervezésre, a *hatékony-ság-orientáltságra*.

Rekonstrukció – bővítés

Az MTAK az Akadémia palotájának megalkotása óta (1866) áll jelenlegi helyén. Mostoha körülményeiről azonban – mert évtizedek óta kinőtte történelmi levegőjű, de diszfunkcionális elhelyezését – nem kívánok elmélkedni; az érdeklődő figyelmébe az *Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez* c. cikket ajánlom (a Roosevelti téri építési program „nekrológia”). A jelenlegi rekonstrukció programjáról és eddigi menetéről azonban részletesebben kívánok tájékoztatni.

Előzmények, előkészítés, tervezés

Az 1826-ban alapított MTAK az ország volumenében legnagyobb és legváltozatosabb *tudományos* gyűjteményekkel és szolgáltatásokkal rendelkező nagykönyvtár, az MTA könyvtári hálózati, kiadványcsere és szakirodalmi-informatikai központja, egyben az MTA levéltára. Az Országos Széchényi Könyvtárral és a budapesti Egyetemi Könyvtárral az MTAK alkotja azt a művelődéstörténeti triászt, amely együttesen képviseli a nemzeti könyvtári és általános tudományos nagykönyvtári funkciórendszer¹. Az MTAK állománya ma *1,7 millió bibliográfia egység*, viszont olvasói férőhelyeinek száma csak 70, pontosan annyi, amennyi jelenlegi helyének megnyitásakor, 120 évvel ezelőtt volt. Az említett két viszonyszám önmagában is tükrözi a helyzet ellehetetlenülését, különös tekintettel az MTA fejlődésére, intézményrendszerének 1949-től történt megszervezésére. Az MTAK világszerte számon tartott gyűjteményei korszerűtlenül, részben veszélyeztetetten, pótraktárakban, szétszórta helyezkednek el. Szolgáltatásait, elsősor-

ban olvasóforgalmát szűkös elhelyezési körülményei rendkívül korlátozzák. Mindezekből következően nem lehetett tovább halogatni az épület-probléma megoldását. A korábbi új épület emelésére irányuló és más, eredménytelen kísérletek (mindezek egy nagyobb lélegzetű tanulmányba kíváncznak) után a jelenlegi program az MTA palotájával egy tömböt alkotó Arany János utcai ún. „akadémiai bérház” (az Akadémia utca – Arany János utca–Széchenyi rakpart által határolt épület) átalakítását irányozza elő rekonstrukció formájában. Ez a megoldás *történetileg* a legmegfelelőbb, mivel *az Akadémiát és könyvtárát helyileg együtt hagyja*. (Világviszonylatban is szinte egyedülálló egy Akadémia vezető szerveinek, a könyvtárnak és a konferenciaközpontnak az együttese.) A rekonstrukció-bővítés felújítás (nagyjavítás) jelleggel történik akadémiai eszközökből, bizonyos beruházási hányaddal. A beruházási cél (1980. május 21.) egy 1978 májusában készült előtanulmányra épült, amely azt vizsgálja, hogy az V. Arany János u. 1. sz. alatti lakóépület alkalmassá tehető-e könyvtár céljaira. Az Arany János u. 1. sz. alatti épületbe az MTAK részlegesen már régóta betelepült: raktárainak tekintélyes része áthúzódott a székházból a bérházba, munkahelyiségeinek egy része ugyancsak ott helyezkedett el az Akadémia utcai fronton. Így eléggé kézenfekvő megoldásnak látszott az Arany János u. 1. sz. alatti bérház.

Az előtanulmány az épület adott, hat szintjéből indult ki és így 5800 m² alapterülettel számolt és tett első, természetszerűleg még ki nem érlett javaslatot a terület felhasználására. Ennek alapján *Márta Ferencnek*, az MTA főtítkárának előterjesztésére *valamennyi tárca pozitív* véleményének figyelembevételével *Lázár György*, a Minisztertanács elnöke engedélyezte a lakáspótlást követően az épület átépítését könyvtár céljára. 37 lakást kellett pótolni, s e célra 40 millió Ft állt rendelkezésre. Az MTAK maga bonyolította le – bérleti díj jelleggel is – a lakáspótlási programot. Ez négy évet vett igénybe a Fővárosi Tanács és szerveinek közreműködésével és a költségelőirányzaton belül. (Tápasztalatai egy testes közgazdasági-szociológiai-szociográfiai esettanulmány-gyűjteményt érdemelnének.)

A beruházási cél jóváhagyása után 1980 augusztusában a Középülettervező Vállalat (KÖZTI) – amely az MTA-tól megbízást kapott a tervezési munkákra – házi tervpályázatot írt ki. Erre négy pályamű érkezett be. A benyújtott terveket belső és külső szakértőkből álló zsűri *Major Máté* akadémikus elnökletével bírálta el. *Tolnay Lajos* és *Lőrinczi Edit* terve bizonyult a legelőnyösebbnek. Az épület adottságaival leginkább ez számolt, ugyanakkor a pince és a földszint megosztásával a szintek számát kettővel, azaz nyolcra növelte. (A belső udvarok beépítésre kerülő részén, továbbá a földszinten az előcsarnok alapterületén megmaradt a szintek eredeti belmagassága.) Az eredeti kubatura mellett így közel 1200 m²-rel emelte a hasznosítható, nettó alapterületet; a bruttó területnövekedés megközelíti a 2000 m²-t.

A pályadíjas mű alapján készült a beruházási program, melyet 1981. decemberben nyújtottak be. Ennek figyelembevételével készült el az engedélyezési, majd a kiviteli tervdokumentáció. A kiviteli tervdokumentációt a KÖZTI 1984 áprilisában adta át.

A rekonstrukciós munkálatokat 1984 szeptemberében kezdte el a Középületkivitelező Vállalat (KÖZÉV); az utolsó lakó 1985 augusztusában távozott. Az építkezés elkészültének kívánatos határideje 1987 vége – így jelentette be *Láng István*, az MTA főtítkára 1985 szeptemberében az MTA apparátusának tartott programbeszédében.

A rekonstrukció területmérlege

Az MTAK jelenleg (1984. évi adatok) az alábbi alapterületekkel rendelkezik:

(1) A könyvtár alapterülete az MTA székházában (V, Roosevelt tér 9.)	3023 m ²
(2) Törökbálinti DEPO II. könyvraktár (3 x 1500 m ² szinten 23 km polcrendszer)	1500 m ²
(3) Újpesti rakpart, könyvraktár	720 m ²
(4) Sokszorosító-házinyomda (VI. Rózsa Ferenc u. 10.)	80 m ²
(5) Könyvkötészet (VII. Majakovszkij u. 79.)	160 m ²
(6) Levéltár (V. Münnich Ferenc u. 7.)	115 m ²
Összesen	5598 m ²

A rekonstrukció elkészültét követően az MTAK a székházban kiürít és átad 1552 m² alapterületű helyiséget. A székházban marad továbbra is a Keleti Gyűjtemény, a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, a Mikrofilmtár és fotólaboratórium és a gyorsmásolószolgálat összesen 1471 m²-nyi alapterületen.

Az MTAK alapterülete a rekonstrukció után:

(1) Arany János u. 1.	7606 m ²
(2) A székházban maradó helyiségek	1471 m ²
(3) Külső raktárak, üzemek, munkahelyek	2575 m ²

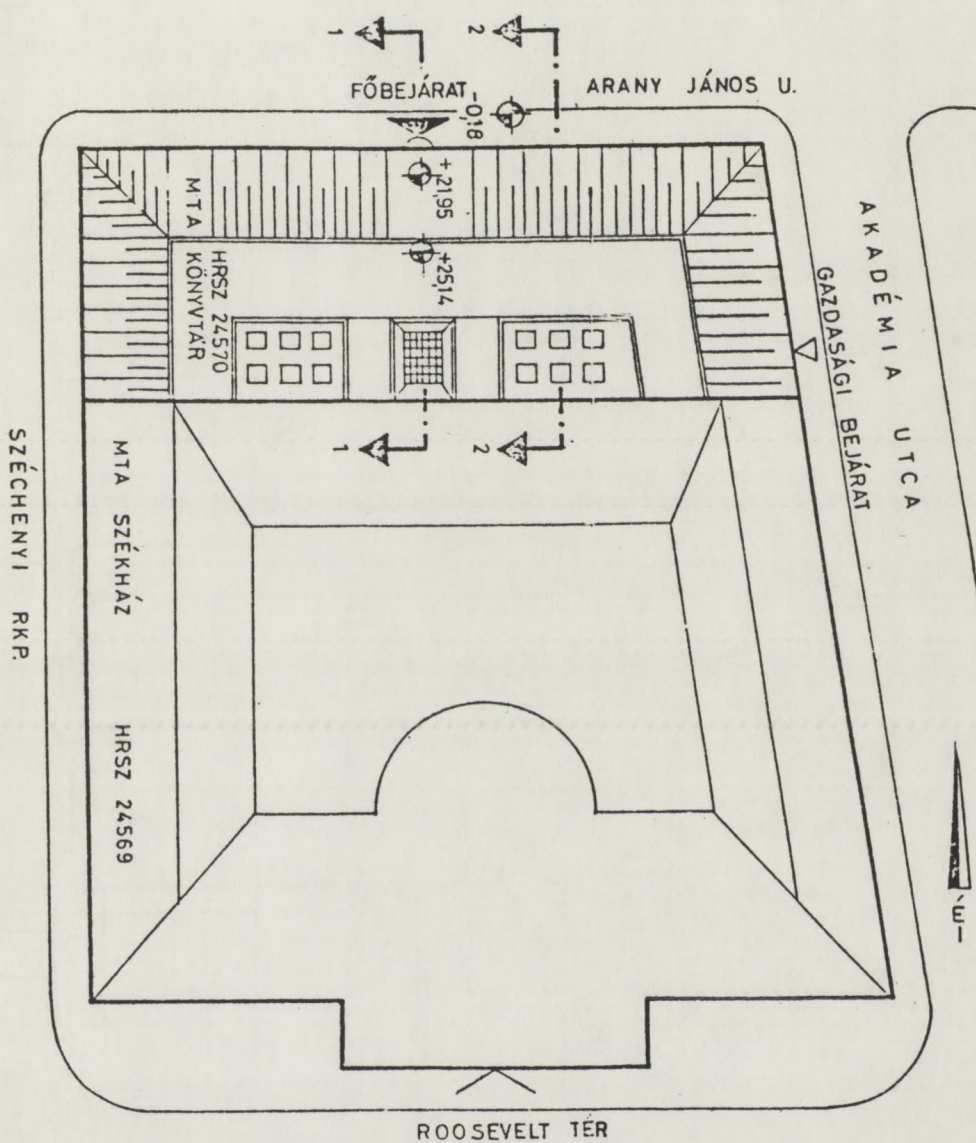
A területbővítés 6054 m², a jelenleginek mintegy 100 %-a. A működési szempontból hátrányos több telephely megmarad ugyan, de a *szolgáltatások*, főleg a helybenolvasási lehetőségek jelentős mértékben *kibővülnek*. A férőhelyek száma (könyv és folyóirat) több mint 200 %-kal megnő. A rekonstrukció fő előnyének ez tekinthető, de vele egyenértékűek az állományvédelmi kihatások, sőt járulékosan ide sorolható a munkahelyek korszerűsítése is. Nem utolsó sorban pedig a területbővülés, a kulturáltabb munkakörülmények lehetővé teszik a fokozott hatékonyság-orientáltságot, ami a rekonstrukció vezérfonala.

Az új elhelyezésnek — a székházban maradó és a kihelyezett részlegekkel együtt — mintegy 20–25 évig kell biztosítania a fejlődés fizikai-térbeli feltételeit. Van ugyan elképzelés a további bővítésre is (saknyelven szólva „borítékolt lépés”), de ez már a 2000. év utánra marad.

Építészeti leírás

A könyvtári rekonstrukcióra számításba vett lakóépület pincéből, földszintből és négy emeletről áll, s mint mondtuk, az MTA székházával egy tömböt alkot (l. 1. ábra). Városképi szempontból az épülettömb kiemelkedő része a pesti Duna-partnak. Ezért a Fővárosi Műemlék Felügyelőség bizonyos megkötéseket írt elő, s a tervezés során arra törekedtek, hogy az épület jellege, homlokzati egysége változatlan maradjon az átépítés után.

Az 1865-ben épült lakóház szerkezeteit csak kis mértékben lehet hasznosítani, jelentős részük lebontásra kerül. Megmaradnak az utcai és udvari főfalak, és a háromkarú, szép ívelésű lépcső a szintenként csatlakozó boltozatos keresztfolyosóval. A középfalat, belső válaszfalakat, födémeket, boltozatokat, függőfolyosókat lebontják. A megmaradó falak között, az új tartószerkezetek és födémeik megépítésével, az udvarok első emeletig történő beépítésével alakul ki a nyolcszintes új könyvtárépület (l. 2., 3. ábra).

1. ábra Helyszínrajz

Az épület jellemző méretadatai:

alaprajzi befoglaló méretek:

54,52 m x 18,99 m

bruttó alapterület:

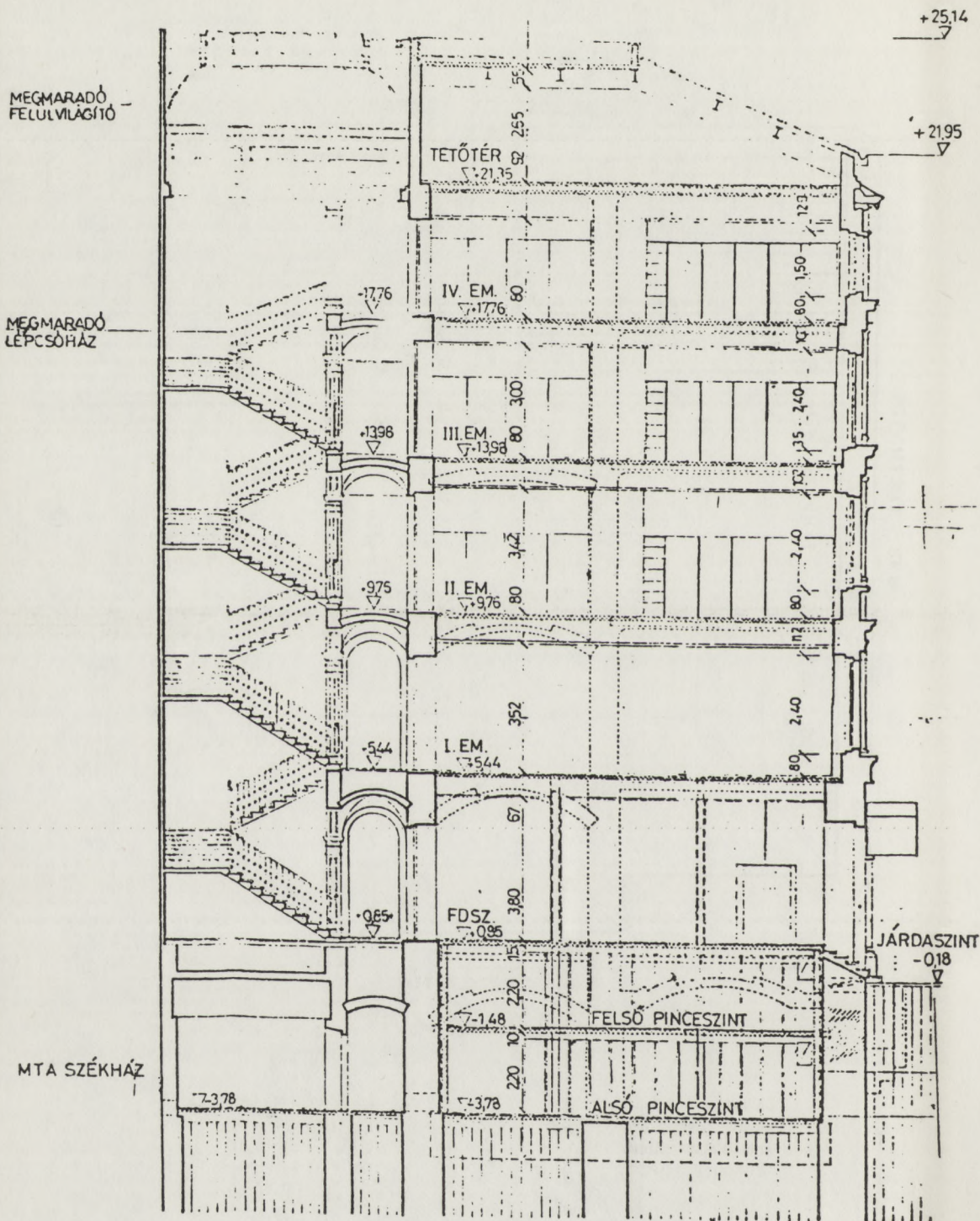
9145 m²

nettó alapterület:

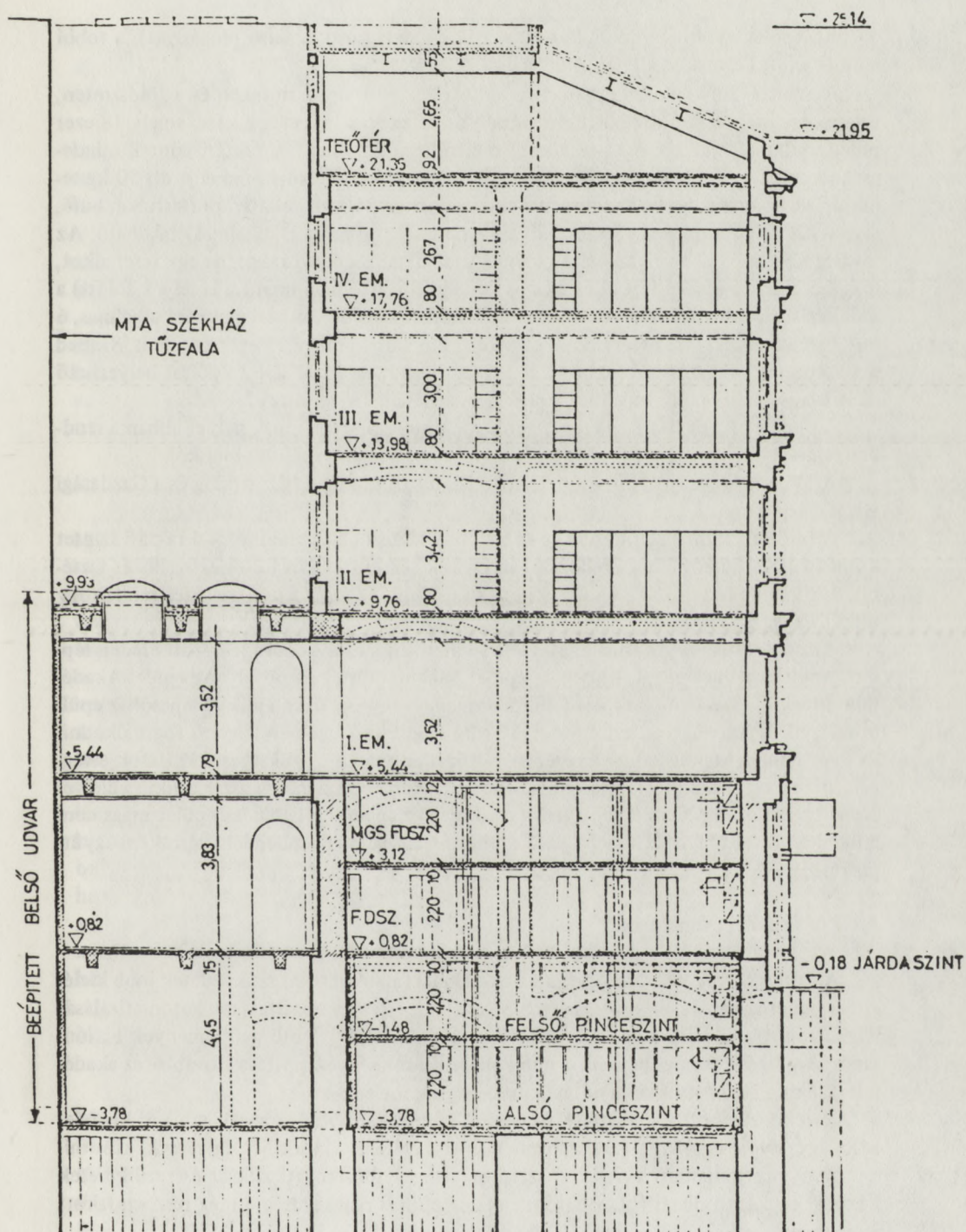
7606 m²

köbtartalom:

27 ezer 1 m³

2. ábra 1. metszet

3. ábra 2. metszet

Az épület nyolc szintjéből két szint a járda alatt (alsó és felső pincszint), a többi a járda felett helyezkedik el.

A szintek funkcionális elrendezése a következő: a pincszinteken és a földszinten, valamint a megosztásból kialakuló magasföldszinten kap helyet a raktár, amely 18 ezer polc-folyóméterével kb. 800 ezer könyv tárolására alkalmas. A raktári szintek mindegyike közvetlen kapcsolatban van az első emeleten lévő olvasóteremmel 4 db 50 kg teherbírású könyvlift útján. A földszinti előcsarnokban 250 fős ruhatár, portásfülke, büfé, ezenkívül bemutatóterem (50 fő számára-előadások tartására is alkalmas) található. Az olvasóterem az első emeleten az Akadémia utcától a Széchenyi rakpartig egy teret alkot, magába foglalva a beépített udvarokat is, amelyekben (jobban mondva amelyek fölött) a katalógushálózat nyer elhelyezést. Az olvasóterem 146 olvasó befogadására alkalmas, 6 kutatófülke is lesz. Itt helyezkedik el a kézikönyvtár mintegy 15 ezer kötete is. Szabad polcokon, ill. rekeszes tárolókban kb. 17 ezer könyv és 2500 féle folyóirat helyezhető el. A könyvtárállomány védelmét szolgálja a zártláncú TV-rendszer.

Az épület II. és III. emeletén a funkcionális osztályok kapnak helyet abban a rendben, amelyet az egymással és az olvasóteremmel szükséges kapcsolat indokol.

A IV. emelet az Igazgatóság, a Szakirodalmi Informatikai Igazgatóság és a Gazdasági Hivatal szintje².

A tetőtér a klimaberendezése és az egyéb gépészeti objektumoké. A 4 raktári szintet klimatizálják (hűtés, fűtés, szellőzés), az olvasói térben a nyári hűtés és szellőzés történik a klímarendszerről. Az épület folyosóin és több helyiségben a szellőzés szintén így oldódik meg.

Az épület függőleges forgalmát 3 lépcső biztosítja; ezek közül a felújított eredeti lépcső, mint műemlékjellegű egység az épület hangulati értékeit növeli. Az épület Akadémia utcai, ill. Széchenyi rakpart felőli szárnyaiban egy-egy üzemi jellegű lépcsőház épül. Mindegyik lépcsőház mellett egy-egy 500 kg teherbírású személyfelvonó fog működni.

Az épület homlokzata lényegében változatlan marad a szükséges felújítások elvégzése után; csupán a főbejárat kerül az épület tengelyébe (az eddigi aszimmetrikus elhelyezéssel szemben) a Műemlékfelügyelőség kikötése alapján. (Jóllehet az épület maga nem műemlék, de az MTA Székházzal való egybeépítettsége miatt műemléki-városképi együttes része.)

A rekonstrukció „filozófiája”

A könyvtár-rekonstrukció célja az akadémiai (alapkutatási) szükségletek jobb kielégítése, lehetőségeinek megjavítása és bővítése (beleértve a szolgáltatások automatizálását is), valamint a milliárdokban kifejezhető nemzeti értéket jelentő gyűjtemények biztonságos megőrzése; járulékos célja a munkahelyi körülmények javítása, továbbá az akadémiai székház rekonstrukciója feltételeinek megteremtése.

A rekonstrukció előkészítése (tervezés, építési kapacitás, szanálás stb.) és kivitelezése egy nyereségorientált vállalkozás menedzselésének modelljét igyekszik követni.

A nyereségorientált vállalkozásszerű menedzselésből következik az ésszerű keretek közötti kockázatvállalás (pl. a rekonstrukciós bontás megkezdése a még részben lakott épületben).

A rekonstrukció végrehajtásának alapgondolata: a minél gyorsabban megvalósuló épület a leggazdaságosabb, a legolcsóbb, míg bármiféle halogatás a legnagyobb pazarlás (ármódosulások, áttervezések, elavult berendezések installálása stb.).

Az eredményességi, gyorsasági-gazdasági tényezők közül következik, hogy elvileg optimálisan azt és annyit célszerű beépíteni, amennyire műszaki lehetőség, kapacitás van, nem pedig — a tapasztalatok szerint amúgy is mindig fluktuáló — pénzügyi keretektől tenni függővé a beépítést.

A rekonstrukció időszakában a szükségképpen jelentkező belső költöztetési, szervezési többletfeladatok és átmeneti üzemeltetési nehézségek nem járhatnak a szolgáltatások mennyiségi és főleg színvonalbeli csökkenésével.

A fentiekből következik, hogy a rekonstrukciós program menedzselését jórészt az érdekelt könyvtár maga tartsa kézben — együttműködésben a főhatósággal és a kijelölt beruházóval —, mivel senki más nem érdekelt annyira a gyors, gazdaságos, hatékony megvalósításban, mint az érintett maga.

Mire épül a jövő?

A rekonstrukció programjának bemutatása után, amelynek megvalósítása adja az MTAK perspektivikus működésének fizikai kereteit, arról kell szólni, milyen *tartalommal* kívánjuk ezeket a kereteket kitölteni, illetőleg mire lehet reálisan építeni a keretek kitöltésében? Magának a rekonstrukciós programnak a kidolgozásakor már figyelembe vettük, hogy az adott épülethatárokon belül hogyan lehetne optimálisan fejleszteni a funkciókat és szolgáltatásokat. Az volt a kiindulópontunk, hogy a kibővült alapterület ne csak kulturáltabb, funkcionálisabb elhelyezési körülményeket nyújtson a megnövekedett számú használnak, az állandóan fejlődő állománynak és a könyvtár munkatársainak, hanem teremtsen meg a fejlesztés, a korszerű könyvtár- és információs technológia feltételeit is. Ennek a korszerű technológiának szolgáltatás-központúnak kell lennie és ennek a szempontnak rendeljük alá alakulóban lévő elképzeléseinket. Azért beszélünk alakuló elképzelésekről, mert véglegesen kialakított program még nincs — bár már körvonalazódik —, ám nem is látszik reálisnak egy minden részletre kiterjedő tervezésbe belemenni. Olyan *rugalmas tervezési módszert* kívánunk alkalmazni, amely gyorsan, tehát gazdaságosan képes alkalmazkodni a nemzetközi technológiai fejlődéshez és a változó pénzügyi adottságokhoz. Tekintetbe véve e két tényezőt, a könyvtár fejlesztését inkább a 2000. év felé haladó *tendenciaként* fogalmazzuk meg. Így talán jobban elkerülhető mind a földhöztapadtság, mind pedig az álmok kergetése.

Művelődéstörténet és szakirodalmi információ

E tendencia felvázolásakor az MTAK hagyományaiból, funkcióiból, eddigi teljesítményeiből és a vele szemben támasztható igényekből és potenciális igényekből indulunk ki. Az intézmény, mint általános tudományos nagykönyvtár és az Akadémia szakirodalmi információs központja, funkciórendszerében egyaránt hordoz gyűjteményi és szakirodalmi információs, kutatásszervezési, alkotóműhelyi és szakmai szervezési jegyeket. Leegyszerűsítve: az MTAK-ban, hagyományai és a tudatos fejlesztés következményeként a *mű-*

velődéstörténeti és szakirodalmi információs vonások egyesülnek az akadémiai jellegjegyében. Mindez egymással összefüggésben, kölcsönhatásban jelentkezik, és szervesen kiegészíti egymást. Időszakoktól akadémiai és általános használati igényektől függően hol az egyik, hol a másik funkciócsoport kerül előtérbe, anélkül azonban, hogy elnyomná a másikat. Az utóbbi két és fél évtized a tájékoztatási, a szakirodalmi információs funkció erőteljes fejlesztését, kiemelt kezelését kívánta meg mind az általános tudományos, mind pedig az akadémiai igényekből következően. Így alakult ki a hatvanas évek elején *Erdei Ferenc* akkori főtítkárral erőteljes támogatásával a tudománypolitikai dokumentáció és így jelent meg a szakmai körökben „akadémiai zöld füzetek” néven ismert Tudományszervezési Tájékoztató (ma Kutatás-Fejlesztés című folyóirat). Előreláthatólag még jó ideig e kétféle (általános tudományos és akadémiai) érdekekből kiindulva és figyelemmel a nemzetközi kötelezettségre a szakirodalmi információs funkció továbbra is meghatározó jelleggel bír. Egy könyvtár *funkciórendszerében az állománynak meghatározó szerepe van*. Lássuk, mit mutatnak az adatok³.

Állomány

Mindenekelőtt nézzünk néhány számszerű jellemzőt!

Az állomány és gyarapodása

Dokumentum	Állomány 83.XII.31-én	1983. évi gyarapodás	1984. évi gyarapodás	Törlés	Állomány 84.XII.31-én
könyv	905 675	15 012	15 480	42	921 113
periodikum (köt.)	250 414	5 761	5 685	10	256 089
kézirat	497 277	18 985	16 803	-	514 080
mikrofilm	19 997	480	359	-	20 356
Összesen:	1 673 363	40 238	38 327	52	1 711 638

A gyarapodás százalékos megoszlása az ETO-szakok szerint

Szakcsoport	Könyv		Periodikum	
	1983	1984	1983	1984
001 tudományszervezés	0,6	0,5	-	-
02 általános művek, vallástörténet	6,0	6,1	11,5	12,0
1 filozófia, pszichológia	3,8	4,0	2,6	2,7
3 társadalomtudományok	8,9	8,6	14,4	13,3
5 természettudományok	11,8	11,2	30,1	29,8
6 alkalmazott tudományok	4,5	4,1	6,0	6,0
7 művészetek	3,8	5,0	2,6	2,7
80 nyelvtudomány	7,1	7,8	10,2	10,7
809 orientalisztika	11,0	10,4	7,8	7,1
82 irodalomtudomány, szépirodalom	28,0	29,6	7,2	7,5
9 földrajz, régészet, történettudomány	14,5	12,7	7,6	8,2
	100,0	100,0	100,0	100,0

Ami ebből a táblázatból nem olvasható ki, az állomány *minősége*: az ország legnagyobb tudományos periodikagyűjteménye, a művelődéstörténetileg felbecsülhetetlen értékű Kézirattár és régi akadémiai levéltár, az ezernél több ősnymtatvány, a világhírű Kaufmann-gyűjtemény, az alap kutatásokhoz szükséges nemzetközi szakirodalom java. A volumenről annyit, hogy az OSZK után a második legnagyobb, a tudományos gyűjtemények között pedig az első. Az állomány jellemzői: egyetemesség, tematikai és nyelvi változatosság, a differenciáltság a kiadványtípusokban; döntő többségben tudományos művek, egyedi példányok. A szakirodalmi ellátás képe az akadémiai *intézeti könyvtárak állományával* teljesedik ki.

Dokumentum-fajta	Állomány 1983.XII.31-én	1984. évi gyarapodás	1984. évi törlés	Állomány 1984.XII.31-én
könyv	803 992	38 088	2305	824 506
folyóirat	327 863	31 931	395	340 383
egyéb dokumentum	324 086	14 065	4048	334 496
Összesen:	1 455 941	84 084	6748	1 499 385

Érdemes talán megjegyezni az állománygyarapításra felhasznált összeget is:
 1983: 37 895 888 Ft 1984: 44 199 874 Ft

A 48 intézeti könyvtár állománynagysága szerint a következőképpen oszlik meg:

6 könyvtár, 50 ezer egységen felül, összesen	652 258 könyvtári egység
19 könyvtár, 20 ezer egységen felül, összesen	640 877 könyvtári egység
8 könyvtár, 10 ezer egységen felül, összesen	120 850 könyvtári egység
9 könyvtár, 5 ezer egységen felül, összesen	65 557 könyvtári egység
6 könyvtár, 5 ezer egységen alul, összesen	19 843 könyvtári egység
Mindösszesen:	1 499 385 könyvtári egység

A legnagyobb állományú hat intézeti könyvtár a következő:

Földrajztudományi Kutató Intézet	61 743
Irodalomtudományi Intézet	143 038
Központi Fizikai Kutató Intézet	164 387
Történettudományi Intézet	95 736
Világgazdasági Kutató Intézet	61 124
Zenatudományi Intézet	126 230
Mindösszesen:	652 258

A hálózati könyvtárállomány minőségére ugyanaz jellemző, mint a központéra; így a *3,2 millió egységnyi* akadémiai állomány minőségileg valóban kitüntetett helyet foglal el az ország szakirodalmi ellátásában, s volumenében a felsőoktatási könyvtárhálózat

(28 könyvtár 10 768 841 egység) után következnek. Az országba járó *külföldi folyóiratok mintegy 50 %-a* található meg az akadémiai hálózatban.

Használat

Az állomány a használatban realizálódik, ezért mindenekelőtt nézzük meg, kik az olvasók?

<i>A könyvtár használói</i>	1983	1984
Beiratkozott olvasók száma	3346	3473
(napijegyek nélkül)		

A használók *tudományos fokozat és foglalkozás* szerinti megoszlása:

	1983	1984
	%ban	
Az MTA rendes és levelező tagja	1	2
egyetemi tanár, tudományok doktora, kandidátus	18	22
egyetemi oktató (docens, adjunktus, tanársegéd)	10	9
tudományos kutató, aspiráns	24	25
nem főfoglalkozású kutatók (orvos, mérnök, szerkesztő, könyvtáros stb.)	24	25
egyetemi hallgató	16	12
egyéb	7	5
	100	100

Minden bizonnyal egyedülálló *kvalifikáltság* szempontjából ez az olvasói összetétel. De jellemző a dokumentumhasználat összetétele is.

Állományhasználat (a látogatási alkalmak számában)

Dokumentumfajta	helybenolvasás		kölcsönzés		összesen	
	1983	1984	1983	1984	1983	1984
modern könyv	20 409	12 998	18 731	16 607	39 140	29 605
periodikum	6 921	6 436 *	470	514	7 391	6 950
kézirat, régi könyv	2 584	2 707	57	46 **	2 641	2 753
keleti könyv, kézirat, periodikum	2 595	2 104	1 957	2 010	4 552	4 114
mikrofilm	331	299	10	17	341	316
	32 840	24 544	21 225	19 194	54 065	43 738

* xeroxoztatási alkalmak száma 5205
mikromásolási alkalmak száma 175

** xeroxoztatási alkalmak száma 113
mikromásolási alkalmak száma 157

Állományhasználat (a használt dokumentumok számában)

Dokumentumfajta	helybenolvasás		kölcsönzés		összesen	
	1983	1984	1983	1984	1983	1984
modern könyv	31 395	22 299	19 726	18 421	51 121	40 720
periodikum	51 565	46 574**	637	797	52 202	47 371
kézirat, régi könyv	59 546	75 658	83	110*	59 629	75 768
keleti könyv, kézirat periodikum	9 589	8 601	2 306	2 618	11 895	11 219
mikrofilm	689	439	40	67	729	506
	152 784	153 571	22 792	22 013	175 576	175 584

* mikromásolt egységek száma 3627
xeroxoldalak száma 8653

** xeroxoztatási alkalmak száma 5205
mikromásolási alkalmak száma 175

A használat – és ez már az olvasói összetételből következik – *rendkívül intenzív*, egy-egy olvasó nagy mennyiségű egységet vesz kézbe, ami egyértelműen jellemző a *kutatókönyvtárra*.

1984-ben a vonatkozó adatsor így alakult:

olvasók száma	3 437
látogatási alkalmak száma	43 584
használt egységek száma	175 584

Országosan is ezek a legmagasabb használat-intenzitási mutatók közé tartoznak; az egy olvasóra eső látogatási alkalmak száma 12,7, az egy olvasóra eső használt egységek száma 51 és az egy látogatási alkalomra eső használt egységek száma 21 (a napijegyes olvasók is belefoglaltatnak az előző viszonyszámokba, ezért ezek lefelé módosulnak bizonyos mértékben).

Tájékoztató szolgálat

A könyvtárhasználat mutatója – egy másik vetületben – a tájékoztató szolgálat igénybevétele. Nos, a mutatók egy jó része itt is intenzív használatot tanúsít, különösen a természettudományi szakirodalmi információ területén.

A könyvtár tudományos információs tevékenysége azonban az állomány multidiszciplinaritásának megfelelően számos területre terjed ki, formájában pedig változatos. A nagy történeti különgyűjteményekre is jellemző a tájékoztató munka, ugyancsak változatos formában. Így a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteménye sorozati kiadványban közreadja egy-egy hagyaték vagy állománytest nyomtatott katalógusát (I. 1. Függelék), egyebek között a kandidátusi és doktori disszertációkét. A Keleti Gyűjtemény számos külföldi megkeresésre nyújt írásos tájékoztatást kutatóknak, doktorandusoknak az állományában található kéziratokról, de itt készült egy Unesco-támogatta nyomtatott bibliográfia is magyar szerzők Ázsiáról és Afrikáról szóló műveiről. A különgyűjteményektől eltekintve, az írásbeli tájékoztatás központja a Tájékoztató és Bibliográfiai Osztály. Ennek keretében folyik a hagyományos bibliográfiai feltárás nagy része, ideértve az akadémia történeti munkákat, az MTA tagjai munkásságának bibliográfiai nyilvántartását (a már említett kandidátusi és doktori disszertációkkal együtt páratlan, akadémiai jellegű tudománytörténeti dokumentáció), valamint a 60-as évek elején megszer-

vezett tudományszervezési dokumentáció. Ez utóbbi megindítása annak idején egy új „bibliográfiai kultúra” megtelepítését jelentette, megalapozva a későbbi évek széles körű tudománytani kutatásait és ismeretterjesztését. Aligha tekinthető véletlennek, hogy a mai napig élő „Tudományszervezési Füzetek” c. monográfia-sorozat (Akadémiai Kiadó) szerkesztése és szellemi kiadása az MTAK-ban kezdődött el, s csak az első néhány kötete megjelenése után került át a Kutatásszervezési Intézethez.

A tudományszervezési dokumentációs munka keretében megjelenő *Kutatás-Fejlesztés* c. időszaki kiadványban megjelenő szemlék, referátumok, tématanulmányok felölelik a hazai és külföldi tudománypolitika és kutatásszervezés kérdéseit, az egyes országok, országcsoportok tudománypolitikájának eseményeit, s a témához tartozó nemzetközi konferenciák anyagait. A dokumentációs munka során a tudományos kutatás tervezése, szervezése, igazgatása témakörében összegyűlt nemzetközi bibliográfiai címanyag azon túl, hogy a folyóirat megfelelő rovatának az anyagát képezi, alapjául szolgál a témában való *gyorstájékoztató szolgáltatásnak*. A szolgáltatás keretében személyre szóló témafigyelést nyújt a könyvtár (témánként 800 Ft-os előfizetési díj mellett, illetve egy szűk kör részére térítésmentesen). A tömör ismertetésekkel ellátott címanyagot havonta postázzák. 1984 folyamán a témafigyelést 43 megrendelő vette igénybe. A megrendelt témák száma 167, a kiküldött annotált bibliográfiai címek száma 11 917 volt.

Ugyancsak a társadalomtudományi tájékoztatást szolgálja, de egyben a nemzetközi kapcsolatokat is az MTAK részvétele az MTA (és egyben az ország) képviselőjében a *nemzetközi szakmai szervezetek munkájában*.

A *MISZON*, (Meždunarodnaâ informacionnaâ sistema po obšcestvennym naukam= Társadalomtudományi Nemzetközi Információs Rendszer) a szocialista országok tudományos akadémiai közös társadalomtudományi információs rendszerének megalakulásától, 1976-tól az MTAK tölti be a magyar nemzeti szerv szerepét. A rendszer központi irányító intézménye az *INION* (Institut naučnoj informacii po obšcestvennym naukam= SZUTA Társadalomtudományi Információs Intézete).

A *MISZON* kiadói tevékenysége keretében 1976-tól 1985. augusztus végéig megjelent 100 kötetből (tematikus információs szemle-kötetek stb.) az MTAK 98-ban működött közre (közülük 63 referáló témakötet, 35 bibliográfiai kötet). Ez idő alatt 969 referátumot és szemlecikket küldtünk ki, részint a *MISZON* kötetekbe, részint pedig az *INION* Referativnyj Žumal sorozatai számára. A *MISZON* és az *INION* bibliográfiákba összesen 5908 annotált tételt küldtünk. Megjelent a *MISZON* Kijelölt Nemzeti Szerveiben található, nem KGST-tagországból származó, kurrens társadalomtudományi folyóiratok jegyzékének két kötete (1982, 1984); ide az MTAK 1852 címet jelentett be. Ezzel a bejelentett címek mennyiségét tekintve ugyan a harmadik helyen áll, viszont az unikális címek mennyisége tekintetében az első helyet foglalja el. Ez a tény is jól jellemzi az MTAK periodikum állományának már említett gazdagságát. A *MISZON* és az *INION* kiadványokat az MTAK negyedévenként mintegy 100 hazai tudományos intézménybe juttatja el. Az MTAK rendezte 1985 májusában a *MISZON* rendszertanácsa 10. ülését, valamint 3. tudományos konferenciáját „A tudományos információ szerepe a társadalomtudományok társadalmi-gazdasági és ideológiai funkcióinak megvalósításában” címmel. A *MISZON* leglényegesebbnek tűnő, „jövőépítő” feladata a *MISZON* automatizált információs rendszerének kifejlesztése. Az *INION/MISZON* adatbázis jelenleg mintegy 300 ezer publikáció adatait tartalmazza 1980-tól kezdődően a közgazdaságtudomány,

a demográfia, a filozófia, a szociológia, a tudományos szocializmus irodalmáról. Munkanyelve az orosz. Az egyes rekordok közlik a cikk címét eredeti nyelven, orosz nyelvű annotációját, deskriptorait és rubrikátor kódjait. Az adatbázis mágnesszalagon és online egyaránt hozzáférhető. Ez idő szerint technikai jellegű problémák (pl. külön telefonvonal szükségessége) nehezítik a rendszeres szolgáltatást. A kapcsolat az INION-nal a Vilamosenergiaipari Kutató Intézet adatátviteli rendszere keretében valósul meg. Kísérleti alapon eddig mintegy 20 magyar intézmény kapott SDI-szolgáltatást ebből az adatbázisból.

Ugyancsak az MTAK képviseli az Akadémiát nemzeti „focal”, vagy „reference point”-ként az ECSSID-ben, az Európai Társadalomtudományi Információs Együttműködés programjában. Ez a program a Helsinki Záróokmány szellemében jött létre (a „harmadik kosár”-ba tartozik) és széles körű együttműködést irányoz elő a tudományos információcsere, a folyamatban lévő kutatások nyilvántartása, az automatizálás és a képzés területén. Egyik munkacsoportja gondozásában eddig három kötet látott napvilágot a folyamatban lévő kutatásokról (pl. „The changing role of women in society” témakörben). Az automatizálás terén is intenzív tapasztalatcsere folyik. Eddig négy tudományos konferenciát rendezett az ECSSID (2–2 szocialista és nyugati országban). Tájékoztató-szervező szerepet betöltő orgánumát, az *ECSSID Bulletin*t az MTAK adja ki (l. az 1. Függelék).

Az MTAK szervezésében folyik immár több mint két évtizede a magyar adatszolgáltatás a párizsi székhelyű CIDDs-nek (Comité International pour l'Information et la Documentation dans les Sciences Sociales) évente megjelenő 4 bibliográfiai sorozatához.

Az utóbbi két év fejleményeihez tartozik a kapcsolatok felvétele a párizsi *Société de Bibliologie et de Schématisation*-nal, a részvétel a nemzetközi bibliológiai társaság megalakulása előkészületeiben, és 1985 decemberében bilaterális magyar-francia kolokvium rendezése a Művelődési Minisztérium égisze alatt az írásbeli közlés és az új technológiák összefüggéseiről.

Végül az MTAK-nak a társadalomtudományi információ szervezésében vitt szerepének talán leglényegesebb funkciója a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság (TKB) és a Művelődési Minisztérium munkaszerveként létrehozott *Társadalomtudományi Információs Munkacsoport* (TIM) működtetése és gesztori feladatainak ellátása. Az MTAK kezdeményezésére és szervezésével kialakított együttműködési programban részt vesznek a legfontosabb társadalomtudományi könyvtárak, főként a közös érdekkeltségen alapuló gépesítésben. A Tudománypolitikai Bizottság/TKB által erre a célra rendelkezésre bocsátott mintegy 4 millió forintból több könyvtár megkezdhetette (pl. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – szociológia), illetve továbbfejleszthette információ-gépesítési tevékenységét (pl. az Országgyűlési Könyvtár – jogtudomány, KSH Könyvtára – gazdaságpolitika).

Az utóbbi évek legjelentősebb fejleménye azonban a *természettudományi szakirodalmi információs szolgáltatások* és az ehhez kapcsolódó *tudományelemzés* bevezetése és meghonosítása volt.⁴

Az MTAK természettudományos információszolgáltatása szelektív információterjesztés (SDI) formájában az Institute for Scientific Information (ISI, Philadelphia) Science Citation Index (SCI) adatbázisa mágnesszalagjainak igénybevételel történik.

A hetente mintegy 11 000 újonnan megjelent publikáció adatai érkeznek mágnesszalagokon, s csatlakoznak hozzájuk kb. 150 000 hivatkozott publikáció bibliográfiai adatai is, és magukba foglalják elsősorban az alapkutatáshoz tartozó folyóiratirodalmat. A feldolgozott szakterületek száma meghaladja a 120-at.

A megrendelők a következő szolgáltatásokat kaphatják:

1. Folyóirat-tartalomjegyzék figyelés
2. Témafigyelés témajegyzék alapján (ASCATOPICS)
3. Témafigyelés tetszőleges témában (ASCA)
4. A publikációs tevékenység, ill. az idézettség figyelése:
egy szerző vagy egy intézmény publikációinak figyelése,
egy szerző vagy egy megadott cikk idézettségének figyelése,
egy folyóirat idézettségének figyelése.

1985-ben 686 felhasználó számára hetente 1320 keresőprofil futtatunk. Magyarországon ez az egyetlen offline információs rendszer, amely heti periodicitással, az eredeti cikk megjelenését követően kb. 8 héttel, vagy már korábban nyújtja az információit.

A heti gépi szakirodalomfigyelési szolgáltatásokért 1984-ben 5 730 745 Ft folyt be; ez 13,3 %-kal haladta meg az 1983. évi bevételt. (Ez az összeg egyike a legmagasabb bevételeknek, ami Magyarországon SDI szolgáltatásból ered.)

Előfizetők főhatóság szerinti megoszlása

Főhatóság	Előfizető	
	fő	%
Egészségügyi Minisztérium	268	38,6
Egyetemek	134	19,3
Kórházak	68	9,8
Egyéb intézmények	63	6,2
Egyéni előfizetők	23	3,3
MTA kutatóintézetek	113	16,3
Művelődési Minisztérium	99	14,3
Egyetemek	92	13,3
Főiskolák, oktatási intézmények	7	1,0
Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium	106	15,2
Egyetemek	50	7,2
Kutatóintézetek	37	5,3
Egyéb intézmények	19	2,7
Különböző tárcák	108	15,6
Üzemek, vállalatok	70	10,1

Az MTA főtitkárának rendeletére 1981-ben létrejött az akadémiai természettudományos intézetek és egyetemi kutatócsoportok publikációinak *adatbankja*. Az adatbank jelenleg 52 intézet, illetve egyetemi kutatócsoport 16 000 publikációjának adatait tartalmazza. Az adatbázis az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézete IBM 3031 gépen üzemel, s online is lekérdezhető. Elképzelhető az adatbank kiterjesztése a társadalomtudományi intézetekre is.

Ami az információs szolgáltatásokhoz kapcsolódó tudományometriai vizsgálatokat illeti, róluk a kutatómunkával kapcsolatban számolok be. (L. alább!)

A tájékoztató szolgáltatásokat – (printout, kiadvány, információk folyóirat stb.) a hagyományos bibliográfiai és referenzs jellegűek kivételével – térítés ellenében nyújtjuk. Nemcsak az anyagi érdekelttség megteremtése miatt, hanem véleményünk szerint a fizetőképes kereslettel lehet leginkább *mérni egy-egy szolgáltatás hasznosságát*.

Alkotóműhely

Az MTAK egyik legjellegzetesebb vonásának tartom alkotóműhely voltát. A könyvtárról, mint tudományos műhelyről *Köpeczi Béla* akadémikus, mint az MTA főtitkárhelyettese írt elemzést az MTAK 150. évfordulója alkalmából.⁵ Az 1. Függelék tartalmazza az MTAK kiadványainak jegyzékét, amely önmagában demonstrálja az MTAK kutatóhely mivoltát. Mégis érdemes kiemelni az itt folyó kutatómunka néhány jellegzetességét.

Az MTA Elnöksége 25 évvel ezelőtt már határozatilag kimondta, hogy „A Könyvtár hagyományos könyvtári funkciónak kiegészítéseképpen folytasson a Könyvtár tervébe illesztett tudományos kutatómunkát. A kutatómunka terjedjen ki a könyvtártudomány művelésére és magas színvonalú forráskiadványok megjelentetésére, továbbá a társadalom- és természettudományok története és a kéziratár és egyéb gyűjtemények gazdag anyagának feltárása mellett a tudányszervezés és a kutatások tervezési kérdéseire is”. E *Rusznay István* elnök aláírását viselő határozat⁶ mindmáig ható érvénnyel irányozza elő az MTAK tudományos feladatait.

Az MTAK kutatási programjában szerepelnek textológiai munkák (pl. Mikszáth kritikai kiadás), „a gyűjtemények gazdag anyagának feltárása”, forráskiadványok és a kutatástervezés és -szervezés körében végzett vizsgálatok. Ez utóbbiak közé tartoznak a *tudománymetria* elemző módszerének alkalmazásával folytatott kutatások.

E téren az MTAK-ban az SCI mágnesszalagjainak felhasználásával és a Tudományelemzési Osztály által kidolgozott metodikák alapján a következő kutatások folynak:

A hazai természettudományos alapkutatás mutatószámainak kidolgozása és folyamatos publikálása, ill. azok nemzetközi viszonyítása.

Az MTA természettudományi, műszaki, orvostudományi és agrártudományi kutatóhelyein folyó tudományos publikációs tevékenység elemzése és értékelése. Ezzel kapcsolatos mutatószámok kidolgozása és publikálása.

A hazai természettudományos alapkutatás minőségi jellemzése összehasonlító elemzésekkel és értékelésekkel.

A tudományos kutatási tevékenység működési mechanizmusának kvantitatív módszereket alkalmazó vizsgálata.

Az MTA kutatásirányítási elméletét és gyakorlatát szolgáló számítógépes adatbank működtetése, kapcsolat teremtése az adatbank és az SCI mágnesszalagok adatai között.

Tudománymetriai kutatás természettudományos szakterületek elemzésére (pl. az analitika kémiai szakterület kutatási és publikációs tevékenységének vizsgálata).

Az MTAK-ban folyó kutatómunka a könyvtári-tájékoztatási témákon túl magába foglalja a különböző tudományok (pl. orientálistika) területén folyó kutatásokat is. A könyvtár vezetése mindkét orientáció kutatóinak alkotószabadságot, kutatónapot, publikációs lehetőséget biztosít. Ösztönzi a tudományos eredmények közzétételét,

a *tudományos fokozatok* elnyerését. Az MTAK-ban jelenleg 2 tudományok doktora, 7 kandidátus dolgozik, s öten a kandidátusi disszertációjukon dolgoznak, illetve állnak védés előtt. A tudományos minősítéssel rendelkezők közül csak hárman nyerték el fokozatukat azelőtt, hogy az MTAK munkatársai lettek.

Az alkotás, a kutatási eredmények kategóriájába tartozónak tekintem az *új könyvtári-információs szakmai „kultúrák”* bevezetését, illetve kutatási irányok, módszerek kidolgozását vagy adaptálását. Ilyen volt többek között a 60-as évek elején a magyar társadalomtudományok nemzetközi fogadtatásának bibliográfiai elemzése, majd ugyanez a munka a természettudományok néhány területén, az első mikrokivadványok megjelentetése Magyarországon, a tudománytani-kutatásszervezési dokumentáció meghonosítása, a 80-as évek elejétől a természettudományi szakirodalmi információs szolgáltatások bevezetése és a tudománymetria meghonosítása, legújabban pedig a nemzetközi bibliográfiai kutatásokba való bekapcsolódás. Ez a szemlélet és alapállás, amely mindig nyitott az újra, amelyet kezdeményező- és vállalkozókedv jellemez, ez segíti az MTAK-t a századfordulóra, s azon túl vezető kitűzésében. Ezt az MTA vezetése messzemenően támogatja.

Új technológia – számítógépes program

Az MTAK fejlesztési elképzeléseit az előző két fejezetben leírtak és kifejtettek határozzák meg. Egyfelől az új elhelyezés adta lehetőségekre, amelyek még akkor is *új minőséget* jelentenek, ha a területi szétszórtság jórészt továbbra is megmarad, másfelől az eddigi tevékenység tapasztalataira lehet építeni. A fejlesztési elképzelések *szolgáltatásközpontúak és technika-igényesek*.

Abból kell kiindulni, hogy az MTAK szolgáltatásai a jövőben is *három metszetben* jelentkeznek:

- a tudományos nagykönyvtár,
- az MTA könyvtári hálózata központja,
- az országos szervező feladatokat (részben nemzetközi kötelezettséggel) ellátó intézmény metszetében.

A technológiai fejlesztés pedig kiterjed

- általában az új technikai eljárások bevezetésére, a számítógépes technikára, s ezekre alapozva a komplex *könyvtárgépesítésre*, és
- az *információgépesítésre*, ezen belül mind a társadalomtudományi, mind a természettudományi, főként az alapkutatásokkal összefüggő információszolgáltatás, továbbá a *kutatásszervezési* nyilvántartások gépesítésére.

Mindezen feladatokat lehetőleg nem megkettőzve, fölösleges párhuzamosságokkal, hanem az érdekeken alapuló (és nem adminisztratív jellegű), országos és nemzetközi *munkamegosztásban* kell elvégezni. Elvi és gyakorlati megfontolások arra intenek, hogy nem szabad újra és újra felfedezni már fölfedezett dolgokat, hanem *alkalmazni, installálni* a már máshol, belföldön-külföldön próbát kiállt eljárásokat, technológiákat, továbbá ott és olyan mértékben gépesíteni, ahol és amilyen mértékben a *szervezeti érettség* megkívánja, illetőleg várhatóan a *felkeltett igények szükségletté* válván megkövetelik.

Ilyen elvi alapokon és megfontolásokból az MTAK a *fokozatosság* betartásával a következő fejlesztésekkel számol.

A számítástechnika alkalmazására az MTAK-ban szóba jövő munkaterületek és munkafolyamatok:

Szerzeményezés: az évi 14 ezer kötetes gyarapodás várhatóan megmarad; ennek bibliográfiai kezelése a deziderátától kezdve a végleges nyilvántartáson át egészen a katalógusokban való megjelenésig automatizáltan történhet.

Nemzetközi kiadványcsere: 81 állam mintegy 1600 intézményével folyik ez a tevékenység, várhatóan növekvő intenzitással (pl. kereskedelmi forgalomba nem kerülő dokumentumok beszerzése), az évi gyarapodás csere útján máris évi 13 ezer kötet, a kiküldött kötetek száma 11 ezer körül mozog; ez a volumen már igényli az automatizált nyilvántartást.

Folyóiratnyilvántartás, MTA folyóirat központi címjegyzék: az MTA folyóirattára mintegy 12 500 címet, köztük 5000 kurrens külföldi periodikumot számlál. Ha ehhez a folyóiratállományhoz hozzáadjuk az akadémiai intézeti könyvtárak folyóiratanyagát, akkor azt látjuk, hogy az ország tudományos folyóiratainak több mint 50 %-a az MTAK-ban, illetve a hozzátartozó könyvtári hálózatban található. Rendkívül fontos, hogy ehhez az anyaghoz gyorsan lehessen hozzáférni. Egy központosított, géppel kezelt nyilvántartás ésszerű kooperációt, jobb devizafelhasználást tesz lehetővé, s ugyanakkor a folyóiratok, mint elsődleges információs források intenzívebb hasznosítását. Ha az Országos Széchényi Könyvtárban már üzemszerűen működik az országos központi címjegyzék (Nemzeti Periodika Adatbázis – NPA), ennek tapasztalatai nyomán vizsgálható meg majd újra az MTAK KC működtetése.

Katalógus: az MTAK másfél évszázadra visszanyúló katalógusai részben elhasználdtak, részben túlnőttek rajtuk az igények; anyagi és erkölcsi kopás egyaránt mutatkozik. Új követelményként jelent meg a bibliográfiai leírások nemzetközi felhasználása, lehetőleg géppel olvasható adathordozón rögzített bibliográfiai információk cseréjével. Elkerülhetetlen, hogy a bibliográfiai leírás az új, erre alkalmas, nemzetközi megállapodásokon alapuló szabvány szerint történjék, illetve a címleírások gépi feldolgozásra és tárolásra kerüljenek. Az új szabvány szerinti katalogizálás alapos előkészítés után már megindult az MTAK-ban és elvben 1986-tól a katalógus gépesítésre készen áll. Ez természetesen csak az új gyarapodásra vonatkozik, az 1950–1985 között „megtermelt” mintegy 2,4 millió cédulából álló katalógushálózat visszamenőleg aligha vihető számítógépre. Számításba jöhet viszont valamilyen mikroreprográfiai megoldás a katalógusok állagának megóvására, terjedelmük csökkentésére.

Olvasószolgálat: az új épülettel megnövekedett olvasóforgalom a szolgálat nyilvántartásainak gépesítését igényli, ideértve a raktári nyilvántartásokat (központi és kihelyezett raktárak, kötetzet stb.).

A fentebb felsoroltak egy *komplex gépesítési programba* illeszkednek, amelyet rugalmasnak képzelünk el, amely fokozatosan épül ki és lehetőséget ad a leírtak későbbi módosítására, kiegészítésére, pótlására, vagyis mindarra, ami manuális módszerekkel alig valósítható meg, vagy csak nagyon hosszadalmasan és drágán. Ma még nem kevés a *nyitott kérdés*, így többek között a *szakkatalógus* kérdése, amely egyike a legbonyolultabbaknak. Az is elképzelhető, hogy az *ETO MTAK-beli tárgymutatójának* jelentős kibővítésével (az egyes szakjelzetek mellé rendelt fogalmi leírással) kialakult fogalomtár

(ha úgy tetszik deszkriptorjegyzék) anyaga képezhetné egy tárgyi katalógus deszkriptorait. Ennek az lenne az előnye, hogy nem egy prekordinált tezauruszban kellene visszakeresni a fogalmakat, hanem egy adott könyvtár szakozási gyakorlatából szervesen kialakult fogalomtárból.

További eldöntendő kérdés a *hálózat* bekapcsolásának mikéntje az MTAK gépesítési programjába. A cserenyilvántartás, a folyóiratok nyilvántartása, de még a szerzeményezés is – legalábbis a nagyobb intézeti könyvtárakban – részévé válhat az MTAK-programnak.

Ehhez megfelelő számítógépes ellátottság szükséges mind az MTAK-ban, mind pedig a hálózatában. *Harminc* személyi számítógép beszerzése látszik indokoltnak az első fázisban, 5 az MTAK, 25 pedig a jelentősebb állománnyal és tájékoztató tevékenységgel bíró intézeti könyvtárak számára. Ez viszont már az *információgépesítés* kibővítésére is módot ad, azaz az *MTA szakirodalmi információs hálózatának* kiépítésére. Az eddigi elképzelések szerint ehhez az MTAK részére egy középgep kellene, mint amilyen például az IBM System 36 Typ. 5362. Mindenképpen szükséges önálló számítástechnikai bázist kialakítani az MTAK információs hálózatának működtetéséhez.

A számítástechnikai fejlesztés mellett 3–5 év alatt fel kell újítani az MTAK és hálózata *gyorsmásolási gépparkját* (az MTAK évi teljesítménye ma több mint 1 millió oldal). Az MTAK-t IBM Copier II típusú vagy ahhoz hasonló teljesítményű gépekkel, az intézeteket kisebb kapacitású berendezésekkel kell ellátni. Új telex, illetve *telefax* állomást kívánatos beállítani az MTAK-ba a gyors szövegtovábbítás céljából. A kiadói tevékenység kapacitásának és minőségének fenntartása, illetőleg növelése érdekében IBM Composer típusú *szedőírógep*, vagy még korszerűbb technikájú szövegelőállító gép, korszerű, nagyteljesítményű *sokszorosítógep(ek)* beállításáról szükséges gondoskodni. Az MTAK mikrofilmlaboratóriumát tovább kell fejleszteni (jelentős lépésnek számít a közelmúltban beállított Canon „reader-printer”), szükség van egy nagy teljesítményű mikroreprodukciós berendezésre az MTAK hálózatának ellátására is. Az intézeti könyvtárakat *mikrofilm-leolvasókkal* kell ellátni; az első fázisban minden egységbe legalább egy gép jusson.

A gépeken, felszereléseken kívül bizonyos *funkcionális-szervezeti* fejlesztés is szükségessé válik. Így a szerzeményezés szorosabb összekapcsolása a kiadványcserével, a számítógépes programok koncentrálása egy szakirodalmi informatikai igazgatóság keretében 5 részleggel: természettudományi, társadalomtudományi gépi adatbázisok, tudományelemzés (tudománymetria), fejlesztés, saját adatbázisok, üzemeltetés.

Az elkövetkező 5–10 évben egy valóságos, gépesített szakirodalmi információs hálózatnak kell kialakulnia, melynek keretében online lekérdezéssel mindenki számára hozzáférhetővé válnak a nagy *külföldi gépi adatbázisok*, felerősödik a *hálózaton belüli információcsere*, megvalósul a *központi nyilvántartás*, megjavul és felgyorsul a *dokumentumellátás*. Mindennek az elemei már megvannak. Ezekre építve és a vonatkozó hazai és nemzetközi tapasztalatokra figyelve készül az MTAK informatikai tervtanulmánya. Ehhez az *MTAK hálózaton kívüli*, az országos információs együttműködési feladatkörének távlati terve fog csatlakozni (pl. a TIM-ben részt vevő intézmények ellátása, számítástechnikai felszerelése) általában a társadalomtudományi szakirodalmi információs program továbbfejlesztése érdekében.

Az MTAK a 2000. év felé fordulva a jó hagyományainak tiszteltével és megőrzésével, s megújulásra való készségével készül történelme új lapjait megírni.⁷

JEGYZETEK

¹ Az MTAK-ról monográfia ugyan még nem jelent meg, de bőséges irodalom foglalkozik története egyes szakaszaival, egyes funkcióinak kialakulásával és betöltésével. Összefoglaló, népszerűsítő munkák már vannak és a magyar művelődéstörténeti irodalomban is számos adalék található az MTAK-ról. Az esetleges bővebb tájékozódást elősegítendő utalok a következőkre:

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1976. Szerk. Rózsa György etc. Bp. MTAK. 1976. 40 p. 36 t. (Ua. angol és orosz nyelven).

Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. Bp. MTAK. 1976. 62 p.

² A berendezésről, technikai felszerelésről, bútorzatról jelenleg annyit, hogy a könyvraktározás részben tömör, gördülőállványokon történik, míg a bútorzat az Allmédia rendszerre épül.

³ Az MTAK 1984. évi beszámoló jelentése és 1985. évi programja. Szerk. Gregorovicz Anikó. Bp. MTAK. 1985. 109 p.

⁴ RÓZSA György – BRAUN Tibor: A szakirodalmi információ korszerűsítése az Akadémián = Magyar Tudomány, 1978. 12. sz. p. 910–917.

⁵ KÖPECZI Béla: A könyvtár – mint tudományos műhely = Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. p. 542–544.

⁶ Az MTA Elnöksége 123/1961.sz. határozata az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól. 1961. január 30.

⁷ Ez a Közlemény az MTA Elnöksége elé került és az 1986. ápr. 1-i ülésén megvitattott „Az MTA Könyvtár helyzete és fejlesztése” (1986.márc.20.8 p.) c. előterjesztés háttéranyagául szolgált. L. a 2. Függelékben: MTA Elnöksége 12/1986. sz. határozatát, valamint a Népszabadság 1986. július 11-i számában megjelent riportot: Az Akadémiai Könyvtár 2000 felé (Beszélgetés Rózsa György főigazgatóval).

1. FÜGGELÉK

Kiadványtevékenység 1976–1985
MTA Könyvtár publikációi 1976–1985

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei – Új sorozat

- 1(76). A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibl. Összeáll. *Fekete Gézné*. Bp. 1976. 80 p.
- 2(77). Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. Cikkgyűjt. Bp. 1976. 62 p.
- 3(78). *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években. Bp. 1977. 78 p.
- 4(79). *Vitályos László*: Ady – Léda – Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. Bp. 1977. 163 p.
- 5(80). *Scientia et virtus*. Un commentaire anonyme de la Consolation de Boèce. Intr.et publ. par *Sándor Durzsa*. Bp. 1978. 100 p.
- 6(81). *Rozsonдай Marianne*: Anton Koberger működése és a Koberger kötések problémája. Bp. 1978. 148 p. 75 r.
- 7(82). *Körmendy Kinga*: A Knauz-hagyaték kódextörredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. Bp. 1979. 149 p. 17 t.
- 8(83). *Bibó István*: A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky-Vigyázó kastély története. Bp. 1979. 84 p.
- 9(84). *Vitályos László* – *Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1977. 2. bőv.kiad. Bp. 1980. 408 p.
- 10(85). *Rolla Margit*: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980. 171 p.
- 11(86). *Szántó György Tibor*: Fejezetek az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás történetéből. Bp. 1983. 120 p.
- 12(87). *Rolla Margit*: Kaffka Margit. 2.köt. Út a révig. Bp. 1983. 217 p.
- 13(88). *Bükyné Horváth Mária*: A periodikumok használatának átalakulása az Akadémiai Könyvtárban 1966–1973. Bp. 1983. 242 p.
- 14(89). *Náday Károly* – *Sáfrán Györgyi*: Történeti kutatások Kufsteinban. Czuczor Gergely rab-sága. Bp. 1984. 213 p.
- 15(90). *Csapodi Csaba*: A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek. Bp. 1984. 112 p.

Előkészületben:

A fiatal Vörösmarty íróbarátainak levelezéséből. Sajtó alá rend. *Taxner Ernő*.
Nagy Dénes – *Nagy Ferenc* – *Sarlóska Ernő*: Bolyai János kérvénye

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai

9. *Körmendy Kinga*: A Széchenyi-gyűjtemény. Bp. 1976. 258 p.
10. *Kállay István*: Kandidátusi és doktori disszertációk 1953–1975.I.31. Bp. 1978. 360 p.
11. *Sáfrán Györgyi*: Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatéka. Hitel Dénes gyűjteménye. Bp. 1978. 177 p.
12. *Abaffy Csilla* – *Tözsér Ágnes*: Kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa. 1975.II. – 1978.XII. Bp. 1981. 150 p.
13. *Sáfrán Györgyi*: Arany János gyűjtemény. Bp. 1982. 178 p.
14. *Fráter Jánosné*: Az Akadémiai Könyvtár iratai 1831–1949. Bp. 1984. 265 p.
15. *F. Csanak Dóra*: Fülep Lajos kéziratos hagyatéka. Bp. 1984. 180 p.

Előkészületben:

Dutka Ákos kéziratok hagyatéka. Szerk. *Marth Hilda*.
 Latin és görög kódexek. Szerk. *Csapodi Csaba*.

Keleti tanulmányok

1. *Terjék József*: Kőrösi Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben. Bp. 1976. 220 p.
2. Jubilee volume of the Oriental Collection 1951–1976. Ed. by *Éva Apór*. Bp. 1978. 224 p.
3. *Terjék József*: Collection of Tibetan MSS and xylographs of Alexander Csoma de Kőrös. Bp. 1976. 114 p.
4. Kasantatarische Volkslieder. Hrsg. von *Zsuzsa Kakuk*. Bp. 1980. 138 p.
5. Hungarian Turcology 1945–1974. Bibl. Ed. by *Zsuzsa Kakuk*. Bp. 1981. 190 p.
6. *Wojtilla Gyula*: Kőrösi Csoma Sándor szanszkrit-magyar szójegyzéke. – A list of words Sanskrit and Hungarian by Alexander Csoma de Kőrös. Bp. 1984. 90 p.

Budapest Oriental Reprints – Ser.A. (A Kőrösi Csoma Társaság és az MTA Könyvtár közös kiadása)

1. *Ligeti Lajos*: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. 1. köt. Bp. 1977. 430 p.
2. u.a. 2.köt. Bp. 1979. 480 p.
3. *Czeglédy Károly*: Magyar őstörténeti tanulmányok. Bp. 1984. 365 p.

Budapest Oriental Reprints – Ser.B. (A Kőrösi Csoma Társaság és az MTA Könyvtár közös kiadása)

1. Codex Cumanicus. Ed. by *Géza Kuun*. With the prolegomena to the Codex Cumanicus by *Louis Ligeti*. Bp. 1981. 54, CXXXIV, 395 p.

Informatika és tudományelemzés

1. *Braun Tibor – Bujdosó Ernő – Ruff Imre*: A tudomány mint a mérés tárgya. Bp. 1981. 300 p. (2.kiad. 1982.)
2. A tudományos publikációs tevékenység mutatószámai az MTA természettudományi, műszaki, orvostudományi és agrártudományi kutatóhelyein 1976–1980. Összeáll. *Schubert András – Glänzel Wolfgang – Braun Tibor*. Bp. 1982. 171 p.
3. *Schubert András – Glänzel Wolfgang – Braun Tibor*: Tudományometriai mutatószámok 32 ország természettudományos alap kutatásának összehasonlító elemzéséhez. Bp. 1983. 252 p.
4. A tudományos kutatás minősége. Szerk. *Braun Tibor – Bujdosó Ernő*. Bp. 1984. 207 p.

Sorozaton kívüli kiadványok

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1976. Bp. 1976. 43 p. 36 t. 2.kiad. 1977. Az 1976. évi kiadás angol és orosz nyelven is. *Rózsa György* (a művészettört. kandidátusa): A Magyar Tudományos Akadémia palotája. Bp. 1982. 31 p. 48 t. ua. angol nyelven 1984.
 Emlékek Kőrösi Csoma Sándorról. Közzéteszi *Terjék József*. Bp. 1984. Kőrösi Csoma Társ. – MTAK. 259 p.
 Arany János akadémiai kézírataiból. Bp. 1984. 180 p.

Előkészületben:

Rózsa György: A Magyar Tudományos Akadémia palotája (orosz nyelven)

A MISZON megállapodás keretében megjelent kötetek:

Razvitie socialističeskogo sodružestva. Bp. 1979. MISZON. 202 p.

Problemy informacionnogo obespečeniâ meždisciplinarnyh issledovanij.

Materialy sovešaniâ. Budapest. 10–14. ápr. 1978. Bp. 1979. MISZON. 111 p.

Vzaimosvâz, nauk meždisciplinarnye issledovaniâ. Bp. 1980. MISZON. 218 p.

Vengerskaâ sovetskaâ respublika – pervoe gosudarstvo trudâsihsâ Vengrii. Bp. 1982. MISZON. 302 p.

Kulturális és Történelmi Emlékeink Feltárása, Nyilvántartása és Kiadása kutatási főirány keretében megjelent kiadványok. (E kötetek megjelentetésében az MTA Könyvtár kiadói minőségben szerepel, végzi a kiadványok szerkesztését és nyomását.)

Ecsedi Báthory István meditációi. Sajtó alá rend. *Erdei Klára – Keveházi Katalin*. Bp. 1984. 217 p.

Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai. 1. köt. Bp. 1984. 207 p.

Szelestei Nagy László: Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. Bp. 1984. 299 p.

Iparrégészet. 2. köt. Veszprém, 1984. VEAB. 312 p.

Égető Melinda: Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból. Bp. 1985. 208 p.

Előkészületben:

Bánkuti Imre: Az erdélyi consilium irattára és leveleskönyve

Pócs Éva: Magyar ráolvasások

Staud Géza: Jézusita iskoladramák 2. köt.

Varga András: Magyarországi magánkönyvtárak

Időszaki kiadványok

Kutatás-Fejlesztés 23. köt. Új folyam 1. köt. (1983–) (Évi 6 szám)

(1/1961–22/1982) között Tudományszervezési Tájékoztató címen)

ECSSID Bulletin 1/1979/– (Évi 4 szám)

Társkiadó: European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Sciences (Vienna Centre)

Bulletin of the Csoma the Kőrös Symposium 1979–

A Kőrösi Csoma Társaság és az MTA Könyvtár közös kiadása.

Analecta Linguistica 6/1976/– (Évi 2 szám)

Szellemi kiadó az MTA Könyvtára. Megjelenik az Akadémiai Kiadó és J. Benjamins–Amsterdam közös kiadásában.

Scientometrics 1/1978/79/– (Évi 6 szám)

Szellemi kiadó az MTA Könyvtára. Megjelenik az Akadémiai Kiadó és Elsevier Publ. Co. közös kiadásában.

A publikációk térszáma: (1976–1985.IX.)

Monográfiák:	1976	109,0 nyomdai év
	1977	62,4 nyomdai év
	1978	96,0 nyomdai év
	1979	78,9 nyomdai év
	1980	86,7 nyomdai év
	1981	81,0 nyomdai év
	1982	98,2 nyomdai év
	1983	65,8 nyomdai év
	1984	260,2 nyomdai év
	1985	74,0 nyomdai év
Összesen:		1012,2 nyomdai év *

ebből saját nyomdában készült: 790 év

külső nyomdában készült: 222,2 év

* (Az ívszámokban nem szerepel az Új Szerz. Jegyzék, MTAK évi jelentések, prospektusok stb.)

Folyóiratok: (évente)

Kutatás-Fejlesztés	mintegy	55 év
ECSSID Bulletin	mintegy	5 év
Analecta Linguistica	mintegy	25 év
Csoma Bulletin (a megjelent 3 szám összesen:		26 év

(Az ECSSID Bulletin és a Csoma Bulletin az MTAK nyomdájában készül, a másik három folyóirat pedig külső nyomdában.)

MTA Könyvtár munkatársai publikációinak számszerű alakulása 1980–1984

	Könyv		Cikk, tanulmány		Előadás	
1980	3	(2)	51	(10)	8	(3)
1981	8	(4)	63	(22)	28	(11)
1982	4	(2)	64	(18)	20	(8)
1983	6	(6)	72	(18)	16	(9)
1984	5	(2)	59	(22)	16	(14)

(A zárójelben levő számok belföldön és külföldön idegen nyelven megjelent publikációkat ill. előadásokat jelentenek.)

(A számadatok a könyvismertetéseket nem tartalmazzák, társszerzők esetében természetesen az adott anyag csak egyszer szerepel a statisztikában.)

2. FÜGGELÉK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELNÖKSÉGÉNEK HATÁROZATA az 1986. évi április 1-i ülésről

Az MTA Könyvtárának helyzete és fejlesztése

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára főigazgatójának előterjesztése adatokkal illusztrált áttekintést ad a Könyvtár 1961–1986 közötti fejlődéséről, majd felvázolja a fejlesztés terveit, végül javaslatokat fogalmaz meg a további feladatokat illetően.

A hozzászólók elismeréssel méltatták a Könyvtár tevékenységét, az Elnökség pedig egyhangúlag elfogadta a határozati javaslatot.

Az Elnökség 12/1986. számú határozata

1. Az Elnökség – elismerését és köszönetét nyilvánítva – az előterjesztést elfogadja; megállapítja, hogy az 1961. évi elnökségi határozatot a Könyvtár végrehajtotta és az ezáltal elért eredmények alapot nyújtanak a további fejlődéshez;

2. szükségesnek tartja,

a) hogy a hagyományos gyűjtő, megőrző és szolgáltató funkciók a további fejlesztés során is harmonikusan kapcsolódjanak a korszerűsítési programokhoz;

b) a könyvtár-rekonstrukció tervezett időben és költségelőirányzat keretében való befejezését és új technológiák (könyvtárgépesítés, online kapcsolat külföldi adatbázisokhoz) bevezetését;

c) az akadémiai könyvtárhálózat intenzív bekapcsolását a gépesítési programba, az akadémiai szakirodalmi információs rendszer kiépítését.

3. A Könyvtár vállaljon tevékeny szerepet az MTA alapkutatási és társadalomtudományi kutatási programjának információellátásában, számítógépes szakirodalmi adatbázisokon alapuló szolgáltatások megalapozásával és bővítésével; vegyen tevékeny részt az alapkutatási és társadalomtudományi országos szakirodalmi rendszer infrastruktúrájának kiépítésében, továbbá a nemzetközi tudományos információs kapcsolatok fejlesztésében.

4. Az Elnökség a rekonstrukció befejezése után ismét áttekinti a Könyvtár helyzetét.

Megjelent: Akadémiai Közlöny, 35.1986.5. 120–121.p.

3. FÜGGELÉK

AZ ELNÖKSÉG NAPIRENDJÉN: AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR FEJLESZTÉSE

Az elnökség márciusi ülése jórészt az 1986. évi közgyűlés előkészítésével foglalkozott. A közgyűlés elé terjesztendő javaslatokat megtárgyalásuk után ismertetjük. A közgyűlést nem érintő napirendi pontok közül ezúttal két tájékoztatót mutatunk be.

Az *MTA Könyvtárának helyzete és fejlesztése* című összefoglalás bevezetőjéből kitűnik, hogy – a tudományos gyűjtemények volumenét, változatosságát és szolgáltatásainak számát-kiterjedtségét tekintve – az ország legjelentősebb tudományos könyvtáráról van szó. Az elnökség legutóbb 1961-ben foglalkozott a könyvtárral, megállapítva, hogy a magyar viszonylatban is elmaradott Akadémiai Könyvtár korszerű, tudományos nagykönyvtárrá vált. Határozatában kitűzte a további fejlesztés feladatait – közöttük a tudományos kutatómunka rendszeres végzésének igényét. Napjainkban egy újabb fejlődési szakasz következik, amit a könyvtárrekonstrukció-épületbővítés és a könyvtárgépesítési program jelez.

Az 1961–85 közötti negyedszázadban az országos gyűjtőköri kooperációval összhangban végzett *állománygyarapítás* eredménye a tudományok széles skáláját átfogó, mintegy 930 ezer kötet könyv, elsősorban a nyelv- és irodalomtudomány, az ókortudomány, az orientálistika, valamint a természettudományi alapkutatáshoz szükséges művek köréből. Páratlan értéket képvisel a történelmi hagyományokat őrző folyóiratgyűjtemény 12 500 körüli címjegyzékével – köztük 5000 kurrens külföldi periodikával. Az akadémiai könyvtári hálózat 4000 kurrens folyóiratával együtt ez a szám az országba járó tudományos folyóiratoknak mintegy 50 %-át jelenti. A beszerzésben nagy szerepe van a cseretevékenységnek: jelenleg 76 állam 1529 intézményével tart fenn a könyvtár kapcsolatot.

A *muzéális gyűjtemények* rendkívül gazdagok. Példa erre a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteménye 1200 ősnymtatványával, az író- és tudóshagyatékokkal, magyar klasszikusok (Vörösmarty, Arany, Ady stb.) kézírataival, valamint a nemzetközi híró Keleti Gyűjtemény állománya. Felbecsülhetetlen értékei Kaufmann, Vámbéry, Kőrösi Csoma, Goldziher és mások kézíratai s újabban a „Tibetan Tripitaka” 168 kötetes reprintje, a „Mongolian Kanjur” 108 kötete, egy japánisztikai és a közelmúltban beszerzett Scheiber-féle hebraisztika-judaica könyvtár. Az MTA Levéltárával és Mikrofilm-tárával 1961-től csaknem megduplázódott az MTAK anyaga (ma 1 744 000 egységből áll), s mindezzel szerves egységet alkot az akadémiai könyvtári hálózat másfél milliós könyv- és folyóirat-állománya.

A könyvtár *igénybevétele* – a szűkös férőhely ellenére – kiemelkedően intenzív a helybenolvasást és kölcsönzést tekintve; 1985-ben 3362 fő volt a beiratkozott olvasók száma.

Az *információs szolgáltatások* sokrétűek. A hagyományos tájékoztatás részeként témabibliográfiák összeállítását, irodalomkeresést vállal a könyvtár hazai és külföldi tudományos igények kielégítésére; folyamatos az akadémia-történeti dokumentációs tevékenység és a publikált tudományos-vezési dokumentáció. (1961-től jelenik meg a Tudományszervezési Tájékoztató, 1983-tól a Kutatás-Fejlesztés.)

1978-tól működteti a könyvtár az ISI (Philadelphia) számítógépes *Science Citation Index* interdiszciplináris adatbázisát, amely hetente kb. 11 ezer publikáció adataival, ill. 150 ezer hivatkozási adattal bővül. Az ISI adatszolgáltatásokat – tartalomjegyzék, téma, idézettség, publikációs tevékenység figyelése – 1985-ben 686 felhasználó vette igénybe. Az 1982-től működő természet-tudományos publikációs adatbank 52 kutatóhely 16 ezer publikációjának adatait tartalmazza.

Az Akadémiai Könyvtár kijelölt *nemzeti szervként* képviseli Magyarországot a szocialista országok Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszerében (az 1985-ig létrehozott közös adatbázis – kísérleti jelleggel – 20 megrendelőnek nyújt 50 témakörből online szolgáltatást), hazai vonatkozásban pedig szervezője és gesztora a Társadalomtudományi Információs Munkacsoportnak.

Szakirodalmi, tudománytörténeti és forrásfeltáró *kutatómunka* folyik a könyvtárban – az egyéni érdeklődés figyelembevételével is – intézményi szinten, amihez kiadói tevékenység is kapcsolódik. Sorozataik: az MTA Könyvtárának Közleményei (90 kötet), MTA Könyvtára Kézirat-

tárának Katalógusai (16 kötet), Keleti Tanulmányok (6 kötet), Budapest Oriental Reprints (2 sorozat, a Kőrösi Csoma Társasággal közös kiadásban), Informatika és Tudományelemzés (1–4 kötet). Emellett szerkesztenek, illetve kiadnak periodikus kiadványokat (Scientometrics, ECSSID Bulletin, *Analecta Linguistica*) s a könyvtár jelenteti meg 1983-tól a Kulturális és Történelmi Emlékeink Feltárása és Kiadása című főirány köteteit.

A könyvtár főállású dolgozóinak létszáma 159 fő (1961-ben 82 volt). Tizen rendelkeznek tudományos fokozattal és 96 könyvtáros egyetemi-főiskolai végzettségű.

A *technikai részlegek* fejlesztése lehetővé tette évi 120 ezer mikrofilm (fotofelvétel), egy milliónál több xeroxmásolat elkészítését, a sokszorosító üzemben pedig 2,5 millió oldal nyomására, a kötetzetben négyezer kötet kötésére van lehetőség.

Az Akadémiai Könyvtár mint az MTA kutatóintézeti könyvtári hálózatának központja, ellátja az intézeti könyvtárak szakmai felügyeletét, és módszertani-szervezési támogatást nyújt.

1866-ban mintegy 10 ezer kötettel foglalta el helyét az Akadémia székházában a könyvtár, 70 férőhelyet biztosítva az olvasóteremben. A mai, sokszázézes kötettség raktározása tarthatatlanná vált, bár valamit javított a helyzeten az 1984-ben üzembe helyezett törökbalinti raktár; az olvasótermi helyek száma viszont 120 éve nem gyarapodott. A Minisztertanács elnökének hozzájárulásával, a Fővárosi Tanács közreműködésével radikális megoldásra került sor az akadémiai székházzal egybeépült, ún. akadémiai bérház könyvtári célokra való átalakításának megkezdésével. Az 1980-ban meghirdetett rekonstrukciós pályázat díjnyertesének tervei alapján 1984-ben kezdte meg az átépítést a Középületkivitelező Vállalat, a befejezés 1988 első negyedévére vállalt határidejével.

A *rekonstrukció* eredményeként a könyvtár alapterülete megduplázódik, az olvasói férőhelyek száma több mint 200 %-kal fog megnőni. A nyolcszintes új épületben 18 ezer polcfolyó méteren kb. 800 ezer könyv lesz raktározható. A könyvtárgépesítés és az információgépesítés tervei készülnek. Fokozatosan automatizálásra kerül az évi 14 ezer kötetes gyarapodás teljes bibliográfiai nyilvántartása, a nemzetközi kiadványcsere, a folyóiratnyilvántartás. 1986-ban a könyvtár rátért az új nemzetközi szabvány szerinti katalogizálásra, ez készíti elő a katalógusgépesítést.

A fejlesztés rendkívül fontos tényezője a könyvtár munkatársainak szakértelme.

Az elnökség tagjai hozzászólásaikban egyrészt úgy vélték, hogy a tudományos élet képviselői nem élnek eléggé a könyvtár adta jó lehetőségekkel, másrészt – személyes tapasztalatokra hivatkozva – hangsúlyozták, hogy az Akadémiai Könyvtár a legkiválóbb könyvtárak közé tartozik. Külön méltányolták kiadói és informatikai tevékenységét.

Az elnök – megköszönve a színvonalas sokoldalú beszámolót – az előterjesztés és a határozati javaslat elfogadását indítványozta, amely szerint az elnökség támogatja az Akadémiai Könyvtár fejlesztési munkálatait.

Megjelent: Magyar Tudomány, 31.1986.6. 490–491.p.

SUMMARY

THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES AROUND THE YEAR 2000

This publication summarizes the main features of the 25 year evolution of the Library since the January 1961 resolution of the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences, and served also as background material to the debate and resolution of the Presidium's April 1, 1986 session on the position of the Library. The appendix describes the Library's publishing activity between 1976 and 1985, providing data about all series and periodicals, numbers of printed folios of publications and periodicals, and figures concerning publications by staff members of the Library between 1980 and 1984. Its chapters are:

1. Basic approach: from requirements to needs
2. Reconstruction, expansion
3. Architectural description
4. What is the future based on? Within this chapter
 - history of culture and specialized information
 - collection
 - utilization
 - information services
 - creative workshop
5. New technology — a computerized programme?

The initial idea of the paper is that a large scientific organization, like a big library — fundamentally has to be managed like a profit-oriented enterprise. While in the case of the latter the profit is measurable and direct, in the case of a library the „profit” appears indirectly, in the form of increased efficiency of research. The study sketches the future image of the Library in connection with the Conversion to a library of the block of flats built together with the palace of the Academy, and the reconstruction of the library. This future image is formed by linking tradition and modernity. After a 10 to 12 years' stagnation the reconstruction has brought the final housing of the Library to its stage of realization. After unsuccessful attempts over several decades, the reconstruction is in view and it is apt to ensure the development of the Library even if this solution involves several kinds of compromises. The compromise is necessitated by the fact that the area obtained through the reconstruction is insufficient for housing all parts of the Library; the 24 shelf-kilometres supplementary store will remain near Budapest, as will the detached technical plants (book-bindery, printing office and the most valuable special collections, the Department of Manuscripts and Old Books, as well as the Oriental Collection in the palace of the Academy). It is, on the other hand, a great advantage of the reconstruction that the historically evolved cohabitation of the Academy and the Library will continue, as there will be several passages between the two institutions in one and the same building compound. The study provides detailed

data of the reconstruction, including the area on balance (the extension of the area is 6000 m², an approximately 100 percent growth compared to the present, and within this figure accommodation will grow by more than 200 percent). The architectural description is supplemented by a general lay-out and two sectional plans (the building will have 8 floors, 27 thousand cubic metres, the gross floor area being over 9 thousand square metres). The data on the collections detail the breakdown by subjects, the qualitative composition of the holdings consisting of 3.2 million bibliographic units (including 1.7 million in the central library). 50 % of the foreign periodicals to be found in Hungary are available in the Academy network. The utilization of collections analyses the intensive circulation which is characteristic of a research library. The information activity covers both the direct services of the Library and the representation of the Academy in international professional programmes as well as its nationwide organizational activity. The most important development in respect of information has been in recent years the introduction and adaption of computerized science information services (Science Citation Index) and scientometric researches linked to them. In 1985 the Library ran 1320 search profiles for 686 users based on the magnetic tapes of the Science Citation Index. A considerable number of subscribers came from the bio-medical area. The income of the Library from its services was around 7 million forints. Subscription is not only important for monetary reasons, but an effective demand is the best yardstick for the measurement of the utility of some service. In the course of development, the services of the Library will continue to appear in three aspects in the future:

- as the services of a large scientific library,
- as the central institution of the Academy network,
- due to its nationwide organizational tasks.

Preparations have been made for the complex computerization of Library and information. Based on separate financing, the transfer of the 1.2 million alphabetic catalogue cards of the Library to microfiche has begun. The Library also plans so the improvement of document supply by developing both the intellectual means and technical instruments.

The text of resolution No. 12/1986 of the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences on as follows: „*The position and the development of the Library of the Hungarian Academy of Sciences*”.

The submission by the Director General of the Library of the Hungarian Academy of Sciences provides an illustrated survey of the progress of the Library between 1961 and 1986, outlines the plans of development, and finally formulates proposals concerning further tasks.

Comments contributed spoke appreciatively of the activity of the Library, and the Presidium unanimously adopted the draft resolution.

Resolution No. 12/1986 of the Presidium

1. The Presidium — expressing its appreciation and thanks — adopts the motion; it states that the Library has implemented the Presidium's 1961 resolution and that the results achieved thereby provide a foundation for further progress;

2. It considers necessary

a) that the traditional collecting, preserving and servicing functions should continue to be linked harmoniously to the programs of modernization in the course of further development;

b) the conclusion of the reconstruction of the Library within the planned time limit and budget, and the introduction of new technologies (library mechanization, online link with foreign data bases);

c) the intensive joining of the Academy library network in the computerization program, the building up of the Academy scientific information system.

3. The Library should take an active part in the information supply for basic research and social sciences research programmes of the Hungarian Academy of Sciences by laying the foundation of computer searches of specialized literatures via data bases and the eventual extension of these services. It should take an active part in the building up of the information infrastructure of basic research and of social sciences; as well as in the development of international scientific information relations.

4. After the completion of reconstruction the Presidium will again survey the situation of the Library.

Megjelent: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 32.1985.11. 503–522.p.

AZ MTA KÖNYVTÁR SZEREPE A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓ FEJLESZTÉSÉBEN MAGYARORSZÁGON *

1. Az MTA Könyvtár jellege

Az MTA Könyvtára olyan integrált tudományos tájékoztatási intézmény, amely betölti az Akadémia központi könyvtára, központi információs intézete, levéltára, és egyben az ország egyik általános tudományos nagykönyvtárának funkcióit. Ebből a sokoldalú funkciórendszerből következik, hogy a társadalomtudományi információ *egyik* nagyon lényeges feladata az intézménynek, de csak része információs tevékenységének. Az MTA Könyvtára szerepének megítéléséhez az ország társadalomtudományi információszolgálatának fejlesztésében figyelembe kell venni az anyaintézmény, az MTA feladatkörét. Az MTA amellett, hogy az ország legmagasabb tudományos fóruma, felelősséget visel országosan az alapkutatásokért és a társadalomtudományok fejlődéséért. Ebből következik az Akadémia központi könyvtárának feladata, az alapkutatási információ és a társadalomtudományi információ fejlesztésében.

Fentiekhez még a következők figyelembevétele is szükséges. A Magyarországon kialakult gyakorlatban a tudományos információ a könyvtárakra épül. Ez alól nem kivétel az Akadémia Könyvtára sem. Így a 160 éves történeti könyvtár az utóbbi 2–3 évtizedben fokozatosan bővítette funkcióit az Akadémia igényeinek megfelelően. Amint az Akadémia tanácskozó Tudós Társaságból átalakult – ezt a jellegét is megőrizve – dinamikus, egy sor kutatóintézettel rendelkező tudományos központtá, ennek megfelelően alakult könyvtári-információs rendszere.

2. A Könyvtár mint információszolgáltató

Általános tudományos jellegén belül a Könyvtár alapításától kezdve rendkívül erősen társadalomtudományi és humántudományi orientáltságú volt. A nyelvtudomány, az irodalomtudomány, a történettudományok és ezeken belül a nemzeti művelődés ápolása mind a mai napig az Akadémia és Könyvtára egyik nagy hagyománya. Gyűjteményeit is végig kíséri ez a hagyomány. Ily módon a korszerű információ-szolgáltatások során természetesen ez a társadalomtudományi irányultság is jelentkezett. A 60-as évek elejére tehető az Akadémiai Könyvtár nagyobb méretű információszolgáltatásának bevezetése, ekkor veszi kezdetét az akkori főtitkár, *Erdei Ferenc* ösztönzésére és támogatásával a tudáspolitikai információ meghonosítása Magyarországon. Ezen információszolgáltatás keretében indult meg Magyarországon a tudománytani és tudáspolitikai kutatásokat is megalapozó *Tudományszervezési Tájékoztató*, amely folyóirat 1986-ban a 26. évfolyamában jár. A folyóirat 1983-tól „Kutatás-Fejlesztés” címet vi-

* A MISZON Mezsduarodnaja Informacionnaja Szisztéma po Obscsesztvennüm Naukam – a szocialista országok tudományos akadémiai által létrehozott Nemzetközi Társadalomtudományi Információs rendszer fennállásának 10. évfordulójára megjelenő orosz nyelvű gyűjteményes kötet számára készült közlemény.

seli, alcímévé lett az eddigi főcím. Jelenleg is évi 6 számban jelenik meg. Előfizetésben terjesztik, mintegy 800 példányban jelenik meg. Ezzel a folyóirattal és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokkal, pl. expressz-információ, témafigyelő kártyák stb. negyedszázaddal ezelőtt az Akadémiai Könyvtár egy új *tájékoztatói kultúrát* honosított meg Magyarországon. A tudománypolitikai információval párhuzamosan kezdtek megjelenni az Akadémia-történeti bibliográfiai vállalkozások, amelyek Magyarország esetében egyben az ország tudománytörténetének tekintélyes részét is felölelik. Így jelentek meg olyan nagy jelentőségű bibliográfiák és indexek, mint az akadémikusok névmutatója, amely kezdetektől sorolja fel az Akadémia tagjait funkcióik és egyéb adataik feltüntetésével, az Akadémia központi folyóiratának a repertórium és különböző könyvtári sorozatokban az Akadémia történetére vonatkozó különböző tájékoztató munkák. Így jelentős a Könyvtár Kézirattárának sorozata, amelyben egy-egy nagyobb hagyaték indexelése történik meg. Nemzetközi érdeklődésre tarthatnak számot a Könyvtár világhírű Keleti Gyűjteményének sorozatai. A Könyvtár adja ki a nála köteles példányként elhelyezett kandidátusi és doktori disszertációkról szóló tájékoztató köteteket is. A társadalomtudományi tájékoztatás szférájába tartozónak ítélem az olyan nem indexelő, repertorizáló vagy egyéb adatközlő munkákat is, amelyek a tudományos tájékoztatás egy-egy időszakról kérdéséről szöveges elemzést adnak. Ilyenek az Akadémiai Könyvtár periodika-használatról készült elemzések és ilyenek a könyvtár társadalomtudományi tájékoztató tevékenységét, vagy a társadalomtudományi információ egynémely elméleti, módszertani kérdését taglaló írások is. Így többek között a Könyvtár kiadásában jelent meg elemzés arról, hogy a magyar társadalomtudományok hogyan szerepelnek az UNESCO kiadványaiban, illetőleg a magyar részvétetről a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban. A legújabb, az utóbbi évek tájékoztatói kiadvány-termésébe tartoznak a tudománymetriai kötetek is, amelyeket jó részben ugyancsak társadalomtudományi információs produktumnak tekinthetünk még akkor is, ha az elemzett területek többnyire a természettudományokat fogják át és feldolgozási módszerük számítógépes. Így ölelkezhetnek az MTA Könyvtárában a *történeti* és a *legkorszerűbb feldolgozású* tudománypolitikai információs témák. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzem, hogy a *tudománymetriai elemzésekkel* az MTA Könyvtára ugyancsak egy új tájékoztatói kultúrát honosított meg Magyarországon és nemzetközileg is egyik központjává vált az ilyen irányú vizsgálódásoknak.

Az eddigiekben az Akadémiai Könyvtárnak mint intézménynek tájékoztató tevékenységéről volt szó, ezáltal megpróbálván érzékeltetni szerepét a magyar társadalomtudományi információs kultúrában.

3. A Könyvtár mint a társadalomtudományi információ szervezője

Van az MTA Könyvtárának egy, az információszolgáltatáson kívüli lényeges vonatkozása is, nevezetesen az a szervező és ösztönző tevékenység, amit a Könyvtár a Társadalomtudományi Információs Munkacsoport szervezőjeként, ösztönzőjeként és pénzügyi gesztoraként végez.

A 60-as években több társadalomtudományi nagykönyvtárban és az akadémiai kutatóintézetek információs szolgálataiban egyre jobban erősödött a társadalomtudományi információ. A 60-as évek magyarországi politikai konszolidációja és gazdasági fellerősítése felerősítette az érdeklődést a társadalomtudományi szakirodalom iránt. A nem-

zetközi körülmények is ebbe az irányba hatottak. Különbféle kooperációs törekvések igyekeztek előmozdítani a fokozódó érdeklődés kielégítését, de elég hamar kitűnt, hogy amilyen mértékben nőnek a lehetőségek a TID (Társadalomtudományi Információ és Dokumentáció) által kielégíthető érdeklődés iránt, legalább ugyanolyan mértékben növekednek az intézményi autarchiás tendenciák is. A kedvezőbb lehetőségeket nem követte ezek kedvezőbb kihasználása. A kooperációs és autarchiás tendenciák hol békésebb, hol békétlenebb egymás mellett élése mind a mai napig végigkíséri a magyarországi TID hálózati munkát.

A 70-es évek elejére tehető az az időszak, amikor a művelődési kormányzat — amely mind a mai napig a könyvtárügy felügyeletét országosan ellátja — elérkezettnek látta a TID központi koncepciójú kifejlesztését és hálózatba szervezését. A nemzeti könyvtár keretében működő Könyvtártudományi és Módszertani Központ keretében létrejött erre a célra egy néhány főből álló titkárság. E titkárság részben felméréseket végzett, részben igyekezett össze is hozni az érdekelt könyvtárakat. Ez alapozó munkának számított már csak azért is, mivel itt már fölmerült a korszerű információs technológia bevezetése is, a számítógép alkalmazása a TID-ben. A 70-es években kibontakozott új gazdasági mechanizmus a gazdaságirányítás reformja, amely folyamat még napjainkban is tart, fokozta az „információs éhséget”, ezen belül pedig a TID iránti követelményeket.

Sajátos helyzet állt elő. Egyidejűleg készültek központi koncepciók, illetve alakultak ki kooperációs elképzelések és a gazdaságirányítás reformjából következő decentralizálási törekvések, amelyek a kooperációval, illetve a koordinációval ellentétesen hatottak. Ez azt jelentette, hogy az intézmények maguk gondoskodjanak informálódásukról, s ehhez megkapták a pénzügyi lehetőségeket is, tehát olyan mértékben voltak hajlamosak az együttműködésre — azaz a hálózati munkára —, amilyen mértékben úgy érezték, hogy ez érdekükben áll. *Miért* érezné azonban bármely intézmény, amelynek megvan a pénzügyi, szervezeti, személyzeti stb. lehetősége a teljes önállóságra, hogy együttműködjék másokkal? *Miért* adjon le önállóságából vagy látszat-önállóságából bármit is, ha nem muszáj? Emberek és intézmények életében egyaránt feltehető így a kérdés. Az a bizonyos TID koordinációs titkárság nem utolsó sorban anyagi eszközök hiányában is, nem jutott messzebbre, az előbb említett okok miatt, alapozó munkájában.

A hálózati munka mindenhol — így Magyarországon is — a koordináció és a kooperáció valamilyen formáját jelenti. Az együttműködést, az esetleges munkamegosztást, ennek a szabályozását valakinek szerveznie kell. A koordinációval és kooperációval ellentétes irányba ható tényezők közé tartozik, hogy *többsnyire az híve a koordinációnak, aki maga koordinál*, míg a többiek — akiket koordinálnak — kevésbé lelkesednek azért, hogy más intézmény beleszólhasson dolgaikba. Ezek nagyjában a TID együttműködési munkára ható negatív tendenciák. E tendenciák ismerése a 70-es évek második felében arra vezette az érdekelt irányítószerveket és a magyarországi TID jónéhány képviselőjét, hogy *érdekeltségre kell alapozni a TID hálózati munkát*. Olyan motivációt kell találni az együttműködéshez, ami elég laza ahhoz, hogy az abban résztvevők ne érezzék magukat adminisztratív irányítottaknak, ugyanakkor azonban kézzelfoghatóan kapjanak valamit a hálózati munkában való részvételtől. Feltételezve hatékony irányítást, jószándékot, egyszerűtetet, mindezek együttvéve sem elegendők hatékony kooperációkhoz.

A kormány Tudománypolitikai Bizottságának munkaszerve, a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság vette kézbe a TID fejlesztésének, korszerűsítésének kérdését a 70-es évek második felében. Ehhez a fejlesztő és korszerűsítő munkához létrehozta munkaszervezetét, a *Társadalomtudományi Információs Munkacsoportot* (a továbbiakban: Munkacsoport). Felügyeletét és finanszírozását a Társadalomtudományi Koordináló Bizottság látja el. A Bizottság elnöke a TIM-ben való részvételre felkérte a nagy ágazati szakkönyvtárak vezetőit. A TIM létszáma 15–20 fő. Ez az a testületi létszám, amely még rugalmasan tud dolgozni és azáltal, hogy a TID bázisintézmények vezetői is tagjai közé tartoznak, biztosítja a mindenféle szervezőmunkához nélkülözhetetlen intézményi háttérrel. *A TIM-ben koordinálni igyekeztünk a szakismeretet az érdekképviseléssel.* Akár az egyik, akár a másik hiányzik a hálózati irányító-szervező munkából, nem lehet ütőképesen dolgozni. Nem kevés kísérlet és bukdácsolás időszaka következett. Ez a folyamat még a mai napig tart, de már vannak bizonyos eredmények is. A Munkacsoport szervezői szakmai-pénzügyi irányítására kezdettől az *MTA Könyvtára kapott megbízást*, a Munkacsoport elnöklésére az MTA Könyvtára vezetője.

A TIM kezdettől törekedett az információs kapcsolatok tartására is, lehetőleg minél kevesebbet ülésezni, de bőven helyet adni a vitának. Ez a munkamódszer nem bizonyult eredménytelennek. A TIM diszciplináris elemzéseket készítettett az egyes ágazatok (szociológia, közgazdaságtudomány, irodalomtudomány stb.), TID-helyzetéről és ezeket vitára bocsátotta meghívottak részvételével, illetve az illetékes akadémiai bizottság elé terjesztette állásfoglalás végett. Az elgondolás az volt — és ennek egy része ma is érvényes még —, hogy *ne egyetlen* központból folyjék a TID koordinálás, hanem valamilyen főbb diszciplinának legyen meg a maga TID hálózati bázisintézménye. Így például az állam- és jogtudomány területén az Országgyűlési Könyvtár látszott legalkalmasabbnak, a szociológiában a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a pedagógiában az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, és így tovább. A bázisintézmények kijelölésének fő szempontja a *gyűjtemény jelentősége* és a szolgáltatások minősége, illetve lehetősége volt. Az ágazati TID bázisintézmények összefogását az MTA Könyvtára látja el mint interdiszciplináris intézmény. E feladat elvállalása irányába hatott és hat az is, hogy az Akadémia Könyvtára több nemzetközi társadalomtudományi információs programban is képviseli a Magyar Tudományos Akadémiát, illetve Magyarországot. A fejlesztés és korszerűsítés súlyát a magyarországi TID-ben a szakágazati bázisintézmények viselik, az MTA Könyvtára feladata e törekvések szervezeti-anyagi támogatása. Fokozatosan jutott el a TIM arra a megfontolásra, hogy olyan *érdekeltségi-szervező erőt* kell találni, ami köré a TID együttműködés reális tartalmat kap. Ilyen reális tartalomnak mutatkozott a *korszerű információs technológia* bevezetése a TID-be, a számítógépes információ feldolgozására alapozott együttműködés.

A magyarországi gazdasági körülmények és a műszaki fejlettségi színvonal miatt meglehetősen kézenfekvőnek látszik, hogy a szakirodalmi számítógépes feldolgozás, gépi adatbázisok kooperációban jöjjenek létre. A viszonylag késetten megindult számítógépes feldolgozás általában szakemberhiánnyal is járt. Különösen vonatkozik ez a szakirodalmi információ feldolgozására, ezen belül pedig hangsúlyozottan a TID-re. Ily módon pozitívan fogadták az érdekeltek a TIM-nek azt a kezdeményezését, hogy több kísérlet, tervezet, koncepció után a *TID-et és hálózatba szerveződését a számítógépes szakirodalmi feldolgozásra kell alapozni.* Ehhez — tekintettel az anyagi és műszaki eszközök, valamint

tapasztalatok szétszórt és egyenlőtlen voltára — egy olyan koncepcióba kellett foglalni a teendőket, amely figyelembe veszi a tudományos és gazdasági élet reális szükségleteit. Ennek érdekében, felhasználva a különböző könyvtárakban már meglévő tapasztalatokat (pl. Országgyűlési Könyvtár, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára), és elemezve mind a reális igényeket a számítógépes információ iránt, mind pedig az erre való adottságokat, tervezetet készített a TID fejlesztésére a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság részére. Ez a tudánypolitikai irányító testület többszöri vita után elfogadta a TIM keret-tervét, annak anyagi konzekvenciáival egyetemben. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy bármilyen számítógépes koncepció pénzügyi fedezet nélkül illuzórikus célkitűzés. A kormány Tudánypolitikai Bizottsága egy, a magyar körülményekhez képest a kitűzött feladatok végrehajtására nem jelentéktelen összeget bocsátott a TIM rendelkezésére mintegy 4 millió forintot, aminek gesztoraként az MTA Könyvtárát bízta meg. Az elfogadott koncepció előíranyozta, hogy a számítógépes TID-et néhány *preferált* területen kell elkezdni. Ezek a területek: közgazdaságtudomány (ide értve a statisztikát), szociológia, jog- és közigazgatástudomány, valamint egy későbbi időpontban a pedagógia. A rendelkezésre bocsátott összegnek közel a felét adatrögzítő gépek beszerzésére fordította a TIM az említett három terület báziskönyvtára részére. A fennmaradó részből olyan szakmai-szellemi munkákat finanszíroz a TIM, amik a számítógépes TID-hez, elsősorban annak inputjához szükségesek. Így többek között ágazati-hálózati rendszertervek elkészítése, dokumentumelemzések, nyelvi nehézségek áthidalása és hasonlók. Az MTA Könyvtára az AISZ MISZON munkák finanszírozására (lexikajegyzékek, on-line kísérletek stb.) vett igénybe nagyobb összeget.

Bebizonyosodott, hogy *amint az intézményi-diszciplináris érdekelttség kézzelfoghatóvá vált, megnövekedett a kooperáció iránti érdeklődés.*

Ahol már folyt számítógépes feldolgozás, ott a Munkacsoport támogatásával *továbbfejlődött* (pl. Országgyűlési Könyvtár, Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára), ahol nem folyt, ott elkezdődött és szolgáltatások *keletkeztek* (pl. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár — szociológia). Néhány év alatt megteremtődtek a számítógépes társadalomtudományi információ feltételei és jónéhány szolgáltatása. Deklaráció és nógatas helyett az intézmények anyagi és ehhez kapcsolódó szakmai támogatást kaptak és e kettő együtt kedvezően hatott lelkivilágukra. A magyarországi számítógépes TID a legtöbb területen még csak kezdeti lépéseinél tart, de megindult egy olyan úton, amely járhatónak bizonyult. Ebben a munkában az MTA Könyvtára nem kis részt vállalt.

4. A Könyvtár mint a nemzetközi kapcsolatok szervezője

Az Akadémia Könyvtára a 60-as évek elejétől mind aktívabb részt vállal a nemzetközi könyvtári-információs kapcsolatok ápolásából. E kapcsolatok voltaképpen mintegy 150 éves múltra tekintenek vissza, mivel a könyvtár alapítása után szinte azonnal a nemzetközi kiadványcsere részesévé vált és Magyarországon a tudományos kiadványcsere központja.

A társadalomtudományi információs kapcsolatokban a Könyvtár az addig is intenzíven művelt hagyományos könyvtári bibliográfiai és kiadványcserén túlmenően bekapcsolódott az UNESCO égisze alatt működő *Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság* (az ún. Meyriat-Bizottság) munkájába. Ezzel kezdetét veszi az immár

több mint negyedszázados gyümölcsöző együttműködés e bizottsággal. Ez az együttműködés kiterjedt a bizottság négy bibliográfiai sorozatába való magyar adatszolgáltatásra, a bizottság különböző kiadványaiban és programjaiban való részvételre, magyar szakértők közreműködésére a bizottság munkájában. A negyedszázad alatt két alkalommal is magyar szakemberek töltötték be az elnöki tiszteket. Jelenleg folyamatban van az akadémiai érdekelt intézmények bekapcsolódása a bizottság számítógépes bibliográfiai programjába.

Ugyancsak az MTA Könyvtára képviseletével kezdődött a magyar közreműködés a *FID/C3*, a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség társadalomtudományi osztályozási bizottsági munkájában. Ebben a tevékenységben magyar szakemberek az Egyetemes Tizedes Osztályozás társadalomtudományi szakának revíziójában 25 esztendeje aktív szerepet vállaltak, különösen a közgazdasági és a jogtudományi szak revíziója terén.

Nem közvetlen akadémiai könyvtári, de ugyancsak akadémiai társadalomtudományi információs részvétellel folyik a *FID/SD*, a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség Társadalomtudományi Információs Fejlesztési Bizottság működése is. A Bizottság bulletin-jét is Budapesten adják ki.

Az előzőekben említett nemzetközi munkákban az MTA Könyvtára hol közvetlenül vesz részt, hol pedig akadémiai és Akadémián kívüli szakemberek bevonásával. Szerepe kapcsolatteremtő és szervező jellegű.

A *MISZON-ban* az MTA Könyvtára alapítástól kezdve a *kijelölt nemzeti szerv*. E nemzetközi együttműködésben történő magyar közreműködés részleteinek bemutatása és adatainak ismertetése úgy gondolom ehelyütt nem szükséges, mivel a 10 éves évforduló alkalmából megjelenő kiadványokból ezek az adatok ismeretek lehetnek és ugyan-csak nem e helyre tartozik az együttműködés általános ismertetése sem. Amiről itt is szólni kell azonban, az a magyar részvétel néhány elvi megfontolása. Ezeknek az elvi megfontolásoknak az alapja a közreműködés *pozitív és kritikai* szemlélete. A pozitív szemlélet azt jelenti, hogy az MTA Könyvtára az együttműködésben való részvételt konstruktívan kezelte kezdettől fogva az együttműködési program alapelveivel egyetértve, a maga részéről igyekezett a konkrét programokban mind anyag- és adatszolgáltatással, mind pedig e programok szakmai-módszertani továbbfejlesztésében tevőlegesen, azaz kritikailag is részt venni. Megítélésem szerint ugyanis valaminek a továbbfejlesztése egyben az addigi tevékenység állandó és konstruktív kritikáját is magában foglalja. A kijelölt magyar nemzeti szerv mellett, hogy konkrétan részt vett a MISZON valamennyi programjában, az előbb említett kritikus szemlélettel – ami természetesen egyben saját maga kritikai szemléletét is jelentette – is hozzájárult a MISZON fejlődéséhez. Az MTA Könyvtára legalább két vonatkozásban is mind a mai napig vitásnak tekinthető álláspontot képvisel.

Az egyik a MISZON információs produktumok (kiadványok) *hasznosítása*. E tekintetben az a véleményem, hogy e produktumoknak mindenképp a tudományos kutatást kell szolgálniuk és csak járulékosan az ismeretterjesztést. Ez azt jelenti, hogy a tájékoztatásnak nem az eredeti mű olvasását helyettesítőnek, hanem figyelemfelkeltőnek, orientáló jellegűnek kell lennie. Ezért a hangsúly a *bibliográfiai tájékoztatáson* van. Ennek megfelelően az MTA Könyvtára kezdettől fogva a legfontosabb MISZON-programnak ítélte az *AISZ MISZON-t*. Ennek jelentőségét külön is hangsúlyozza ennek az adatbázisnak interdiszciplináris jellege, továbbá az, hogy a világszinten ilyen interdiszciplináris

társadalomtudományi adatbázis csekély számban fordul elő. Azáltal pedig, hogy az AISZ MISZON-ban a szocialista országok társadalomtudományi szakirodalma lehető teljességgel (válogatással persze) fordul elő, nemzetközileg még jobban piacképessé teszi azt. Ugy látjuk, hogy a rendelkezésre álló anyagi és szellemi potenciál befektetésével az AISZ MISZON fejlesztése meggyorsítható volna. Ez elsősorban szervezésen múlik.

Egy másik vitás kérdésnek tűnik a kijelölt nemzeti szervek *szerepének tartalma*. Ez a szerep az MTA Könyvtára megítélésében mindenképpen kettős. Egyfelől konkrét anyag- és adatszolgáltatásban realizálódik (nemzeti inputok, amit az intézmény maga állít elő esetleges külső együttműködéssel), másfelől szervező-koordináló szerep, ami a társadalomtudományi ágazati információs intézetek bevonását jelenti. Másként szólva a centralizálás és decentralizálás kérdése merül fel. Az MTA Könyvtára a magyarországi tapasztalatokra építve elsősorban a decentralizált információs tevékenységre orientálódik, nem kizárva bizonyos témák centralizált kezelését. A nagy ágazati információs intézmények és azok szakembereinek aktív közreműködését alapvetőnek tekinti. Ez következtethető egyébként az előző 3. fejezetben kifejtettekből is.

Az előzőkben említett két vitás kérdés, úgymint a MISZON produktumok hasznosulása és a centralizáció-decentralizáció kérdése nem jelent mást, mint különböző tudományos megközelítést. Különböző tudományos megközelítések, azaz a tudományos vita lételeme a tudományos fejlődésnek, így a tudományos tájékoztatás fejlesztésének is. A tudományos vita a MISZON fejlesztését is szolgálja.

A MISZON-hoz kapcsolódik az MTA Könyvtára egy másik nagy nemzetközi együttműködési programban való részvétele. Ez az ECSSID (European Co-operation in Social Science Information and Documentation), az Európai Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Együttműködés, az Európai Társadalomtudományi Koordinációs Központ, az ún. „Bécsi Központ” égisze alatt. Amint a MISZON-nak, úgy az ECSSID-nek is az MTA Könyvtára alapító tagja, nemzeti „*Focal Pointja*” (nemzeti szerve). A program információs közlönyét, az ECSSID Bulletint (8. évfolyamában tart 1986-ban) az MTA Könyvtára adja közre. Akárcsak a MISZON tekintetében, ebben az átfogó Kelet-Nyugat együttműködési programban is az MTA Könyvtára saját szolgáltatásai mellett alapvetőnek tartja különböző társadalomtudományi intézmények bevonását. Ezt a gyakorlatot folytatja. Az ECSSID különböző munkacsoportjaiban és kiadványszerkesztésében az érdekelt magyar intézmények szakértőit delegálja. Ugy gondolom, hogy olyan mértékben tud az ECSSID információs tevékenysége is hatást gyakorolni egy-egy ország kutatási igényeinek kielégítésére, amilyen mértékben az információs szolgáltatás bázisa diverzifikált.

Mindezen e fejezetben említett együttműködési programokban való részvétel problematikus vagy vitás kérdései – amint erről már volt szó – tudományos jellegűek. E kérdések, illetve a különböző megoldások függenek az egyes országok kulturális hagyományaitól, kialakult szokásaitól, nyelvi adottságaitól, amelyek mind befolyásolják és színezik az azonos célú és szemléletű tevékenységet, ami az adott ország társadalomtudományi kutatási igényeinek mind hatékonyabb kielégítése.

Fejtegetéseink végére értünk és áttekintve azt, jónéhány helyen nem annyira az eredmények, mint inkább a problémák elemzése bukkan fel. A MISZON 10. évfordulója alkalmából készült számvetések, így e köteté is minden bizonnyal a továbbfejlődés útjainak-módjainak keresését is felvetik. Ehhez az útkereséshez a problémák megfogalmazása legalább annyira hozzátartozik, mint az eredmények regisztrálása.

SUMMARY

**THE ROLE OF THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SCIENCES INFORMATION IN HUNGARY**

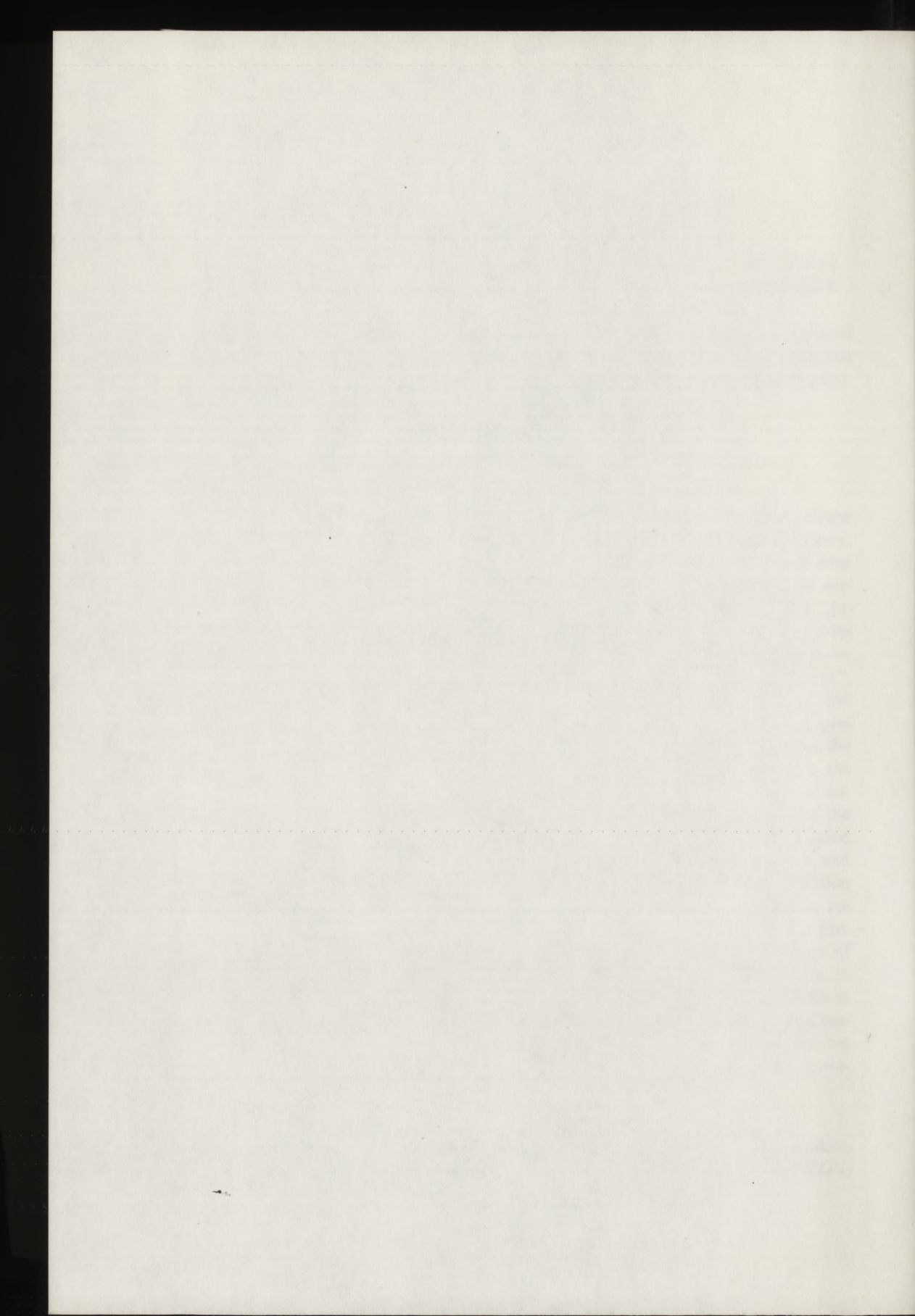
This paper was prepared for a collective Russian-language volume to be published on the occasion of the tenth anniversary of MISON (Russian acronym: International Social Sciences Information System of Academy Libraries of the Socialist Countries). Its chapters are:

1. Nature of the Library of the Hungarian Academy of Sciences
2. The Library as a provider of information
3. The Library as the organizer of social sciences information
4. The Library as the organizer of international relations.

The paper analyses the process in the course of which the Library introduced new information cultures within the framework of its information services in Hungary. These include the science policy and research management documentation service started at the beginning of the sixties, as well as the scientometric researches and surveys started at the beginning of the eighties, one of the products of which is the „Library Informatics and Scientometric serial” (whose volumes 1–4 have so far been published). A particular place in Hungarian library and information special literature is covered by such series of the Library as „Catalogues of the Manuscript Department”, which provide reviews of important legacies, or the catalogue series of doctoral and postdoctoral theses deposited in the Department of Manuscripts as copyright copies and also published under their editorship. A survey is available of the Library as the organizer of the Social Sciences Information Working Group (for details see, in the Appendix of this volume, the paper entitled „Problems and perspectives of social sciences information and documentation network in Hungary”). One contribution of the activity of this Working Group was an interesting experience whereby computerized information technology was seen to have played a role as an organization force too, and it was also proven in connection with this Working Group that successful co-ordination is only possible if it was based on active interest. Since the beginning of the sixties the Library has taken an increasingly active part in the development of international professional relations, whose predecessor would have been the international exchange of publications in which the Library has been engaged for approximately 150 years. In the past 25 years the Library has built up contacts partly as an organizer and partly as a direct supplier of data with the International Social Sciences Documentation Committee, the FID/C3 (the committee implementing the revision of the Social Sciences branch of UDC), with FID/SD (Social Development), with MISON, with ECSSID (European Co-operation in Social Science Information and Documentation).

Megjelent: Mezsdunardnaja informacionnaja szisztema po obscesztvennum naukam szocialiszticeszkih sztran: itogi i perszpektivü dejatelnoszti. (K 10-letija MISZON) Moszkva, 1986. MISZON. 54–65.p.

FÜGGELEK

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRAK FUNKCIÓRENDSZERÉRŐL ÉS SZERVEZETI FORMÁJÁRÓL*

Történeti visszapillantás

Az akadémiai könyvtárak funkciórendszeréről szólva mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a *szocialista típusú* akadémiai könyvtárakról van szó. Intézményekről, amelyek fenntartója a Szovjetunió Tudományos Akadémiája modellje szerint kialakított szocialista típusú akadémia. Ezt a típusú akadémiát az jellemzi, hogy egyszerre tölti be a hagyományos – a nyugati országokban többnyire ma is továbbélő – *tudós társasági* és egyfajta *tudományos minisztériumi* funkciókat.

Általában a tudós társasági (testületi) funkciókból keletkeztek a jelenleg is működő szocialista típusú akadémiai könyvtárak. Ezek a könyvtárak alapítóikhoz – a tudományos akadémiákhoz – hasonlóan elsődlegesen történeti jellegűek, arra voltak hivatottak, hogy elősegítsék az adott országok tudományos fejlődését, bekapcsolódását a világ tudományos vérkeringésébe. Ezt alapjaiban a külföldi – elsősorban – akadémiai kiadványok beszerzésével és a saját akadémiai kiadványaik terjesztésével (kiadványcsere) látták el.

A tudós társaságok általában a *nemzeti nyelv* művelését is hivatottak voltak szolgálni, könyvtáraik feladatköréből sem hiányozhatott ez a jellegzetesség. Egyes tudós társaságok kifejezetten azzal a céllal alakultak, hogy a nemzeti nyelvet alkalmassá tegyék a tudományok ápolására (ilyen volt például az 1825-ben alapított Magyar Tudós Társaság).

A tudós társaságok általában már kezdeti lépéseikben tudománytörténeti (és művelődéstörténeti) programokat irányoztak elő, amelyeket különböző módokon valószínűsítettek meg. Ezek egyike a tudomány- és művelődéstörténetileg érdekes és értékes kéziratok (vagy kézirat jellegű) dokumentumok gyűjtése, kéziratárak, levéltárak kialakítása, továbbá régi könyvek gyűjtése, törekvés az „*academica*”-k (a külföldi tudós társaságok kiadványainak) minél teljesebb beszerzésére. Eképpen az akadémiai könyvtárak már a kezdetektől fenntartóik, a tudós társaságok elsőrendű segítőitársai voltak.

Amint történetileg változott a fenntartók funkciója, ezt követték az akadémiai könyvtárak is. *Fejlődési tendenciákról* van itt szó, el lehet tehát tekinteni a részletekben konkrétan kimutatható különbségektől. Ezek a különbségek főleg történeti jellegűek. Így például az 1945 előtti korszakban – főleg a 19. században – több német államban (tartományban) és városban alakultak ki tudományos akadémiák. Egyes országokban a későbbiekben, 1945 után szakakadémiák jöttek létre (pl. az NDK-ban pedagógiai akadémia, újabban Romániában társadalomtudományi akadémia). Ugyancsak a történeti sajátosságok körébe tartozik, hogy egynémely országban nem jött létre központi tudományos akadémia, például Jugoszláviában csak köztársasági akadémiák működnek. A legkomplexebb akadémiai rendszer a Szovjetunióban alakult ki, ahol egyaránt működnek szakosított (pl. mezőgazdasági, orvostudományi, pedagógiai) és területi (köztársasági) akadémiák.

* A Bolgár Tudományos Akadémia Könyvtára 1979. november 19-23 között Szófiában rendezett nemzetközi szimpóziumára készült előadás némileg módosított szövege.

Jórészt a történeti sajátosságokból következnek azok az *azonos* fejlődési tendencián belüli *különbözőségek*, amelyek a szocialista típusú akadémiai könyvtárak felszabadulás után kialakult funkciórendszerében megnyilvánulnak.

Az akadémiai könyvtárak megváltozott szerepe

A felszabadulás után egy sor országban a gyökeres társadalmi-gazdasági-kulturális átalakulásnak megfelelően és főleg az *átalakulást elősegítendő* radikális változáson mentek keresztül a tudományos akadémiák. Tudós társasági jellegük megtartása mellett kifejlődtek egyfajta tudományos minisztériumi funkcióik is.

Az akadémiák könyvtárai általában voltaképpen ennek az új akadémiai funkciórendszernek kifejlődésével kerültek fokozatosan *szinkronba* a kor követelményeivel. Országuk könyvtári-tájékoztatói rendszerének lépcsőről lépésre váltak elsőrendű tényezőivé. A többnyire gyűjtő-konzerváló, tudománytörténeti, muzeális funkciójú, általánosságban *passzív szerepű* akadémiai könyvtárak *múltbeli értékeiket* megőrizve átalakultak korszerű funkciórendszerű *dinamikus*an fejlődő könyvtárakká.

Ez az átalakulás nagyban-egészben összhangban történt a szocialista típusú akadémia kifejlődésével. Az új típusú tudományos akadémia ellátva az évszázadokon keresztül kialakult tudós testületi feladatokat, úgymint tudományos méltóságok és díjak odaítélése, nemzetközi tudományos kapcsolatok ápolása, ülésszakok és egyéb rendezvények szervezése, magas színvonalú kiadványok gondozása (illetőleg a mindezekben történő részvétel) és a testület, illetőleg egy tudományos elit számára egy könyvtár, egy levéltár és esetleg egy-két egyéb intézmény működtetése mellett új funkciókkal bővült. Általában az adott országok legfelső tudományos fórumává vált, a kormány tanácsadójává tudományos kérdésekben, irányító szerepet visz az alapkutatásokban, kutatóintézeti hálózatot, kísérleti üzemet, kiadót működtet és könyvtára, tájékoztatói intézete által egyfelől megszervezi a széles körű akadémiai információhálózatot és ellátást, másfelől részt vesz az országos információellátásban, illetőleg vezető szerepet vállal ebben a munkamegosztásban egyéb országos információs intézményekkel.

Témánk szempontjából az új funkciókból csak az utóbbival, a könyvtári-információs funkcióval, illetve funkciórendszerrel foglalkozom a továbbiakban.

Az akadémiai könyvtárak funkciórendszere

Azonos alapelvek az *információpolitikában* és *különbözőségek* a *szervezeti formákban*, szakosodási és integrálódási tendenciák a funkciórendszerben jellemzik a szocialista típusú akadémiai könyvtárakat.

Az információpolitika leglényegesebb vonása mindenekelőtt az, hogy az *akadémiai tudománypolitika* részét képezi. Ennek *két fő orientációja* különböztethető meg: az egyik, a közvetlen akadémiai feladatokhoz szükséges információellátás megszervezése, a másik az országos könyvtári információellátásban és ennek szervezésében történő részvétel. Ez az információ politika nem mindig fogalmazódik meg egységes koncepció keretében, tételiesen, akadémiai határozatokban, rendelkezésekben, de lényegét megtalálhatjuk akadémiai iratokban — például a központi könyvtárak szervezeti szabályzataiban — és a gyakorlatban.

Mely funkciókat kell ellátnia tehát napjainkban egy akadémiai központi könyvtárnak? Mit jelent egy integrált akadémiai könyvtári-tájékoztatási rendszer? Véleményem szerint a következő funkciókat kell ellátni:

- *gyűjteményi* és ezzel összefüggő muzeális-tudománytörténeti funkció (szakkönyvek, sorozatok, folyóiratok mellett kéziratos művek, levelezések, régi és ritka könyvek és egyéb különgyűjtemények),

- *tudományos tájékoztatási* funkció (aktív, dinamikus szolgáltatások és igényfelkelés, ideértve a legkorszerűbb technológián alapuló szolgáltatásokat, tudománypolitikai információ, a világ szakirodalmában jelentkező új kutatási irányokra, hipotézisekre történő figyelemfelhívás, információelemzés analitikus-szintetikus tanulmányokkal),

- *tudományos műhely* funkció (tudományos kiadványok alkotása a könyvtár munkatársainak tollából, szerkesztések),

- *szervezési* funkció (az akadémiai intézeti könyvtárak hálózatának bizonyos egységes normatívák szerint történő működtetése s ennek irányítása, központi szolgáltatások – cédulasokszorosítás, kötészet, tárolókönyvtár stb. – működtetése),

- *akadémiai kiadványcsere-központ* funkció (az akadémiai kiadványcsere gondozása, munkamegosztás az intézeti könyvtárakkal),

- *műszaki fejlesztési* funkció (az új technikák hasznosításának kezdeményezése, xerográfia, mikroreprodukció, számítógépes feldolgozás),

- *országos könyvtári-tájékoztatási funkció* (részvétel az országos könyvtárügyben, az országos tudományos tájékoztatási rendszerben).

Mindenről tudni valamit és néhány valamiről mindent

A funkciórendszer része a *gyűjtési profil*, a gyűjtőkör, más szóval az általános tudományos és a szakkönyvtár viszonya. Ez a kérdés nem egyszerűen „akadémikus” jellegű, hanem részben meghatározza a központi intézmény(ek) és a kutatóintézeti könyvtári-tájékoztatási szolgálatok *munkamegosztáson* alapuló együttműködését. Az általános gyűjtőkörű tudományos könyvtár napjainkban mindinkább fikcióvá válik a kiadványok tömege és sokfélesége miatt. Valójában néhány „világkönyvtár” kivételével az úgynevezett általános tudományos könyvtárak mindegyike specializálódik. Úgyszólván képtelenség minden szakterület irodalmát azonos intenzitással gyűjteni, ezért az általános tudományos könyvtárak törekvése többnyire arra irányul, hogy az „általánosság” általános tájékozottságot és tájékoztatás-képességet jelentsen, anélkül azonban, hogy minden témáról saját maguk szolgáltatassák is az irodalmat. Így jönnek létre jelentős apparátussal ún. *referral* központok a nagykönyvtárak keretében, amelyek *forrásközvetítő* szerepet látnak el (mit-hol-találni, mit kutat-hol-ki stb.). Úgy lehetne megfogalmazni, hogy az általános tudományos könyvtárnak napjainkban mindenről kell tudnia valamit és néhány valamiről mindent. Más szóval: minden tudományterületről (vagy ezek nagy részéről) gyűjteni az alapvető összefoglaló jellegű munkákat, az enciklopédikus és referenz műveket, néhány (akár sok, de nem minden) tudományterületről a lehető (de valójában iluzórikus) teljességre törekedve. Ugyancsak a lehető teljességre törekedve az „academica”-kat, de ezeken belül is az interdiszciplináris jellegű „Abhandlungen . . .”, „Comptes rendus . . .”, „Sitzungsberichte . . .”, „Trudü . . .”, „Proceedings . . .” c. műveket. A különböző ágazatok szakirodalmának gondozása az akadémiai intézeti könyvtárakban

és az akadémián kívüli tudományos szakkönyvtárakban történik. A központi könyvtárak csere-lehetőségekkel, a nemzetközi kölcsönzéssel stb. segíthetik elő a szakkönyvtári feladatok ellátását, továbbá gazdaságosan központilag üzemeltethető automatizált információval.

A meghatározó különbség a központi és a kutatóintézeti könyvtár gyűjtőköre között inkább funkcionális jellegű. A kutatóintézeti könyvtár általában a folyó kutatásokhoz gyűjti a dokumentumokat (ideértve és hangsúlyozottan a nem hagyományos dokumentumtípusokat, mint amilyenek a „reportok”, „preprintek” stb.), míg az általános tudományos könyvtár a világ szakirodalmát figyeli nagyobb függetlenséggel a folyamatban levő kutatásokról. Mindez fokozottan vonatkozik az akadémiai könyvtári-információs munkára.

Szakosítás és integráció a funkciókban és a szervezeti formában

Az előzőekben vázoltakból következik, hogy az akadémiai információpolitika azonos jegyein kívül a létrehozott szervezeti formák szükségképpen változatosak. Aligha szükséges ezek tételes leltározása, egynémely szervezeti megoldásra történő utalás azonban jobban megvilágítja a szakosítás és az integráció helyzetét. Az integráció nem azonos a centralizálással. Míg például az erősen integrált funkciójú magyar akadémiai könyvtár erősen decentralizált kutatóintézeti könyvtárhálózattal működik együtt (önálló költségvetés, beszerzés, személyzet stb.), addig az erősen szakosított központi intézményekkel rendelkező SZUTA keretében a könyvtári-információs munka rendkívül centralizált (az intézeti könyvtárak tulajdonképpen a központi könyvtárak filiáléi, ennek minden konzekvenciájával, központi beszerzés, katalogizálás stb.).

A legrégebbi rendszer a Szovjetunió Tudományos Akadémiájáé és ez egyben a leginkább szakosított is a központi intézmények szempontjából. A központi intézmények magas fokon centralizáltak (pl. központi beszerzés). Négy össz-szövetségi információs intézmény áll a rendszer élén, időrendben: a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára (Leningrád, hazai általános, külföldi természettudományi gyűjtőkörű, történeti múltú nagykönyvtár); az INION¹ (Moszkva), a forradalom után alapított társadalomtudományi alapkönyvtár, a FBON²-ra alapozott társadalomtudományi információs intézet; a VINITI³ (Moszkva, a Minisztertanács mellett működő Tudomány és Technika Állami Bizottsága és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája közös felügyelete alatt működő tudományos műszaki információs intézet, a világ legnagyobb intézete a maga nemében); a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Természettudományi Könyvtára (Moszkva). E négy intézmény munkamegosztása egymás között, továbbá kapcsolatuk a kutatóintézeti könyvtárakkal, a köztársasági akadémiai könyvtárakkal, a novoszibirszki akadémiai tudományos központ könyvtárával, mindennek bemutatása nem ennek a dolgozatnak a feladata, itt csak egyik lehetséges szervezeti modellre történő utalás volt a cél. Az említett irányító intézmények közül kettő kifejezetten könyvtári jellegű, egy „tisztá”-profilú tájékoztatási intézet, egy pedig könyvtárra alapozott információs intézet.

További változata a szervezeti formának a Lengyel Tudományos Akadémia könyvtárhálózata. Több önálló könyvtára is van (Varsó, Krakkó stb.), egy központi informá-

ciós intézete, OIN⁴ (Varsó), amely egyaránt érdekelt a természettudományi és a társadalomtudományi információban, de információs intézet működik pl. Poznanban is. Megemlítendő a Lengyel Tudományos Akadémia önálló kiadványcsere központja is. Az NDK Tudományos Akadémiájának keretében működik egy központi természettudományi információs intézet, a Wissenschaftliche Informationszentrum (Berlin), amelyhez az Akadémia központi könyvtárát is csatolták. A WIZ foglalkozik a vezetői tájékoztatással is. Az Akadémia mellett működik a társadalomtudományi információ koordináló és szervezési hivatalaként a Zentrale Leitung für Gesellschaftswissenschaftliche Information und Dokumentation. A Bolgár Tudományos Akadémia Központi Könyvtára nagy multú intézmény, újabb keletű a BTA Tudományos Információs Központja, amely a lengyel intézethez hasonlóan egyaránt érdekelt a társadalom- és a természettudományokban. A Csehszlovák Tudományos Akadémia Könyvtára új információs funkciójának bővülését elnevezésének kiegészítésével jelzi: „Könyvtár és Tudományos Tájékoztatási Központ”. Ez az intézmény integrált funkciórendszert és szervezeti formát képvisel. Ugyanez vonatkozik a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára is, amely azonban még címében sem jelzi kibővített funkciórendszerét, azt hogy mind a társadalom-, mind pedig a természettudományok területén ellát információs intézeti feladatokat (így egyebek mellett képviseli Magyarországot a MISZON-ban, a szocialista tudományos akadémiák nemzetközi társadalomtudományi információs rendszerében, a közelmúltban létrehozott Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztálya a természettudományi információszolgáltatás korszerűsítését hivatott elősegíteni, továbbá az MTA Levéltára is a Könyvtár egyik osztályaként működik).

A sort lehetne folytatni, de amint említettem e fejezet bevezető soraiban, célom sem a funkciórendszer és szervezeti formák leltározása, sem pedig részletes leírása vagy elemzése nem volt.⁵ Történeti előzményekre visszapillantva, a szocialista típusú akadémiák keretében folyó könyvtári-tájékoztatási munkát nagyrészt meghatározó funkciórendszer és institutionális tényezők alakulásának tendenciáit igyekeztem vázolni. A dolgozat következtetései maguk e tendenciák.

JEGYZETEK

¹ INION = Institut Naučnej Informacii po Obščestvennym Naukam

² FBON = Fundamentalnaa Biblioteka po Obščestvennym Naukam

³ VINITI = Vsesojuznyj Institut Naučnoj i Techničeskoj Informacii

⁴ OIN = Osrodek Informacji Naukowej

⁵ A téma információszolgáltatás-központú kifejtését I. e kötet első részében „A szocialista országok akadémiai könyvtárai a kutatás információellátásáért.” (TMT, 1985.8–9. 379–381.p.)

SUMMARY

ON THE FUNCTIONAL SYSTEM AND ORGANIZATION FORM OF ACADEMY LIBRARIES

After a survey of the historical background the paper provides a typological analysis of the national academy libraries of the socialist mould. It analyses specialization and integration in functions and organizational forms, presenting concrete practice existing in the different countries. This practice is determined by the traditions and by the existing organizational systems of the academies of sciences operating their library and information apparatus. In addition to the concept of specialization and integration the concept of centralization and decentralization are subjects of the analysis too.

Megjelent: Magyar Tudomány, 25.1980.3. 193–197.p.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓ ÉS DOKUMENTÁCIÓ HÁLÓZATI MUNKÁJÁNAK PROBLÉMÁI ÉS PERSPEKTIVÁI MAGYARORSZÁGON*

1. Problémafelvetés

A társadalomtudományi információ és dokumentáció (a továbbiakban: TID) magyarországi problémái és hálózatba szervezésének kérdései nagyban-egészben egybeesnek azokkal az ismeretekkel és tapasztalatokkal, amelyeket a szakirodalomból ismerünk. Magától értetődően vannak specifikus problémáink is, mint ahogy az általánosan belül minden országban jelentkeznek a művelődési színvonalból, a hagyományokból, a gazdasági fejlettség szintjéből stb. eredő sajátosságok. Ezért, ami az általános megközelítést illeti a TID-problematikával kapcsolatban, azt mellőzni fogom. Igyekszem inkább azt bemutatni, ami Magyarországra sajátos módon vonatkozik a TID-ből, hangsúlyozva a gyakorlati tapasztalatokat. E cikk nem hivatalos állásfoglalás, hanem személyes véleményt tükröz.

2. Előzmények

Nem túlzás azt állítani, hogy Magyarországon a TID kifejlesztése és hálózatba szervezése legalább két évtizedes múltra tekint vissza, és akkor még szerényen számoltam. Valójában a TID megszervezésére irányuló törekvések az 50-es évek elejére nyúlnak vissza.

A magyar társadalomtudományi nagykönyvtárak valamilyen formában mindig is művelték azt, vagy annak csíráit, amit korszerűen TID-nek neveznek. A formák változatosak voltak (és szerencsére maradtak is), a tájékoztatási termékeket csak részben tekintették dokumentációnak, többnyire ezek könyvtári tájékoztatási rutinszolgáltatások és kiadványok voltak. Új beszerzések jegyzékei, témafigyelő kartonok, tematikus bibliográfiák, cikk-cím válogatások és hasonló tájékoztató eszközök nyújtottak eligazítást a társadalomtudományi szakirodalomban. Az 50-es évek legelején azután a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére létrejött Magyarországon a szakirodalmi dokumentációs szervezet – és ez már hálózat volt –, amelyből nem maradtak ki a társadalomtudományok sem. A hangsúly azonban már ekkor is a természet- és a műszaki tudományokra esett. Egy országos dokumentációs intézet, az *Országos Dokumentációs Központ* és két szakdokumentációs központ létesült a társadalomtudományokban: a *Közgazdasági Dokumentációs Központ* és az *Irodalomtudományi Dokumentációs Központ*. Ezek közül a Közgazdasági Dokumentációs Központ élt meg hosszabb életet, míg nem az 50-es évek második felében beleolvadt a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárába, funkcióinak egy kisebb részét pedig átvette az akkor alakult MTA Közgazdaságtudományi Intézet Dokumentációs Szolgálat.

* A FID Társadalomtudományi Bizottsága bécsi, 1983 májusi értekezletére készült előadás alapján.

A fent említett intézmények több mindennel foglalkoztak, amivel a könyvtárak akkor még nem. Így pl. az Egyetemes Tizedes Osztályozás magyarra történő fordításával és több szakintézménybe történő bevezetésével, fordításnyilvántartással (innen került át az OMK-ba) és szakfordítások végzésével, tömörítvényekkel és elemző dokumentációs szemlék összeállításával foglalkoztak. A hidegháború éveiben mindennek megvolt a maga jelentősége, de ezek a kezdeti dokumentációs munkák – ha korlátozottan is – nemcsak a *nyugati szakirodalomba* nyújtottak bepillantást a szakértőknek, hanem egészen más előjelű haszonnal is jártak. Nem kis mértékben pótolták ugyanis az orosz nyelvismeret hiánya miatti késő hozzáférési lehetőséget a *szovjet szakirodalomhoz*.

Ez a korán létrehozott és korán megszüntetett dokumentációs szervezet, kezdetleges formában ugyan, de elkezdte azt, amit *hálózati munkának* nevezünk. Ez a hálózati munka nem a munkamegosztáson alapult. Inkább olyan kezdeményezés volt, hogy a szakmai dokumentációs központok szolgáltatásai más intézmények közbejöttével is eljussanak a használókhoz. Ennek érdekében kapcsolatok teremtdtek, valamiféle módszertani tanácsadás és tapasztalatcsere alakult ki az érdekelt intézmények között, sor került egymás dokumentációs összeállításainak átvételére, illetve kicserélésére is.

3. A TID-hálózat kezdetei

Magyarországon a II. világháború után lassanként helyreálló könyvtári élet megszervezésében már a kezdeti években uralkodóvá vált két elv. Az egyik a *könyvtárügy egysége*, ami annyit tesz, hogy a szakkönyvtárakat és a közművelődési könyvtárakat egységes országos hálózatnak fogja fel. A másik maga a *hálózati elv*, ami a különböző típusú és fennhatóságok alá tartozó könyvtárakat vagy adminisztratív szempontból (fenntartás), vagy szakterületenként (pl. közgazdaság, jog stb.) csoportosítja. A kiindulópontok tehát a hálózati munkához a TID-ben is jogilag adottak voltak. Ám a magyar tapasztalatok is azt mutatják, hogy könnyebb valamit jogilag szabályozni – adott esetben a TID hálózati munkát –, mintsem azt reális tartalommal megtölteni és jól működtetni.

Az 50-es évek végén három intézmény összefogásából létrejött az első, igazán kooperáción alapuló magyar társadalomtudományi dokumentációs kiadvány, amely több tekintetben már magán viselte a korszerű dokumentáció jegyeit. Ezt a kiadványt úgy hívták, hogy *Közgazdasági és Statisztikai Irodalmi Tájékoztató*, szerkesztette a Közgazdasági Egyetem, a Központi Statisztikai Hivatal és a Közgazdaságtudományi Intézet Könyvtára (főhivatású kiadó adta ki: a Közgazdasági és Jogi Kiadó). Ez a kiadvány néhány évet élt meg, és tulajdonképpen mind a mai napig nem jött létre egy másik olyan információs folyóirat (vagy egyéb információs eszköz), amely hasonló bőségben adná közre a világ közgazdasági szakirodalmának javát. A folyóirat deficitese volt miatt szűnt meg.

A 60-as években már több társadalomtudományi nagykönyvtárunkban és az akadémiai kutatóintézetek információs szolgálataiban is egyre jobban erősödött a TID. A 60-as évek magyarországi politikai konszolidációja és gazdasági fellendülése *felerősítette az érdeklődést* a társadalomtudományi szakirodalom iránt. A nemzetközi körülmények is ebbe az irányba hatottak. Különféle kooperációs törekvések igyekeztek előmozdítani az előbb említett fokozódó érdeklődés kielégítését, de elég hamar kitűnt, hogy amilyen mértékben nőnek a lehetőségek a TID által kielégíthető érdeklődés iránt,

legalább ugyanolyan mértékben növekednek az intézményi autarchiás tendenciák is. (L. a kooperáció rejtelmére vonatkozóan Maurice Line írását a TMT ismertetésében, 1982. 7. sz. p. 290–293.). Vagyis a kedvezőbb lehetőségeket nem követte ezek kedvezőbb kihasználása. A kooperációs és autarchiás tendenciák hol békésebb, hol békétlenebb egymás mellett élése mind a mai napig végigkíséri a magyarországi TID hálózati munkát.

4. A TID hálózati munkával ellentétesen ható okok

A 70-es évek elejére tehető az az időszak, amikor a művelődési kormányzat – amely mind a mai napig a könyvtárügy felügyeletét országosan ellátja – elérkezettnek látta a TID központi koncepciójú kifejlesztését és hálózatra szervezését. A *Könyvtártudományi és Módszertani Központ* keretében létrejött erre a célra egy néhány főből álló titkárság (TINTI). E titkárság részben felméréseket végzett, részben igyekezett össze is hozni az érdekelt könyvtárakat. Ez alapozó munkának számított, már csak azért is, mivel itt már fölmerült a korszerű információs technológia bevezetése is, a számítógép alkalmazása a TID-ben. Ehhez hozzá kell tenni a magyarországi TID-re már évek óta ható *nemzetközi TID-munkában* való meglehetősen aktív magyar részvételt. Ezek közé tartozik az ICSSID-ben (International Committee for Social Science Information and Documentation, ún. Meyriat-bizottság) való sokéves munka, a FID/C3-ban folytatott ugyancsak sokéves tevékenység, néhány magyar szakember rövidebb-hosszabb szakértői tevékenysége a nemzetközi szakmai szervezetekben. Mindezek együtt abba az irányba hatottak, hogy a 60-as években már feltámadt érdeklődés a társadalomtudományi szakirodalom, ill. a TID iránt konkrétabb formákat öltön. Ehhez még az is hozzátartozik, hogy a 70-es években kibontakozott új gazdasági mechanizmus fokozta általában az „*információs éhséget*”, ezen belül pedig a TID iránti követelményeket.

Sajátos helyzet állt ugyanakkor elő. Egyidejűleg készültek *központi koncepciók*, illetve alakultak ki kooperációs elképzelések és a gazdaságirányítás reformjából következő *decentralizálási törekvések*, amelyek az együttműködéssel, illetve a koordinációval ellentétesen hatottak. Ez azt jelentette, hogy az intézmények maguk gondoskodjanak informálódásukról, s ehhez megkapták a pénzügyi lehetőségeket is, tehát olyan mértékben voltak hajlamosak az együttműködésre – azaz a hálózati munkára –, amilyen mértékben úgy érezték, hogy ez érdekükben áll. *Miért* érezné azonban bármely intézmény, amelynek megvan a pénzügyi, szervezeti, személyzeti stb. lehetősége a teljes önállóságra, hogy együttműködjék másokkal? *Miért* adjon le önállóságából, vagy látszat-önállóságából bármit is, ha nem okvetlenül szükséges? Emberek és intézmények életében egyaránt feltehető így a kérdés. Az a bizonyos TID koordinációs titkárság – nem utolsó sorban anyagi eszközök hiányában is – az előbb említett okok miatt nem jutott messzebbre alapozó munkájában.

A hálózati munka mindenhol – így Magyarországon is – a koordináció és a kooperáció valamilyen formáját jelenti. Az együttműködést, az esetleges munkamegosztást, ennek a szabályozását valakinek szerveznie kell. A koordinációval és kooperációval ellentétes irányba ható tényezők közé tartozik, hogy *többszörre az híve a koordinációnak, aki maga koordinál*, míg a többiek – akiket koordinálnak – kevésbé lelkesednek azért, hogy más intézmény beleszólhasson dolgaikba. Azt hiszem, ezzel nagyjából meg is említettem a TID hálózati munkára ható negatív tendenciákat.

5. Kísérlet a szervezett együttműködésre: a Társadalomtudományi Információs Munkacsoport

Az előző pontban vázoltak — azt hiszem — általánosan érvényesek, nem kivétel ez alól Magyarország sem. Az a felismerés, amely a 70-es évek második felében tovább vette az érdekelt irányító szerveket és a magyarországi TID jónéhány képviselőjét, abban foglalható össze, hogy *érdekeltségre kell alapozni a TID hálózati munkát*. Olyan motívációt kell találni az együttműködéshez, amely elég laza ahhoz, hogy az abban résztvevők ne érezzék magukat adminisztratív módon irányítottak, ugyanakkor azonban kézzel foghatóan kapjanak valamit a hálózati munkában való részvételtől. Vagyis feltételezve a hatékony irányítást, a jó szándékot, az úgyszeretetet, mindezek együttvéve sem elegendőek a hálózati munkához.

A Magyarországon folyó társadalomtudományi kutatások tervezésére és összehangolására a 70-es évek második felében a kormány Tudománypolitikai Bizottsága létrehozta a Magyar Tudományos Akadémia hathatós közreműködésével a *Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságot* (a továbbiakban: TKB). Ez a bizottság vette kézbe — együttműködésben a könyvtárak szakfelügyeletét ellátó Művelődési Minisztériummal — a TID fejlesztésének, korszerűsítésének kérdését. Ehhez a fejlesztő és korszerűsítő munkához létrehozta munkaszervezetét, a *Társadalomtudományi Információs Munkacsoportot* (a továbbiakban: TIM). A TIM a TKB és a Művelődési Minisztérium tanácsadó munkaszerve. Az idők során kialakult, hogy közvetlen felügyeletét és finanszírozását a TKB látja el (gyakorlatilag mind a mai napig). A TKB elnöke a TIM-ben való részvételre felkérte a nagy ágazati szakkönyvtárak vezetőit. A TIM létszáma 15–20 fő. Ez az a testületi létszám, amely még rugalmasan tud dolgozni, és azért, hogy a TID bázisintézmények vezetői is tagjai közé tartoznak, biztosítja a mindenféle szervező munkához nélkülözhetetlen intézményi háttérrel. Mondhatnám úgy is, hogy *a TIM-ben kombinálni igyekeztünk a szakismeretet az érdekképviseléssel*. Úgy tűnik, ha akár az egyik, akár a másik hiányzik a hálózati irányító-szervező munkából, nem lehet ütőképesen dolgozni. Nem kevés kísérlet és bukácsolás időszaka következett, amely tulajdonképpen még a mai napig is tart, jöllehet már derengenek bizonyos eredmények is.

A TIM kezdettől fogva törekedett az informális kapcsolatok tartására is; lehetőleg minél kevesebbet ülésezni, de bőven helyet adni a vitának. Ez a munkamódszer nem bizonyult eredménytelennek. A TIM diszciplináris elemzéseket készítettett az egyes ágazatok (szociológia, közgazdaságtudomány, irodalomtudomány stb.) TID-helyzetéről, és ezeket vitára bocsátotta meghívottak részvételével, illetve az illetékes akadémiai bizottság elé terjesztette állásfoglalás végett. Az elgondolás az volt — és ennek egy része ma is érvényes még —, hogy *ne egyetlen központból folyjék a TID koordinálása*, hanem valamennyi főbb diszciplinának legyen meg a maga TID hálózati bázisintézménye. Így például az állam- és jogtudomány területén az *Országgyűlési Könyvtár* látszott legalkalmasabbnak, a szociológiában a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*, a pedagógiában az *Országos Pedagógiai Könyvtár* és így tovább. A bázisintézmények kijelölésének fő szempontja a *gyűjtemény jelentősége* és a *szolgáltatások minősége*, illetve lehetősége volt.

Az ágazati TID-bázisintézmények kvázi-összefogását a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára látja el, részben mint interdiszciplináris intézmény, részben mint a kutatóintézeti, ágazati szakkönyvtárakkal (történettudományi, szociológiai, közgazdaságtudományi stb. intézetek könyvtárai) együtt jelentős szakirodalmi és szolgáltató bázis. E feladat elvállalása irányába hatott és hat az is, hogy az Akadémia Könyvtára *két nemzetközi társadalomtudományi programban* is képviseli a Magyar Tudományos Akadémiát, illetve Magyarországot. Ez a két program: a *MISZON (Meždunarodnaâ informacionnaâ sistema po obšcestvennym naukam*, a szocialista országok tudományos akadémiáinak nemzetközi társadalomtudományi információs rendszere) és az *ECSSID (European Co-operation in Social Science Information and Documentation*, Kelet-Nyugat társadalomtudományi együttműködési program). A fejlesztés és korszerűsítés súlyát a magyarországi TID-ben a szakágazati bázisintézmények viselik, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának feladata e törekvések szervezeti-anyagi támogatása.

Az ágazati TID-elemzések és a TIM feltételezése az volt, hogy az információs bázisintézményeket a diszciplinárisan illetékes akadémiai kutatóintézet vagy bizottság orientálja tudománypolitikai szempontból. Ez az elgondolás célszerűnek látszott, mert összekapcsolja a kutatást a TID-del, de gyakorlatilag nem vált be. Ugy is mondhatnám, hogy az ágazati tudománypolitikai orientálásra elgondolt testületek, illetve intézetek nem voltak kellően motiváltak e feladat ellátására. De az is világossá vált, hogy a TID hálózati munkát nem lehet létrehozni a legszebb, legmeggyőzőbb koncepciókkal sem. Így jutott el a TIM arra a megfontolásra, hogy olyan *érdekeltségi-szervező* erőt kell találni, amely köré a TID-együttműködés reálisan szervezhető, és konkrét tartalmat kap. Ilyen reális tartalomnak mutatkozott a korszerű információs technológia bevezetése a TID-be, a *számítógépes információfeldolgozásra alapozott együttműködés*.

6. Számítógépes TID

A hazai gazdasági körülmények és a műszaki fejlettségi színvonal miatt meglehetősen kézenfekvőnek látszik, hogy a szakirodalmi számítógépes feldolgozás, a gépi adatbázisok együttműködésben jöjjenek létre. A viszonylag késve megindult számítógépes feldolgozás általában szakemberhiánnyal is járt. Ily módon pozitívan fogadták az érdekeltek a TIM-nek azt a kezdeményezését, hogy több kísérlet, tervezet, koncepció után a *TID-et és hálózatba szerveződését a számítógépes szakirodalmi feldolgozásra kell alapozni*. Ehhez – tekintettel az anyagi és műszaki eszközök, valamint tapasztalatok szétosztott és egyenlőtlen voltára – egy olyan kerek koncepcióba kellett foglalni a teendőket, amely figyelembe veszi a tudományos és gazdasági élet reális szükségleteit. Ezzel a TIM el kívánta kerülni – amennyire csak lehetséges – az ötletszerű fejlesztési tendenciák kialakulását. Ennek érdekében – felhasználva a különböző könyvtárakban már meglévő tapasztalatokat (pl. Országgyűlési Könyvtár, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára), és elemelve a reális igényeket a számítógépes információ iránt, mind pedig az erre való adottságokat – *keret-tervezetet* készített a TID fejlesztésére a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság részére. Ez a tudománypolitikai irányító testület többszöri vita után *elfogadta a TIM keret-tervét*, annak *anyagi konzekvenciáival* egyetemben. Nyilván-

való volt ugyanis, hogy bármilyen számítógépes koncepció pénzügyi fedezet nélkül illuzórikus célkitűzés. A kormány Tudománypolitikai Bizottsága egy, a magyar körülményekhez képest a kitűzött feladatok végrehajtására nem jelentéktelen összeget bocsátott a TIM rendelkezésére, amelynek gesztoraként a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát bízta meg. Az elfogadott koncepció előírta, hogy a számítógépes TID-et néhány *preferált* területen kell elkezdni. Ezeket a területeket tudományos-gazdasági megfontolások és az eddig végzett TID-munka alapján jelölte ki a TIM. Ezek a területek: közgazdaságtudomány (ide értve a statisztikát), szociológia, jog- és közigazgatástudomány, valamint egy későbbi időpontban a pedagógia (itt jegyzem meg, hogy a tudománypolitika és kutatásszervezés tekintetében a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában folynak számítógépes tudánymérési kutatások). A rendelkezésre bocsátott összegnek közel a felét adatrögzítő gépek beszerzésére fordította a TIM az említett három terület bázis-könyvtárai részére. A fennmaradó részből olyan szakmai-szellemi munkákat finanszíroz, amelyek a számítógépes TID-hez, elsősorban annak inputjához szükségesek. Így többek között ágazati-hálózati rendszertervek elkészítése, dokumentum-elemzések, nyelvi nehézségek áthidalása és hasonlók. Ez a folyamat napjainkban is tart.

Bebizonyosodott, hogy *amint az intézményi-diszciplináris érdekeltség kézzelfoghatóvá vált, megnövekedett a hálózati kooperációs munka iránti érdeklődés. Deklarációk és nógatus helyett az intézmények anyagi és ehhez kapcsolódó szakmai támogatást kaptak, és e kettő együtt kedvezően hatott.* A magyarországi számítógépes TID a legtöbb területen még csak kezdeti lépéseinél tart, de megindult egy olyan úton, amely járhatónak bizonyul. Ez nem jelenti azt, hogy a TID hálózati munka elől elhárult már minden nehézség, vannak és lesznek is vitatott, olykor presztizs jellegű kérdések, de a lényegben megvan az egyetértés és a cselekvési készség. Egy-két területen már erősebben körvonalazódik az ágazati hálózati munka, mint például az állam- és jogtudomány vagy a gazdaságpolitika és statisztika területén. Nem jelentéktelen előkészületi jellegű előrehaladás történt a szociológia területén. Kezdeti lépések vannak a pedagógiában. Egyéb területekről pedig jelentkeznek az igények a tudomány oldaláról (pl. történettudomány).

Várható, hogy a magyarországi számítógépes TID hálózatba szerveződve folytatja megkezdett útját, és számítógépes szolgáltatásai – *kombinálva* a vonatkozó nemzetközi szolgáltatásokkal – mind többet tudnak majd nyújtani a kutatásnak és gyakorlatnak.

SUMMARY

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF SOCIAL SCIENCES INFORMATION AND DOCUMENTATION NETWORK IN HUNGARY

This paper was originally published in: Problems and perspectives of networking in social information and documentation in Hungary. FID studies in social science information and documentation. Networks and networking in social science information. FID. Publ. 606. 1984. 77-86.p.

The networking of social science information and documentation has a history of at least two decades, but organization endeavours in this direction can be traced already to the beginning of the fifties. The network principle is one of the firm bases in the development of libraries and information in Hungary. But there have always been indications too, opposed to the advantages of networking. One of the reasons for opposition is the jealousy for independence, and another the absence of real interest. Networking represents everywhere some form of co-ordination and cooperation, which includes also a division of work and its regulation. Mostly the person or institute which co-ordinates is in favour of co-ordination, while the others, who are being co-ordinated, are less enthusiastic about interference with their work. Since the second half of the 1970's the Science Policy Committee of the Government, the Hungarian Academy of Sciences, and the Ministry of Culture has established the Social Science Information Working Group as a working organ. Its organization and financial management has been entrusted to the Library of the Hungarian Academy of Sciences. In this Working Group, activity has been based on real interest, on the basis of a joint developmental plan relying on computerization. Out of the sum made available for development, in several branches or institutions, it was possible to start computerized services (e.g. sociology in the Municipal „Ervin Szabó” Library of Budapest), or where such already existed, to extend services (e.g. Parliamentary Library). It has been proven that as soon as institutional and disciplinary interests became tangible, interests in networking cooperation increased. Instead of declarations and exhortation the institutions obtained financial and related professional support.

Megjelent: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30.1983.6. 213-217.p. és FID studies in social science information and documentation. Networks and networking in social science information. FID Publ.606. 1984. 77-86.p.

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI LEHETŐSÉGEK AZ ÁLLOMÁNYÉPÍTÉSBEN *

1. Néhány elvi megjegyzés

A szakirodalom rendkívüli számbeli expanziója miatt az állományépítésben mindenféle autarkias törekvés illuzórikussá vált. Ez egy-egy ország és egy-egy intézmény esetében egyaránt érvényes.

A témakör a gyakorlatból levont és általánosítható észrevételekkel közelíthető meg a legcélszerűbben.

1. Goethenek az a 19. századra tett megállapítása, miszerint a nemzeti irodalmak világirodalommal szerveződnek, a 20. század utolsó két évtizedében úgy értelmezhető a tudományos információra, hogy ez a keletkezés, hozzáférhetőség és felhasználás tekintetében kiváltképpen „világirodalmi” jellegű.

2. Amennyiben a tudományos információ „világirodalmi” jellegű, akkor amiből keletkezik, azaz a primer irodalom kezelése is nemzetközi megközelítést, kezelést kíván.

3. Ez a nemzetközi megközelítés, kezelés már eddig is sok évtizedes és sokféle tapasztalatot halmozott fel. Nem eredményezett ugyan egyetlen járható utat, modellt, de többféle lehetőséget – igen.

4. Ezek két nagy csoportra oszthatók: a központosított és a decentralizált állományépítés lehetőségeire. Az előbbiekre példa a British Library Lending Division, az utóbbiakra a SCANDIA-terv.

5. A gazdasági és politikai fejlődés általában is a nemzetközi együttműködés, az integrálódás valamilyen formája felé mutat (kapitalista multinacionális vállalatok, regionális gazdasági-politikai szervezetek, az ENSZ égisze alatti együttműködési szervezetek stb.). Ez a fejlődési tendencia az információra is érvényes.

6. A szóban forgó tendencián belül meg kell látnunk azokat a különbségeket, amelyek a nagy tudományterületek és az egyes kiadványfajták szerint jegesednek ki.

2. Állományépítés és információ

Az információ „világirodalmi” jellege teljesen nyilvánvaló a természet- és a műszaki tudományokban, valamivel rejtettebb a humán- és a társadalomtudományokban. Az előbbiek nem ismernek politikai-ideológiai határt; eleve kudarcra ítélt az őket hordozó szakirodalom terjesztésének, beáramlásának bármilyen formájú korlátozása. Ha mégis vannak korlátok, azok nem a „világirodalmi” jelleg ignorálásából, hanem az egyes országok gazdasági-tudományos fejlettségi szintjének, kulturális hagyományainak eltéréseiből adódnak.

A humán tudományok egy része ellenben nemzeti jellegű, pl. az irodalomtudomány, a történettudomány bizonyos fejezetei. Ennek ellenére a tudományos irodalom haszná-

* Az akadémiai könyvtárigazgatók pozsonyi konferenciáján 1983 őszén elhangzott orosz nyelvű előadás magyar változata

lata elvileg ez irányban is korlátlan. Ezért a róla szóló információ se lehet más, mint nemzetközi érdeklődésre számot tartó.

Amit a nemzeti jellegű irodalom más országokban való „képviselése” érdekében meg kell és meg is lehet tenni, az mindenekelőtt legalább egy viszonylagos teljességre törekvő *referenzs-állomány* kiépítése országonként, akár munkamegosztás formájában. Keretében éppen úgy helye van a nagykönyvtári nyomtatott katalógusnak (Library of Congress, Bibliothèque Nationale stb.), mint a nemzeti és nemzetközi *bibliográfiai nyilvántartásoknak*, illetve elérhetőségük lehetséges teljességében való biztosításának. Az országos központi címjegyzékek, a kutatási jelentésekről készült regiszterek, a (hagyományos vagy gépesített) külföldi központi katalógusok stb. ugyancsak a primer szakirodalomhoz való „elvezetés” nélkülözhetetlen eszközei.

Az elmondottakból következik, hogy állományépítésben a nemzetközi együttműködést – ha ilyesmire a kölcsönös érdekek alapján lehetőség nyílik – meg kell előznie az információs eszközök nemzeti fejlesztésének, illetve az erre összpontosító nemzetközi kooperációnak.

3. Nemzeti igények a nemzetközi kooperációra

Az információs eszközök nemzetközi együttműködést megelőző nemzeti fejlesztésének programjába a *kommunikációs technikáról való gondoskodás* is beletartozik (telefon, telex, levél- és csomagtovábbítás, online kapcsolatok stb.). Nem kevésbé előfeltétel, hogy az állományépítésben jó előre kialakítsuk a *nemzeti együttműködést*.

Illuzórikus minden olyan törekvés, amely a nemzetközi állományépítési együttműködésben nem a *kölcsönös érdekekre* alapoz. Enélkül legfeljebb deklarációk helyettesítik a valóságos eredményeket. Az állományépítési együttműködést csak akkor lehet a pénzügyi, elhelyezési és hasonló tárgyi korlátozások mellett tartósan, tudatosan és észszerű mederben tartani, ha az adott könyvtár (hálózat) biztos számíthat a nemzeti és nemzetközi *könyvtárközi kölcsönzés* működésére is.

A munkamegosztáson alapuló nemzetközi együttműködést az állományépítésben kevésbé tartom a közeljövőben megvalósíthatónak, mint az információcsere továbbfejlesztését. Más szóval: az összehangolt beszerzésnek még országonként sem értek meg a feltételei, csak kényszerei ütik fel a fejüket – főleg anyagi okok miatt. Néhol azonban vannak már példák a szűkebb-tágabb együttműködési gyakorlatra is. Így a skandináv államok tudományterületi és regionális alapon osztják meg egymás között a beszerzést. Az egy-egy országon belüli könyvtári konzorciumok sem ismeretlenek. Keretükben a beszerzés és/vagy a feldolgozás összehangolását számítógépes technika segíti (az Egyesült Államokban működnek ilyenek). Közép- és kelet-európai relációban sem maradtunk próbálkozások nélkül. A szocialista országok akadémiai intézményei pl. a MISZON keretében kiadták kurrens társadalomtudományi folyóirataik közös jegyzékét: Ukazatel tekusčih periodičeskih izdanij po obščestvennym naukam priobrataemyh VNO MISZON iz stran ne vhođaščih v SZEV. Tom 1. Altavitnyj ukazatel. Berlin, MISZON, 1982. 554 p.

Tom 1. Alfavetnyj ukazatel. Dopolnitel'nyj vypusk 1982–1984. Berlin, MISZON, 1984. 344 p.

Minden valószínűség szerint a technikai feltételek feljavulásától, mindenekelőtt a könyvtári folyamatok gépesítésétől és a kommunikációs adottságok mennyiségi és minőségi változásától várhatjuk — előbb nemzeti mértékben — az információcsere olyatén fejlődését, amelynek révén megvalósíthatjuk az állományépítés bizonyos mértékű, nem adminisztratív, hanem tudományos módszerekkel operáló összehangolását. Ez egyaránt vonatkozik a folyóiratokra, könyvekre és kutatási jelentésekre. Várhatóan az egyes nagy tudományterületek között sem lesznek különbségek az összehangolt állományépítés szükségességének felismerésében. Ez a szükségesség valójában már jó ideje fennáll, és e téren — sugallják a nemzetközi tapasztalatok — az igények további növekedése várható.

A nemzeti igények valószínűsíthető növekedése követeli ki majd a nemzetközi összehangolást. Ennek jegyében sem nemzetileg, sem nemzetközileg ne váljunk egy olyan leegyszerűsített elképzelés rabjaivá, hogy „egyszeri feldolgozás — többszöri felhasználás”. E tekintetben a *használók* igénye a döntő, továbbá a nagy gyűjtemények *folyamatosága*. Az állományépítésben a nemzetközi együttműködés alatt mindig csak bizonyos mértékű, a körülményektől és a hagyományoktól függő *korlátozott* együttműködés értendő. Ezt azonban folyamatosan, nem kampányszerűen, tudományos elemzésre alapítva, minimálisan adminisztratív jelleggel kell megvalósítani. E vonatkozásban Magyarországon az 1983 őszen végrehajtott, kizárólag adminisztratív jellegű folyóiratrendelés-csökkentés tipikus példája volt annak, ahogyan *nem szabad* az állományépítésbe (és persze az információellátásba) belenyúlni, s ezáltal inkább kompromittálni az összehangolási törekvéseket, mintsem elősegíteni őket. Pozitív tanulsága is volt azonban az akciónak, amennyiben fokozottan ráirányította a figyelmet az ésszerűsítésre, a kooperációra. Mindkettőt komolyabban kell venni, mint eddig.¹

4. Kapcsolódó kérdések

A nemzetközi együttműködés az állományépítésben nem szorítkozhat a vétel és csere útján beszerzett dokumentumok nemzeti és nemzetközi összehangolására. A beszerzéshez közvetlenül vagy közvetetten kapcsolódik a hálózati elv érvényesítése, ami megnyilvánulhat akár államigazgatási keretben, mint a szocialista országokban, akár önkéntes kooperációban, mint az Egyesült Államokban működő néhány könyvtári konzorcium, akár nemzetközi relációban, mint a skandináv országokban. A hálózati elv érvényesítése a gyakorlatban ui. jócskán túllépi az állományépítés egyeztetésének kereteit.²

A hálózati munka keretében, illetve hozzá kapcsolódva merül fel a *helykihasználás* problematikája is. Aligha kerülhető el a tárolóraktár létesítése (vagy általában a külső raktáraké). Emlékeztetőül: egy kötet ára nem a beszerzési ár (a csere is pénzbe kerül), hanem ehhez a feldolgozás, a raktározás és az összes kapcsolódó tevékenység költségeit is hozzá kell számítani. Az esetek tekintélyes részében a beszerzést követő költségek magasabbak, mint a beszerzés költségei. Ezért az állományépítés nemzeti vagy nemzetközi szinten történő összehangolása nem egyszerűen a beszerzési költségvetés észszerűbb felhasználását szolgálja, hanem általában a könyvtári információellátás *optimalizálását*. Az állományépítés ennek csak egy része. A gyarapítás mellett az állománypasztás, az optimális helykihasználás (a kevésbé használt állomány központosított ki-

helyezése), a feldolgozás ésszerűsítése (a központi katalogizálás valamilyen formájában) mind-mind a tárgyalt témakörbe tartozik, s külön-külön szakirodalommal rendelkezik.

A *feldolgozással* összefüggésben számítani lehet arra, hogy a nemzeti bibliográfiák mindinkább mágnesszalagos formában jelennek meg, csere tárgyává válnak, aminek előnyei kézenfekvőek. A bibliográfiai leírások gyors, szakszerű, teljes körű szolgáltatása kiküszöböli a nehézkes címleírási munkák párhuzamos elvégzését. Ennek is — természetesen — megvannak a technikai előfeltételei (számítógép-hálózat, terminálok és printerek).

Itt, a kapcsolódó kérdések között kell még megemlíteni a nemzetközi szabványosítást (pl. katalogizálás), a *számítógépes kompatibilitást*, a *rendszerezés-osztályozás fejlesztését*, akár a hagyományos osztályozását (pl. az ETO folyamatos revíziója), akár a tezauruszokét.

5. Szinoptikus táblázat

Az állományépítésben a nemzeti és nemzetközi léptékű együttműködés lehetőségeit, illetőleg előfeltételeit az *1. ábra* szemlélteti.

Végül, de nem utolsósorban említem meg a nemzetközi állományépítési együttműködés leglényegesebb előfeltételeit, a *nemzetközi politikai, gazdasági, illetve az ehhez szükséges tudományos és kulturális kapcsolatok fejlődését*, illetve az ahhoz szükséges pozitív légkört.

JEGYZETEK

¹ Vö. a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 1983. évfolyamának erről szóló vitájával.

² L. RÓZSA György: A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon = TMT, 30. évf. 6. sz. 1983. p. 213–221.

SUMMARY

INTERNATIONAL RELATIONS AND OPPORTUNITIES FOR COOPERATION IN COLLECTION BUILDING

This paper is the Hungarian version of a Russian-language lecture delivered to the Bratislava (Czechoslovakia) conference of national academy library directors in the autumn of 1983. International cooperation in collection building must be preceded by the development of information tools on an international scale and by international cooperation concentrating on the latter. A modern communication technology, efficient postal service, telex, etc. are indispensable tools of cooperation. Cooperation in collection building has to be based on mutual interests, as otherwise nothing but declarations can be expected. The international harmonization of collection building appears to be more difficult than cooperation in the exchange of information. Not without foundation, the researchers and libraries may consider their supply of primary information to be safe only if they are able to possess the primary literature. This phenomenon is manifest even within a single country, and more so internationally. The principle of „single processing-multiple utilization” is correct but extremely difficult to implement. It is also necessary to reckon with the continuity of the building up of large collections. The cooperation in collection building is linked to the assertion of the principle of networking. The role of standardization is important in cooperation. However, the most important condition of international cooperation is the progress in international political and economic conditions, in conjunction with scientific and cultural relations, and the positive atmosphere needed for all of them.

Megjelent: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30.1983.10. 414–417.p. és Informačný Bulletin ÚK SAV, 1983.2. 53–60.p.

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK AKADEMIAI KÖNYVTÁRAI A KUTATÁS INFORMÁCIÓELLÁTÁSÁÉRT

Néhány szó a terminológiáról

A szocialista országok akadémiai könyvtárai sajátos helyet foglalnak el országaik könyvtári rendszerében. Egyfelől ellátnak olyan feladatokat, amelyeket a tudományos könyvtárak általában mindenhol ellátnak, másfelől viszont — s ez határozza meg helyzetük sajátosságát — országaik tudományos akadémiáinak szakirodalmi információs központjaiként működnek. Ez utóbbi funkció a szocialista országok tudományos akadémiáinak központi tudományos funkciójából adódik. A nyugati országokban a tudományos akadémiák általában testületek, amelyek közvetlen kutatósszervező feladatokat nem látnak el, és kutatóintézeti hálózatuk sincs. A szocialista országokban a tudományos akadémiák kvázi tudományos minisztériumok, és testületi tevékenységük mellett jelentős kutatóbázissal rendelkeznek. Ebből következik, hogy a szocialista akadémiai könyvtárak feladatai jóval túlmutatnak egy-egy tudós testület zárt jellegű könyvtárán, amelyben a gyűjtemény jelleg dominál. Tehát végső soron a szocialista országok tudományos akadémiai tudományirányító, kutatósszervező, kutató és finanszírozó szerepének mértékétől függ, hogy központi könyvtáraik milyen mértékben játszanak sokrétű, dinamikus szerepeket.¹

A paletta változatossága

A terminológia, nevezetesen annak tisztázása után, hogy egy-egy szocialista ország akadémiai könyvtára miért és mennyiben tekinthető sajátos jelenségnek az adott ország könyvtári rendszerében, e könyvtári mezőnyben nemcsak az általános, közös jellemzőket, hanem a különbségeket is szemügyre kell vennünk.

Ezek a különbségek többértűek. Vonatkoznak mind a szervezeti formákra, mind pedig egyes tartalmi-funkcionális kérdésekre. A szervezeti formák vonatkozásában két változat különböztethető meg. Az egyik: általános tudományos akadémiai könyvtárról van-e szó (mint pl. Lengyelországban és nálunk), vagy a tudományos akadémia mellett szakakadémiák is működnek (pl. a Szovjetunióban, ahol orvostudományi, mezőgazdasági és pedagógiai akadémia is van, és ehhez hasonló az NDK akadémiai szervezete is). Ebből az első különbségből már adódik egy olyan megkülönböztetés, ami az adott könyvtárak gyűjteményére vonatkozik, tehát az, hogy mennyire általános a gyűjtőkörük. A második különbség nem gyűjtőköri, hanem funkcionális jellegű. Ez abban áll, hogy egy akadémiai könyvtár vagy egyben információs-dokumentációs központja is az adott akadémiának, vagy mint gyűjteményi bázis csak bizonyos hagyományos tájékoztatási-bibliográfiai feladatokat lát el, s tőle függetlenül információs-dokumentációs központ vagy központok is működnek. Az első, általunk *integrált* típusnak nevezett intézmények közé tartozik a csehszlovák és a magyar akadémia központi könyvtára, míg a második, a *specializált* típusú intézményekhez a többi európai szocialista ország akadé-

miai könyvtára. Így a Szovjetunióban a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtára Leningrádban működik, a Társadalomtudományi Információs Intézet (Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam – INION), a Természettudományi Könyvtár és a VINITI Moszkvában. Vagy megemlíthetjük a Lengyel Tudományos Akadémiát, amelynek dokumentációs központja könyvtárától függetlenül működik. Ugyanez a helyzet a Bolgár Tudományos Akadémián is.

Ha jobban szemügyre vesszük a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának információs-dokumentációs központjait, egyaránt találunk köztük integrált (pl. INION) és specializált (pl. Természettudományi Könyvtár és VINITI) intézményeket.

E szervezeti formák és típusok nem vegytiszta formában jelentkeznek, hanem átmennek egymásba. Még árnyaltabb az országokénti paletta az előbbieken vázoltaknál, ha tüzetesen vizsgálódunk. Az integrált típusú intézményeken belül pl. külön is említhető a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, amely általános tudományos könyvtári és információs-dokumentációs központi funkcióján túlmenően ellátja az Akadémia levéltárának feladatkörét is.

A fenti áttekintés a szervezeti formákról és funkciókról azért szükséges, mivel akadémiai könyvtáraink a kutatás információellátásában alapvetően kétféleképpen vesznek részt: egyfelől szervező és koordinációs munkával, másfelől pedig közvetlen információszolgáltató tevékenységgel. Mindkét formáról külön-külön fejezetben lesz szó.

Szervező és koordinációs munka

A szocialista országok akadémiai könyvtárai mindenekelőtt hálózati szervező és koordinációs tevékenységükkel segítik elő a kutatás információellátását, minthogy általános tudományos könyvtári – és egyes esetekben információs központi – funkcióikon kívül tisztuk a kutatóintézeti hálózatban működő könyvtárak munkájának koordinálása és módszertani irányítása is.

A koordinációs és módszertani irányító funkció ugyancsak változatos formákban realizálódik. Az akadémiákhoz tartozó kutatóintézetek mindegyike rendelkezik kisebb-nagyobb könyvtári és információs egységgel. Ezeket a központi könyvtárhoz változatos kapcsolatrendszer fűzi. Egyes akadémiáknál nagyfokú a centralizáció, az állomány és a személyzet egésze a központi könyvtár részét képezi. Ilyen esetekben voltaképpen nincs is koordináció, az intézeti könyvtárak egyszerűen fiókkönyvtárai a központnak. Ez a helyzet pl. az INION-nál. Más akadémiáknál könyvtári decentralizációs tendencia figyelhető meg, jóllehet a központi könyvtárnak bizonyos vonatkozásokban továbbra is fennmarad az irányító szerepe. Ilyen a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, ahol főtítkári rendelet szabályozza a központi könyvtár és az intézeti könyvtárak viszonyát. Ennek a jegyében a központi könyvtár igazgatójának felügyeleti joga kiterjed az intézeti könyvtárvezetők személyére, állást foglal az intézeti könyvtárak szakmai jellegű fejlesztési kérdéseiben (úm. elhelyezés, felszerelés, katalogizálás, állománygyarapítás stb.), s elosztja az intézeti könyvtárak között a konvertibilis valutakeretet. A központi könyvtárak koordináló szerepe különösen a külföldi devizás szakirodalom beszerzésében válik egyre jelentősebbé.

A centralizáció és decentralizáció mértékének megítélése az egyes akadémiák dolga. Abban azonban valamennyi akadémia egyöntetű, hogy a szervezeti formák változatossága

ellenére is *egységesnek* tekinti az akadémiai könyvtári munkát, azaz a kutatás információellátását. A központi könyvtár és kutatóintézeti könyvtárak egy hálózatba tartoznak, nagyjában-egészében azonos normatívák szerint, a diszciplináris érdekektől függetlenül működnek. Ennek az egységes hálózatnak az az elvi alapja, hogy mindenekelőtt az *alapkutatás* szolgálata áll, és ez a tevékenység összességében *interdiszciplináris* jellegű. E két jellegzetesség alapján az akadémiai könyvtári hálózatok különleges helyet foglalnak el a szocialista országok könyvtári rendszerében.

Az eddig tárgyalt két jellegzetességen kívül a szocialista országok akadémiai könyvtárai általában még további olyan vonásokkal is rendelkeznek, amelyek az akadémiai hálózati egységet támasztják alá. Ilyen az akadémiai nemzetközi kiadványcsere-funkció, mely által az akadémiaik egyszerre segítik elő saját kiadványaik külföldi terjesztését, a külföldi szakirodalom devizamentes beszerzését, valamint a kereskedelembe nem kerülő tanulmányok felderítését és bekérését. Továbbá: a központi könyvtárak szakirodalmi információs ügyekben rendszerint ellátják akadémiaik nemzetközi képviseletét. Egyes akadémiaiknál ez megosztva történik az információs-dokumentációs intézetekkel. Ugyancsak a központi könyvtárak gondoskodnak arról, hogy az akadémiai hálózatok bekapcsolódjanak az adott országok könyvtári munkamegosztásába. Végül, de nem utolsósorban a központi könyvtárak tudományos alkotóműhely-funkciója is a kutatás információellátásának színvonalasabb megvalósítása irányába mutat. E könyvtárak bibliográfiák közzététele, könyvtári-információs kiadványok megjelentetése által emelik intézményük színvonalát és ezáltal információszolgáltatási képességét.

Közvetlen információszolgáltatás

A kutatás információellátását közvetetten szolgáló szervezési és koordinációs háttérrel megerősített közvetlen könyvtári információszolgáltatás az, amellyel a kutatók a mindennapos gyakorlatban találkoznak. Ez a találkozás technikailag általában olyan, mint más, nem akadémiai tudományos könyvtárakban. A gyűjtemények tekintetében jellemző — mint már említettük — az alapkutatáshoz szükséges szakirodalom és az interdiszciplináris jellegű információ hangsúlyozott jelenléte, ami a szolgáltatásokban is hangsúlyossá válik. Az akadémiai könyvtárakra általában az is jellemző — vagy jellemzőnek kell lennie —, hogy *a világ fő kutatási tendenciáinak* szakirodalmát figyelik. Ily módon arra az irodalomra is felhívják a figyelmet, amely az adott országban esetleg még nem is használható, mert a vonatkozó kutatásokat még el sem indította. Konkrét példa: amikor Magyarországon még hírük sem volt a kibernetikai kutatásoknak, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára már észrevette, hogy a legfejlettebb országokban valami új kutatási irány van kialakulóban, s nekilátott a legfontosabbnak tűnő kibernetikai szakkönyvek beszerzésének. Mire a kutatások nagynehezen startolhattak, a könyvtárban már ott volt az a néhány tucatnyi szakmunka, amelynek segítségével orientálódni lehetett, és hozzá lehetett fogni az alaposabb gyűjtéshez. A nagyobb arányú és elmélyültebb gyűjtést ezek után az akadémiai könyvtár átadta az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetnek, majd az ilyen jellegű irodalom gyűjtését az MTA Központi Fizikai Kutató Intézete is megkezdte. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának figyelemfelhívó, kezdeményező szerepe e téren természetszerűleg fokozatosan csökkent, majd megszűnt.

De ugyanez mondható el az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtáráról is, ahol a matematika alkalmazása a közgazdasági kutatásban témakör szakirodalmát kezdtek el gyűjteni akkor, amikor a kutatás ezt nem vagy csak nagyon lappangva igényelte. Mire a kutatók az operációkutatásra, az input-output analízisre és más hasonló munkákra kezdték az igényüket bejelenteni, már volt mit a kezükbe adni. Az akadémiai könyvtáraknak ez az *igényfelkeltő* funkciója egyike a leglényegesebbeknek.

Hovatovább a kutatás információellátása hagyományos és nem hagyományos módszereinek szimbiózisáról és a használt gépi adatbázisok terjedésének dinamikájáról is terjedelmes tablót lehetne készíteni, mivel a központi könyvtárak is egyre inkább igénybe veszik a gépi adatbázisokat a hagyományos bibliográfiai jellegű szolgáltatások mellett. Mindkét fajta szolgáltatásról ismertetést ad a Biblioteki i centry informácii akademij nauk socialističeskih stran című tájékoztató.²

A szocialista országok akadémiai könyvtárai a hagyomány és korszerűség *összekapcsolásának* a műhelyei: e mivoltukban az információszolgáltatáson kívül, ami az információs-dokumentációs központok feladata is lehet, dokumentumellátást is biztosítanak a kutatás számára.³ Aligha túlozzuk el, ha kijelentjük: az akadémiai könyvtárak a maguk nagymúltú állományával és korszerű szolgáltatásaival pótolhatatlan színfoltok a szocialista országok tudományosságának sokszínű palettáján, és ezáltal részesei a világ tudományos életének.

JEGYZETEK

¹ E közlemény orosz nyelven a szocialista országok akadémiai könyvtárigazgatóinak 1985. szeptemberi, jablonnai (Lengyelország) konferenciájára készült előadás. Ezen a konferencián az akadémiai könyvtárak természettudományi információs együttműködését vitatták meg.

² Leningrad, Nauka, 1984. 103 p.

³ L. e. kötet 139. lapján Az akadémiai könyvtárak funkciórendszeréről és szervezeti formájáról c. írást, Magyar Tudomány, 1980. 3.sz. 193–197 p.

SUMMARY

LIBRARIES OF NATIONAL ACADEMIES IN THE SOCIALIST COUNTRIES FOR THE INFORMATION SUPPLY OF RESEARCH

This paper was originally a lecture prepared for the September 1985 conference of the library directors of national academies in the socialist countries held at Jablonna (Poland). It surveys the spectrum of information services provided by Academy libraries, referring to the services directly provided by them as well as to those which arise through their organizational and co-ordinating duties. The variety of services is determined by the extent of integration or specialization of the information supply apparatus within the different academies. Among the institutions of the integrated type, the Library of the Hungarian Academy of Sciences fills a particular role, as beyond the functions of a scientific library and of a central information institute it also performs the tasks of the Archives of the Academy.

Megjelent: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 32.1985.8-9. 379-381.p.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓ ANYAGI ÉS SZELLEMI KÖRNYEZETE *

Tisztelt Konferencia!

Konferenciánk előadásai sok vonatkozásban közelítik meg a társadalomtudományi információ helyét és szerepét, különösen a szocialista országokban és erősen ideológiai szempontból. A társadalomtudományok hármaskörrendszerét tekintve egymással összefüggésben vizsgálható e funkciók megvalósításának információs szempontú megközelítése is. Ezek az információk egyaránt szolgálják a társadalomtudományok ideológiai-tudatformáló, valóságfeltáró és döntés-előkészítő funkcióit. Szolgálják ezeket, és egyben vissza is hatnak fejlődésükre és ezáltal alkotó részévé válnak.

Amikor egyre több szó esik az információs társadalomról, elsősorban nem szakirodalmi információra gondolnak, hanem az úgynevezett médiákra, tömegkommunikációs csatornákra, mint amilyen a televízió, rádió, sajtó. Valóban ezek a tömegkommunikációs csatornák hatnak az emberek százmillióira világszerte. Kevésbé ez a helyzet azonban azokkal a százazatokkal, akik materiálisan és intellektuálisan is mozgatják ezeket a „médiákat”. Ez számszerűleg elenyésző kisebbség a tömegkommunikáció használóinak tömegéhez képest, mégis döntő befolyást gyakorol a társadalmi és gazdasági-műszaki fejleményekre *magas fokú szakértelménél* fogva. Ennek a rétegnek, a magasan kvalifikált értelmiségnek elengedhetetlen szüksége van arra, amit tömören szakirodalmi informatikának jelölünk. A szakirodalmi informatikán belül pedig a társadalomtudományi szakirodalmi informatika nagymértékben hozzájárul egyfelől a tudatformáláshoz, másfelől az anyagi fejlődéshez is. Ebben az összefüggésben a szakirodalmi informatikát egységnek tekintjük, amelyben nincsenek prioritások, illetőleg csak időtől, körülményektől függően. Vannak azonban különböző sajátosságokkal bíró ágazatok, amelyek információszolgáltatása helytől, időtől, körülményektől függően erősen differenciált. Vonatkozik ez mind az információ kezelésére, továbbításának gyorsaságára, vagyis az információs technológiára. Egyfajta használnak az ismeretterjesztő jellegű információ a hasznos (pl. akinek nem önálló kutatásra kell), másfajtanak a gépi adatbázisból származó retrospektív bibliográfia szükséges kutatásához.

Más és más a jelentősége a különböző dokumentumtípusoknak a természettudományokban, a műszaki fejlesztésben és a társadalomtudományokban. De a társadalomtudományokon belül is – és ez megint nem prioritás kérdése – részben más információs technológiát igényel a filozófiai kutatás és megint mást az ipargazdaságtan, vagy a konjunktúra- és piackutatás. Még a társadalomtudományokon belül is vannak vagy könyv-igényes, vagy gyors információt igénylő területek. A társadalomtudományokon belül

* Megnyitó beszéd a MISZON III. tudományos konferenciáján, Budapest, 1985.

A tudományos információ szerepe a társadalomtudományok társadalmi-gazdasági és ideológiai funkciójának megvalósításában c. orosz nyelvű konferencia kötetben jelenik meg az MTA Könyvtára kiadásában.

is megvan a különbség a kutatás és fejlesztés között, pontosabban az alapkutatás és a közvetlen gyakorlatot szolgáló tevékenységek között.

Az elméleti kutatások információ-továbbításában a gyorsaság általában nem játszik szerepet, vagy legalábbis nem olyan mértékben, mint a gyakorlati tevékenységekben. A minél több és sokoldalú információ begyűjtése azonban minden területen lényeges. Úgy lehet ezt tekinteni, mint a gazdaságban a takarékpénztárak tevékenységét, amelyeknek érdekük a minél több betét begyűjtése. Végül is a felhalmozott betétállomány nemcsak azokat szolgálja közvetetten, akik kisebb összegeket tettek be, hanem az egész gazdaságra pozitívan hat ki. Azok is kaphatnak nagyobb kölcsönöket, akik kis betétet tettek be vagy nem is betétesek. Így is fel lehet fogni a szakirodalmi gépi adatbankokat is. És ezzel el is jutottunk a társadalomtudományi szakirodalmi informatika egyik legbonyolultabb, legigényesebb kérdéskomplexusához, az automatizáláshoz.

Konferenciánk e kérdéskörrel is többoldalúan foglalkozik és a MISZON (Mežunarodnaâ Informacionnaâ Sistema po Obšcestvennym Naukam = Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer) évek óta napirenden tartja ezt. De nemcsak napirenden tartja, hanem biztatóan épül adatbázisa is az INION kezelésében. Néhány országban már operatíván is használják (Csehszlovákiában, Bulgáriában), még hozzá online formában. A MISZON gépi adatbázisnak nagy nemzetközi lehetősége van. Megfelelő fejlesztés esetén a fejlett nyugati országokban is hasznosítható lesz. A társadalomtudományi *multi-diszciplináris* gépi adatbázisok nem tolonganak a világpiacon. Ennek okai többértűek. Ezek közé tartozik a lexika, a regionális és egyes nemzeti irodalmakra történő koncentráció, a nyelvi nehézségek. A társadalomtudományi gépi adatbázisok viszonylagos elmaradottságának oka végső soron az, hogy nincs olyan fizetőképes húzóerő, kereslet, mint a természettudományi és műszaki területen.

Azonban a legfejlettebb gépi adatbázis sem pótolhatja – legalábbis a társadalomtudományokban – a komplex anyagi és szellemi környezetet, ami a valóságos információszolgáltatáshoz szükséges. Információ önmagában nincs, mindig kapcsolódik valamilyen dokumentumhoz. Ez még az úgynevezett „láthatatlan kollégium” esetében is igaz. A „láthatatlan kollégiumok” keretében folyó információcseré is közvetve vagy közvetlenül a szakirodalmon alapul.

Az információszolgáltatás egyik legfőbb eszköze a gépi adatbázis, amit hatékonyan akkor lehet kihasználni, ha *dokumentum-szolgáltatással*, könyvtárral kapcsolódik össze. Ennek rendelkeznie kell a dokumentum-szolgáltatáshoz szükséges technikával és szellemi műszerekkel. Ezek közé tartoznak a központi katalógusok, xerox és telexgépek, mikrofilmtechnika. Ezek az eszközök és szellemi műszerek teszik mobillá a dokumentum-gyűjteményeket. Mindebből következik, hogy ahol nem biztosítottak az olvasás, a dokumentum-szolgáltatás gyors és korszerű feltételei, ott az automatizálás legfeljebb kísérleti célokat szolgálhat, de ennek egyben megvan az a veszélye is, hogy elvonja a figyelmet a valóságos feladatokról.

Közhelynek számít, hogy „egy könyvtár nem könyvtár”, vagyis a dokumentumgyűjtemények, hagyományos információszolgáltatások és a gépi adatbázisok hálózata tud csak eleget tenni a sokoldalú kutatási igényeknek. Ezért jelentős minden olyan kezdeményezés, kísérlet vagy működő együttműködés, amely *hálózatba* igyekszik szervezni az érdekelt információszolgáltató intézményeket. Az ilyen kezdeményezések ál-

talában még egy adott országon belül is nehezen bontakoznak ki, nemzetközileg ez hatványozottan igaz. Korszerű együttműködésnek, a hálózati elv érvényesülésének legfőbb mozgató ereje a *közös érdekelttség*. Ennek egyaránt vannak anyagi és professzionális vonatkozásai. A jelentős kezdeményezések sorába tartozik a MISZON is, aminek III. tudományos konferenciáját e bevezetővel megnyitom és kívánok eredményes közös munkát.

SUMMARY

THE MATERIAL AND INTELLECTUAL ENVIRONMENT OF SOCIAL SCIENCES INFORMATION

This publication is based on the Russian-language text of the opening address of the 3rd scientific conference of MISON. Speaking of an information society, people usually do not think of specialized information but of the channels of mass communication, like television, radio, the press. The latter media influence hundreds of millions of people, but these are intellectually and materially operated by a relatively small number, amounting to a few hundred thousand persons. Nevertheless, due to expertise, this numerically infinitesimal minority of a high standard exercises a decisive influence on social, economic and technical developments. It is this highly qualified group of professionals who need what we call informatics in scientific literature. Within specialized informatics, social science informatics contributes considerably to the formation of the consciousness on the one hand, and to material progress on the other. In this context specialized informatics may be considered one unit. Social science multi-disciplinary computer data bases do not proliferate on the world market. There are several reasons for this. Such are the questions of lexicography, the concentration regional and individual national literatures, and language difficulties. In the last analysis the cause of the relative backwardness of social science computer data bases is, that there are not such effective demands and financial incentives for them as exist in science and technology. But information service, the role of primary literature — including books — is much more important in the social sciences than in science and technology. Consequently, the information service must be linked closely with the supply of documents, and with the techniques and intellectual skills needed for it. It is through these agents that the collections of documents become mobile.

Megjelent: Materialü III. Naucsnoj Konferencii MISZON, Budapest, 23–25. Maja 1985 g. Budapest, 1986.MTAK. 19–22.p.

A kötet szerzője Rózsa György (1922), okl. könyvtáros, a közgazdaságtudomány kandidátusa, 1960-tól az MTA Könyvtára főigazgatója, közben 1969–75 az ENSZ genfi könyvtárának igazgatója. 1946–50 külügyi szolgálatban, 1951 óta könyvtári területen, 1954-től az MTA keretében dolgozik. Könyvei: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei (1959), A társadalomtudományi kutatás és tudományszervezés tájékoztatási problémái (1965), Tudományos tájékoztatás és társadalom (1972), ez utóbbi angolul is megjelent 1973-ban a Mouton kiadónál (Párizs-Hága). Közel 400 cikk, tanulmány és előadás magyarul és idegen nyelveken a tudományos tájékoztatás és a tudományszervezés köréből (ref.: Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom, LISA, Bull. Sign. stb.). Szakértői munkák nemzetközi szervezetek megbízásából, szakfolyóirat szerkesztés, részvétel magyar és nemzetközi szakmai testületekben. Szakmai díjak: Nemzetközi Levéltári Tanács díszérme (1977), Szabó Ervin Emlékérem (1981).

The author of the volume is György Rózsa, chartered librarian, Candidate of Economics, 1960— Director General of the Library of the Hungarian Academy of Sciences, meanwhile, from 1969—1975 Director of the United Nations Library in Geneva. He worked 1946—50 in the foreign service, from 1951 in the library field, and since 1954 with the Hungarian Academy of Sciences. His works: *Sources and Handbooks of Economic Research* (1959); *Information Problems of Social Science Research and Organization of Research* (1965); *Scientific Information and Society* (1972), this latter was published in English as well in 1973 at Mouton's (Paris-The Hague). Nearly 400 articles, studies and papers in Hungarian and other languages on the subjects of scientific information and organization of research (ref.: Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom, LISA, Bull.Sign. etc.). Worked as consultant commissioned by international organizations. He is chief editor of two specialized information reviews, participates in the work of Hungarian and international professional bodies. Professional awards: Special Medal of the International Council of Archives (1977), „Szabó Ervin” Memorial Medal (1981).

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

1. *Haraszthy Gyula*: A 130 éves Akadémiai Könyvtár. Bp. 1956. 23 p.
2. *Berlász Jenő* – *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene. Bp. 1956. 30 p.
3. *Csapodi Csaba*: A legrégebb magyar könyvtár első rendje. A pannonhalmi könyvtár a XI. században. Bp. 1957. 13 p.
4. *Berlász Jenő*: Az Akadémiai Könyvtár kéziratárának átalakulása. Bp. 1957. 21 p.
5. *Haraszthy Gyula*: Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszervi kérdései. Bp. 1958. 16 p.
6. *Gergely Pál*: Arany János és az Akadémia Könyvtára. Bp. 1958. 8 p.
7. *Moravek, Endre*: Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen. Wien, 1957. 16 p.
8. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója. Bp. 1958. 14 p.
9. *Gergely Pál*: Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában. Bp. 1958. 11 p.
10. *Csapodi Csaba*: Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1958. 18 p.
11. *Moravek Endre*: Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából. Bp. 1958. 12 p.
12. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: A központi folyóirat címjegyzék kérdései. Bp. 1959. 44 p.
13. *Csapodi, Csaba*: L'avenir des périodiques scientifiques. La Haye, 1958. [2] p.
14. *F[ülöpné] Csanak Dóra*: Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig. 1826–1849. Bp. 1959. 29 p.
15. *Moravek, E[ndre]* – *[Weger] Veger, I[mre]*: Kratkij szlovar' vengerszkih bibliograficseszkih terminov i szokrascenij. Bp. 1959. 48 p.
16. *Csapodi, Csaba*: Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek. Wien, 1959. 11 p.
17. *Csapodi Csaba*: A proveniencia elve a könyvtárban. Bp. 1959. 14 p.
18. *Rásonyi László*: Stein Aurél és hagyatéka. Bp. 1960. 40 p. 1 t.
19. *Sáfrán Györgyi*: Arany János és Rozvány Erzsébet. Bp. 1960. 178 p. 11 t.
20. *Rózsa György*: A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban – Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO. Bp. 1960. 19 p.
21. *Gergely Pál*: Pápai Páriz-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 9 p.
22. *Gergely Pál*: Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 15 p.
23. *Sarlóska Vince Ernő*: Bólyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok. Bp. 1961. 14 p.
24. *Csapodi Csaba*: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? Bp. 1961. 25 p.
25. *Moravek, Endre* – *Weger, Imre*: Abbreviaturae cyrillicae. Bp. 1961. 138 p.
26. *Rásonyi László*: A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai. Bp. 1962. 19 p.
27. *Tökés László*: Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyv gyűjteménye és fotolaboratóriuma. Bp. 1962. 13 p.

28. *Fráter Jánosné*: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962. 14 p.
29. *Büky Béla*: Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1962. 24 p.
30. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica. Bp. 1962. VI, 278 p.
31. *Méreiné Juhász Margit*: Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban. Bp. 1963. 65 p.
32. *Rózsa, [György] George*: The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information. Bp. 1962. 13 p.
33. *Gergely Pál – Molnár Zoltán*: Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840–1960. Bp. 1962. VI, 377 p.
34. *Csapodi Csaba*: Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye? Bp. 1963. 18 p.
35. *Tökés László*: A mikrokártya és a kutatók. Bp. 1963. 18 p.
36. *Büky Béla – Csengeryné Nagy Zsuzsa*: Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz. Bp. 1963. 15 p.
37. *Gergely Pál*: Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában. Bp. 1963. 9 p.
38. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica. Bp. 1963. VI, 377 p.
39. *György, [József] Josef*: Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Bp. 1963. 29 p. 12 t.
40. *Rózsa György*: Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban. Bp. 1964. 17 p.
41. *Csapodi Csaba*: Beatrix királyné könyvtára. Bp. 1964. 26 p.
42. *Rózsa György*: Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről. Bp. 1964. 13 p.
43. *Büky Béla*: A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témamegoszlási statisztikák készítése és alkalmazása. Bp. 1964. 16 p.
44. *Csapodi, Csaba*: Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results. (1949–1964). Bp. 1965. 48 p. 16 t.
45. *Fráter Jánosné*: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből. (1865–1875). Bp. 1965. 59 p. 7 t.
46. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum. Bp. 1965. 621 p.
47. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis. Bp. 1966. XXII, 355 p.
48. *Sáfrán, Györgyi*: Lettres de Romain Roland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. Bp. 1966. 195 p. 4 t.
49. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio. Bp. 1966. XVIII, 211 p.
50. *Rózsa [György] George*: Some considerations of the role of scientific libraries in the age of the scientific and technical revolution. — An essay and approach to the problem. Bp. 1970. 25 p.

51. *Simon Mária Anna*: A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata. Bp. 1966. 52 p.
52. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése 1854–1949. Bp. 1966. 61 p. 3 t.
53. *Csapodi Csaba*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatványgyűjteménye. Bp. 1967. 34 p.
54. *H[aranginé] Boros Vilma*: Széchenyi István hátrahagyott iratainak története. Bp. 1967. 57 p. 5 t.
55. *György József*: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. Bp. 1968. 25 p.
56. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai. Bp. 1968. 50 p.
57. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 6. Instituta oeconomica. Bp. 1969. XIX, 556 p.
58. *Szelei László*: A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban. Bp. 1970. 60 p.
59. *Sz[abóné] Garai Judit – Ujhelyi Gabriella*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. – Ocserki isztorii knigobmena Biblioteki Vengerszkoj Akademii Nauk sz ruszszkimi szovetszkimi bibliotekami. Bp. 1970. 46 p.
60. *Molnár Imre*: Peremlyukkártyás dokumentációs rendszerek létesítése kutatóintézeti könyvtárban. Bp. 1970. 134 p.
61. *H[aranginé] Boros Vilma*: Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése Stein Aurélról. 1866–1891. Bp. 1971. 148 p.
62. *Apor, [Éva] Eve*: The Persian manuscripts of the Vámbéry-bequest. Bp. 1971. 19 p. 1 t.
63. *Gergely Pál*: A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa. Bp. 1971. 97 p. 8 t.
64. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 8. Instituta sanitatis publicae. Instituta caritatis. Instituta varii generis. Bp. 1971. XXI, 559 p.
65. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Bp. 1971. 232 p. 2 t.
66. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 5. Instituta ad artes litteraturamque spectantia cum siglis periodicorum additis. Bp. 1972. XIX, 477 p.
67. *Vitályos László – Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom. Bp. 1972. XXV, 425 p.
68. *Botka Ferenc*: Magyar szocialista irodalom oroszul 1921–1945. Bibliográfia. – Vengerszkaja szocialiszticeszkaja literatura na ruszszkom jazúke 1921–1945 gg. Bibliograficeszkij obzor. Bp. 1972. XIII, 127 p. 9 t.
69. *Szentgyörgyi Mária*: Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián. 1831–1945. Bp. 1973. 170 p.
70. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. 1854–1949. Bp. 1974. 430 p.
71. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-térképeire. 1. köt. Bp. 1976. 360 p.

72. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-térképeire. 2. köt. [Térképek]. Bp. 1976. 24 t.
73. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. A–L. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 473 p.
74. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. M–R. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 475–846 p.
75. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. S–Z. Repertórium 1840–1970. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. A repertóriumot összeáll. *Pétervári Lászlóné és Sz[abóné] Garai Judit*. Bp. 1975. 847–1242 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

Új sorozat

- 1(76). A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibliográfia. Összeáll. *Fekete Gézané*. Bp. 1976. 80 p.
- 2(77). Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. [Cikkgyűjtemény.] Bp. 1976. 62 p.
- 3(78). *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években. Bp. 1977. 78 p.
- 4(79). *Vitályos László*: Ady-Léda-Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. Bp. 1977. 164 p.
- 5(80). *Scientia et virtus*. Un commentaire anonyme de la Consolation de Boèce. Introduit et publié par *Sándor Durzsa*. Bp. 1978. 87 p.
- 6(81). *Rozsondai Marianne*: Anton Koberger működése és a Koberger-kötések. Bp. 1978. 148 p. 75 t.
- 7(82). *Körmendy Kinga*: A Knauz-hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. Bp. 1979. 150 p. 17 t.
- 8(83). *Bibó István*: A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky–Vigyázó kastély története. Bp. 1979. 84 p.
- 9(84). *Vitályos László–Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1977. 2. bőv. kiad. Bp. 1980. 408 p.
- 10(85). *Rolla Margit*: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980. 178 p.
- 11(86). *Szántó György Tibor*: Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás története. Bp. 1983. 126 p.
- 12(87). *Rolla Margit*: Kaffka Margit. 2. köt. Út a révig... Bp. 1983. 226 p.
- 13(88). *Bükyné Horváth Mária*: A periodikumok használatának átalakulása az Akadémiai Könyvtárban (1966, 1973, 1980). Bp. 1983. 244 p.
- 14(89). *Náday Károly–Sáfrán Györgyi*: Történeti kutatások Kufsteinban. Czuczor Gergely rabsága. Bp. 1984. 213 p.
- 15(90). *Csapodi Csaba*: A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek. Bp. 1984. 112 p.

Az MTA Könyvtárának legújabb kiadványaiból:

Csapodi Csaba: Catalogus collectionis codicum latinorum et graecorum. /K 393 – K 500/.
Bp. 1985. MTAK. 272 p.

/MTA Könyvtára Kézirattárának Katalógusai. 16./

Ára: 53.– Ft

Arany János akadémiai kézirtaiból. Vál.: Antal Helén és Sáfrán Györgyi.

Bp. 1985. MTAK. 180 p.

Ára: 80.– Ft

Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból. Szöveggyűjtemény. Összeáll. és a bevezetőt írta: Égető Melinda.

Bp. 1985. MTAK. 208 p.

Ára: 52.– Ft

Az Erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai 1705, 1707–1710. Kiadásra rendezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Bánkuti Imre.

Bp. 1985. MTAK. 372 p.

Ára: 116.– Ft

Magyarországi magánkönyvtárak. I.köt. 1533–1657. Sajtó alá rend.: Varga András.

Bp.–Szeged, 1986. MTAK–JATE. 259 p.

/Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 13./

Ára: 80.– Ft

Marth Hildegard: Dutka Ákos kézirtos hagyatéka. /Ms 4183–Ms 4200/.

Bp. 1986. MTAK. 169 p. 6 t.

/MTA Könyvtára Kézirattárának Katalógusai. 17./

Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai. II.köt.

Bp. 1986. MTAK. 469 p. (I.köt. Bp. 1984. MTAK. 207 p.)

Ára: 126.– Ft

A kiadványok a

MAGISZTER AKADÉMIAI KÖNYVESBOLTBAN

(Bp. V. Városház u. 1.) kaphatók

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának főigazgatója
Szerkesztette: Fürth Éva
Alak: B/5 – Terjedlem: 14,8 (A/5) ív
Megjelenés: 1986 – Példányszám: 800
Készült az MTA Könyvtára házi sokszorosító
részlegében

52,- Ft

16